

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2008: 111
ISSN 1654-0247

'Svenska språket, värderingar och sociala koder'?
En innehållslig idé- och argumentationsanalys av kanondebatten 2006

TOBIAS CARLSSON
MOA ROSENQVIST

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Författarna

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: 'Svenska språket, värderingar och sociala koder'? En innehållslig idé- och argumentationsanalys av kanondebatten 2006

Engelsk titel: 'Swedish Language, Values and Social Codes'? A Content-based Analysis of Ideas and Arguments in the Swedish Debate about a National Canon.

Författare: Tobias Carlsson & Moa Rosenqvist

Kollegium: 1

Färdigställt: 2008

Handledare: Geir Vestheim

Abstract: In this thesis, we have analyzed the Swedish debate about whether to impose a national canon, and make it compulsory in school curricula. Cecilia Wikström, a Liberal MP in Sweden, made the suggestion in July 2006, and the focus of our analysis is the subsequent debate during July and August 2006. Our materials are polemical articles from three Swedish newspapers, which we have examined to find the main ideas and arguments behind the various standpoints.

Three issues have been our main focus; first, we have analyzed which concepts of culture the various debaters have used, where we have seen a difference between an anthropological and an aesthetical concept, but, surprisingly, found that there isn't a very strong correlation between an aesthetical concept of culture and being pro-canon, or between an anthropological concept of culture and being anti-canon.

Secondly, we have analyzed how the different arguments in the debate related the political ideas, in this case "Nationalism", "A will to broaden the current canon", and "Reach out to disadvantaged children" with literature. According to nationalism we could, in some cases, even identify right populist tendencies.

The third issue that we have analyzed is how the various arguments relate to three different cultural rationales made up by Danish cultural sociologist Dorte Skot-Hansen. These three rationales are humanistic rationale, focusing on giving all people in a society access to "good" culture, a sociological rationale focused on giving different social groups the ability to express their own culture, and an instrumental rationale where a main focus of cultural policy is becoming visible, and generating profit or things not directly related to culture itself. We found, not surprisingly, that the sociological rationale was dominated by actors against canon, and that pro-canon actors belonged to the humanistic rationale.

Nyckelord: kanon, kanondebatten, kulturpolitik, skönlitteratur, Folkpartiet, kulturbegrepp, politiska idéer, nationalism

1. Inledning	4
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Disposition	6
2. Tidigare forskning	8
3. Teori	12
3.1 Kulturbegrepp	12
3.2 Kanon	13
3.3 Nation och nationalism	14
3.4 Kulturpolitiska rationaler	17
3.5 Sammanfattning av teorin	19
4. Metod och material	21
4.1 Material, avgränsningar och källkritik	21
4.2 Argumentationsanalys	22
4.3 Innehållslig idéanalys	23
4.4 Idealtyper som analysverktyg	24
5. Argument – analys och struktur	26
6. Analys av kulturbegrepp, politiska idéer och kulturpolitiska rationaler	32
6.1 Kulturbegrepp	32
6.1.1 Relationen mellan kulturbegrepp och syn på kanon	34
6.2 Politiska idéer	37
6.2.1 Nationalism	37
6.2.2 Kanonbegrepp och kanonkritik	42
6.2.3 Att nå ut med litteraturen	44
6.3 Kulturpolitiska rationaler	48
6.3.1 Humanistisk rational	48
6.3.2 Sociologisk rational	50
6.3.3 Instrumentell rational	52
7. Avslutande diskussion och slutsatser	53
7.1 Vilka kulturbegrepp kan de olika argumenten i kanondebatten relateras till?	53
7.2 Vilka politiska idéer kan identifieras utifrån de olika argumenten?	54
7.3 Hur relaterar de olika argumenten till teorin om kulturpolitiska rationaler?	57
7.4 Slutsatser	58
7.5 Förslag till vidare forskning	60
8. Sammanfattning	61
Litteratur	63
Teori och tidigare forskning	63
Analyserat material	64

1. Inledning

Vilka böcker är det som blir ihågkomna, som hamnar på svenskämnets och litteraturvetenskapens läslistor och i allmänbildningen, det vill säga – vilka böcker är det som tas upp i kanon? Vilka böcker är det som glöms bort? Vilka mekanismer ligger bakom detta sållande av litteratur och vem påverkar det? Varför värderas en roman av Torgny Lindgren högre än en roman av Liza Marklund?

Detta är en del av de frågor som inledningsvis fick oss att intressera oss för den debatt om en nationell kanon som fördes under sommaren 2006, initierad av Cecilia Wikström, riksdagsledamot för Folkpartiet.

Kanon som term har sitt ursprung i den grekiske skulptören Polykleitos förlorade verk om harmoni och proportioner, från 400-talet f. kr. Ordet har betydelser som regel, måttstock, linjal, och rättesnöre.¹

Kanon som begrepp omtalas ofta inom teologin. De böcker och skrifter som ingår i *Bibeln* är till exempel ett resultat av det urval kyrkan gjorde beträffande vad man ansåg äkta och autentiskt. Denna betydelse har förts vidare och omfattar nu på samma vis profan litteratur, ”den allmänt accepterade stommen i en viss skrifttradition”². Denna definition, som litteraturvetarna Staffan Bergsten och Lars Elleström (2004) presenterar i *Litteraturhistoriens grundbegrepp*, innebär också att kanon – med deras egna ord – ”anses utgöra det omistliga arv som varje ny generation av bildningssökande har att tillägna sig och föra vidare”³, oberoende av läsarnas personliga tycke.⁴ Detta är en estetisk definition som kanske ivrigast förfäktas av den amerikanske litteraturkritikern Harold Bloom.

Kanonbegreppet har dock under senare år varit omstritt. Forskare och studenter har börjat ifrågasätta begreppet kanon ur till exempel genus-, queer- och postkoloniala perspektiv. Det som Bergsten och Elleström betraktar som ”allmänt accepterat” rör sig, enligt andra sätt att se, kanske i själva verket om ett fenomen som historiskt dikterats av en viss samhällsgrupp. Kanon håller dessa värderingar vid liv med illusionen om en universell given smak, där begrepp som ”kvalitet” egentligen endast vilar på en tradition av vad som anses vara kvalitet.⁵

Ett exempel på en kanonkritisk studie är *Stjärnor utan stjärnbilder* av litteraturvetaren Anna Williams (1997). I denna visar Williams att den kvinnliga författaren ofta förbisätts, förtigits eller setts som ”annorlunda” – och därmed förpassats till marginalen i litteraturhistoriska översiktsverk.⁶

Med kanondebatten kom kulturen högt upp på den politiska dagordningen, något som den annars alltför sällan gör.

Anledningen till att vi valt att skriva den här uppsatsen om kanondebatten beror på att vi är intresserade av dels kulturpolitik och dels av litteraturens plats i samhället. Att relationen mellan vad som anses vara högt och lågt i litteraturen inte är enkel eller naturgiven blev vi tidigare medvetna om när vi läste litteraturvetenskap.

Vi tycker att det är på sin plats att vi inledningsvis, kortfattat redovisar vad vi själva tycker i frågan. Naturligtvis strävar vi efter en så neutral position som möjligt i arbetet med uppsatsen, men som det är med all texttolkning styrs vårt sätt att arbeta till viss del medvetet och omedvetet av vår egen kunskap, våra åsikter och förförståelse.

¹ Nationalencyklopedin på Internet. <http://www.ne.se/> > ”Kanon” [2008-10-26]

² Bergsten, Staffan & Elleström, Lars (2004): *Litteraturhistoriens grundbegrepp*, s. 31. Studentlitteratur, Lund.

³ Bergsten & Elleström (2004) s. 31

⁴ Bergsten & Elleström (2004) s. 31

⁵ Holm, Birgitta (1995): *Kvinnor, kanon och kvalitet*. Tidskrift för litteraturvetenskap nr 3-4.

⁶ Williams, Anna (1997): *Stjärnor utan stjärnbilder – Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*. Gidlunds förlag, Södertälje.

Våra egna personliga ståndpunkter är inte identiska när det gäller kanon, litteratur och kulturbegrepp, men vi är båda ense om att en kanon skulle kunna riskera att stänga ute viss skönlitteratur – till exempel böcker skrivna av kvinnor eller invandrare – och därmed också grupper av läsare. Vi anser heller inte att en litterär kanon skulle kunna lösa politiska problem som segregation och utanförskap – försök att lösa problem som dessa genom att skapa en kanon anser vi vara fel. Litteraturens kraft i sig kan man förstå diskutera, men det är en diskussion som inte hör hemma i denna uppsats.

Debatter kring kanon uppstår med jämna mellanrum och vi anser att det vore meningsfullt att ta chansen att studera kopplingen mellan litteraturkanon, samhälle och kulturpolitik i ett biblioteks- och informationsvetenskapligt perspektiv.

Hans Dam Christensen (2006), lektor och forskningsledare vid Danmarks Biblioteksskole, menar att inrättandet av en nationell kanon i Danmark varit ett brott mot *armlängdsprincipen* – ett begrepp som innebär att staten bidrar med pengar till kulturen, men inte exakt diktar vad pengarna ska användas till.⁷

Skulle en kanon innebära att staten i större utsträckning tog kontroll över kulturlivet, och vilka effekter skulle detta ha på den kultur som skapas? Skulle en nationell kanon leda till att kulturbidragen tenderade att i större utsträckning riktas mot den kanoniserade kulturen och litteraturen, och därmed bort från andra kulturella uttryck? Flera debattörer i vårt empiriska material har menat detta.

Även för biblioteken skulle en nationell kanon sannolikt få stor betydelse. Chefen för Svenska barnboksinstitutet, Jan Hansson, påpekar att inköp av klassuppsättningar av alla de verk som skulle ingå i en litterär kanon kunde leda till att det blev mindre pengar över till inköp av annan litteratur. För biblioteken skulle effekten kunna bli liknande. Inköp av alla de böcker som sattes upp på en kanon skulle leda till att mindre pengar blev över till inköp av annan sorts litteratur och andra medier. Att på detta sätt styra bibliotekens medieinköp kan leda dels till mindre utrymme att köpa in den litteratur som låntagarna på det enskilda biblioteket efterfrågar, och dels till att staten tog kontroll över kulturlivet på ett mindre demokratiskt sätt. Med detta i åtanke är det anmärkningsvärt att kanonförslaget kommer från ett liberalt parti.

Vi ser det därför som både samhällsrelevant och relevant för Biblioteks- och Informationsvetenskap att analysera och klarlägga den svenska debatt om en nationell litteraturkanon som ägde rum 2006.

1.1 Bakgrund

Två år innan den svenska kanondebatten, 2004, inleddes i Danmark en debatt om kanon som kom att vara mer omfattande än den i Sverige. I Danmark handlade det om en litteraturkanon med verk som borde läsas i skolan, liknande det som den folkpartistiska riksdagsledamoten Cecilia Wikström föreslog för Sverige 2006. Förslaget utlöste en häftig debatt, där tillskyndarna dels hävdade att det på grund av internationaliseringen krävdes att man tydligare visade upp vad som egentligen var specifikt danskt idag. Andra pådrivare hävdade att en kanon för skolan skulle gynna barn från studieovana hem, som annars inte skulle få samma möjlighet att läsa klassikerna som barn från akademikerhem, där dessa böcker redan fanns i hemmet. De som var emot kanon hävdade dels att kanon var ett nationalistiskt projekt, och att det var ett icke-liberalt sätt att försöka pådyvla andra sina egna värderingar.

I april 2005 började arbetet med att skapa en dansk kulturkanon. Det här var ett större projekt, där den konservativa kulturministern Brian Mikkelsen var drivande, med syfte att

⁷ Christensen, Hans Dam: *Kanonkultur og kulturkritik. Om diskurser og moddiskurser i kulturpolitiken*. Nordisk kulturpolitisk tidskrift nr 2/2005

välja ut 12 verk vardera från de nio konstområdena arkitektur, bildkonst, design och konsthantverk, film, litteratur, klassisk musik, populärmusik, scenkonst och barnkultur⁸. Denna kanon presenterades den 26 januari 2006.

I juli 2006 inleddes i Sverige en häftig diskussion och debatt kring litteraturkanon i skolan. Cecilia Wikström menade i en debattartikel att en lista på böcker för barnen i skolan kunde stärka integrationen i Sverige. Wikström ville med sitt utspel också ge ”verktyg för en fördjupad kulturpolitisk debatt”. I artikeln argumenterar Cecilia Wikström för vikten av läsförståelse och bildning i dagens samhälle. Enligt Wikström lämnar allt för många skolan med låga betyg och dålig kunskap i svenskämnet.

Den som inte förmår att artikulera behov och känslor på ett sätt som vinner gehör och får acceptans hos omgivningen riskerar att hamna i utanförskap. De flesta svenskar lär sig svenska språket, värderingar och sociala koder i hemmet, medan andra helt måste förlita sig på att få dessa kunskaper i skolan.⁹

Reaktionen mot denna artikel lät inte vänta på sig. Kritiken var hård från många håll. Vissa kulturjournalister gick så långt att de jämförde Wikström med talibanerna och röda khmererna. Tanken på att en svensk kanon skulle kunna bidra till integration avfärdades som okunskap och nationalism. Någon saknade ett genusperspektiv. En kulturjournalist ställde sig frågande just kring meningen: Svenska språket, värderingar och sociala koder och dess vaga passus. Ska skolan, utöver svenska språket, i synnerhet förmedla *svenska* värderingar och *svenska* sociala koder?

Vad i bestod denna hårda kritik, och vad låg egentligen bakom Cecilia Wikströms idé om en kanon för att stärka integrationen? Dessa frågor kommer vi att undersöka i den här uppsatsen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Vårt syfte är att identifiera de argument som förekommit i kanondebatten i Sverige 2006, och utifrån dem analysera vilka kulturbegrepp och politiska idéer som ligger bakom de olika argumenten. Sist kommer vi att relatera argument, kulturbegrepp och politiska idéer till den danska kultursociologen Dorte Skot-Hansens teorier om kulturpolitiska rationaler.

Våra frågeställningar är:

- Vilka kulturbegrepp kan de olika argumenten i kanondebatten kopplas till?
- Vilka politiska idéer kan identifieras utifrån de olika argumenten?
- Hur relaterar de olika argumenten till teorin om kulturpolitiska rationaler?

1.3 Disposition

Vi har börjat uppsatsen med en inledning som kort förklarar kanonbegreppet och dess innebörd, och varför vi valt att studera den kanondebatt som pågick sommaren 2006. Dessutom har vi valt att redan tidigt i uppsatsen förklara på vilket sätt som ämnet är relevant att studera inom Biblioteks- och Informationsvetenskap. Efter det kommer en bakgrund där vi börjar med att gå igenom den kanondebatt som pågick i Danmark 2004-2006, som på många sätt föregrep den svenska debatten och också utmynnade i skapandet av en nationell kulturkanon. Sedan kommer en bakgrund till den svenska kanondebatten, som är den debatt vi kommer att analysera i den här uppsatsen. Detta följs av vårt syfte och de frågeställningar som

⁸ Danska kulturministeriets sida om kanon > <http://www.kulturkanon.kum.dk/> [2008-10-26]

⁹ Wikström, Cecilia: ”Skapa svensk litteraturkanon”. Sydsvenskan 060722

vi ska försöka besvara i analysen. Kapitel 1 avslutas med en disposition som förklarar uppsatsens struktur.

Kapitel 2 handlar om tidigare forskning. Vi tar upp ett antal tidskriftsartiklar, samt magisteruppsatser både inom Biblioteks- och Informationsvetenskap och olika lärarutbildningar. Särskild vikt har vi lagt vid att Sylvia Buchberger Lantz (2007) uppsats *Debatten kring en litterär kanon: En diskursanalys av artiklar på dagstidningarnas kultursidor*, eftersom den ämnesmässigt men inte teoretiskt ligger mycket nära vår egen uppsats.

I kapitel 3 går vi igenom de teorier som vi kommer att använda för vår analys. Till att börja med tar vi upp kulturbegrepp. Genom tiderna, och även i nutida debatt, finns ett stort antal olika definitioner på vad kultur är. För att förenkla för oss själva och läsare delar vi upp dessa i två huvudtyper, ett estetiskt och ett antropologiskt kulturbegrepp, och förklarar dess innebörd. Därefter följer ett avsnitt där vi specificerar oss ytterligare genom att ta upp begreppet kanon, dels genom litteraturkritikern Harold Blooms estetiserande syn på kanon, som vi kontrasterar mot Anna Williams mer kanonkritiska syn. I vår analys förväntar vi oss att se spår av både Blooms och Williams syn på kanon. Efter detta tar vi upp begreppet nation och nationalism med definition av nationalismbegreppet och teorier från bland andra Benedict Anderson, David Miller samt Spencer och Wollman. Efter genomgången av nationalism och nation kommer vi till kultursociologen Dorte Skot-Hansens tre kulturpolitiska rationaler (modeller) – den humanistiska, den sociologiska och den instrumentella rationalen – som hon anser har influerat dansk (och säkerligen också svensk) kulturpolitik under de senaste femtio åren. Dessa rationaler kommer vi sedan i vår analys att använda som idealtyper för att kunna se hur olika aktörer i debatten förhåller sig till dessa tre modeller. I slutet av kapitlet gör vi en kort sammanfattning av teorierna.

Kapitel 4 är ett metodkapitel där vi börjar med att förklara vilket empiriskt material vi kommer att använda, och förklarar varför vi avgränsat oss till artiklar från just dessa tre tidningar. Efter det går vi igenom de metoder som vi kommer att använda oss av i vår analys. Metoderna vi valt är argumentationsanalys och innehållslig idéanalys. Slutligen kommer ett avsnitt om idealtyper som analysverktyg, där vi förklarar vad idealtyper är och hur vi kommer att använda Dorte Skot-Hansens kulturpolitiska modeller som idealtyper för att undersöka de olika artiklarna.

I kapitel 5 inleder vi vår analys med att gå igenom de olika argumenten som använts i debatten. Vi reder ut vilka argument som använts av de olika aktörerna och hur dessa relaterar till varandra.

Kapitel 6 är vårt huvudsakliga analyskapitel. Detta kapitel är uppdelat i tre avsnitt. I det första går vi igenom de kulturbegrepp som ligger bakom de olika argumenten och i det andra avsnittet undersöker vi hur argumenten kan kopplas till olika politiska idéer. Sist i kapitlet ställer vi de olika argumenten i relation till Dorte Skot-Hansens kulturpolitiska rationaler.

Kapitel 7 är en återkoppling till våra frågeställningar där vi tar upp dem en och en och så tydligt som möjligt försöker diskutera och svara på dem. I sista avsnittet presenterar vi våra slutsatser och jämför kortfattat vårt resultat med de uppsatser som tidigare publicerats om kanondebatten, skrivna av Sylvia Buchberger Lantz samt Per Olvmyr och Patrik Svensson.

Avslutningsvis kommer en kort sammanfattning av hela uppsatsen och förslag på vidare forskning.

2. Tidigare forskning

För att sätta vår studie i ett större sammanhang presenterar vi här en översikt av tidigare forskning. Vi har sökt efter studier som rör kanon och kanondebatt och tittat efter vad som kan tänkas vara relevant för vår undersökning. Uppsatser och studier med samma metod och teori som vår egen – idé- och ideologianalys har vi också tittat på. När vi valt vårt ämne blev vi tidigt varnade för att en liknande studie redan hade utförts, och blev därför tvungna att fundera över om det var värt att fortsätta. Den studie som ligger närmast är en magisteruppsats vid Högskolan i Borås/BHS av Sylvia Buchberger Lantz (2007). Fokus för studien är identiskt med vår egen, men medan Buchberger Lantz har gjort en diskursanalys handlar vår studie mer fritt om idéer och argumentation i debatten. En annan liknande undersökning utfördes också vid Malmö Högskolas lärarutbildning – kanondebatten ur svensklärarperspektivet. Artiklar, texter och diskussion om kanondebatten har också publicerats i några av landets kulturtidskrifter.

Behöver vi en kanon? Denna fråga ställs i diskussionsartikeln *Kanon och kanoner – En e-postdiskussion*¹⁰ i Tidskrift för litteraturvetenskap 2007:3. Några litteraturvetare bjöds in för att diskutera vad kanondebatt kan innebära för det litteraturvetenskapliga ämnet – där ibland Eva Haettner Aurelius, Mats Malm och Stefan Jonsson.

Artikeln är som rubriken vittnar om, en diskussion kring kanon, med utgångspunkt bland annat i Cecilia Wikströms förslag till inrättandet av en nationell kanon för den svenska skolan – enligt en av deltagarna i diskussionen, Lena Ulrika Rudeke, hör diskussioner kring kanon till vanligheten inom det litterära fältet.

Diskussionen i sin helhet rör sig kring ideologi, litteraturvetenskapens kris och självbild, litteraturens plats i samhället, litteraturbegreppet i sig och den viktiga frågan varför vi överhuvudtaget läser litteratur.

*Kanonkultur og kulturkritik – Om diskurser og moddiskurser i kulturpolitikken*¹¹ av Hans Dam Christensen, lektor vid Danmarks Biblioteksskole, diskuteras debatten kring den danska kulturkanon som presenterades 2005 efter initiativ av kulturminister Brian Mikkelsen. Christensens huvudsakliga fokus ligger på bildkonstområdet men artikeln är ändå intressant för vår studie. Artikeln är diskursanalytisk och fyra nodalpunkter i den danska argumentationen för kanon identifieras: konstnärlig kvalitet, kulturarv, allmänbildning och dansk identitet.

Christensen ser inrättandet av den danska kulturkanon som ett brott mot armlängdsprincipen, som tidigare ledde till att det danska kulturlivet relativt självständigt fördelade de statliga bidragen till kulturen, utan att till det behöva några officiellt fastlagda kvalitetskriterier. Vad som kommit under de senaste åren tyder snarare på en vilja till mer direkt statlig inblandning i kulturlivet, som för Brian Mikkelsen handlar om en kamp mellan olika värderingar och en uppgörelse med kulturrelativismen.

Från början var tanken med den nationella kulturkanon framför allt utbildningspolitiskt, men har senare utvecklats i en mycket bredare riktning, och målet har snarare blivit att ”øge forståelsen for de kunstneriske og kulturelle værdier, som vores samfund bygger på.”¹²

Talet om att kulturkanon ska peka ut de kulturella värderingar som det danska samhället bygger på leder oss vidare mot den svenska debatten. Fanns det en bakomliggande idé om att

¹⁰ ”Kanon och kanoner – En e-postdiskussion”. Tidskrift för Litteraturvetenskap 2007:3.

¹¹ Christensen, Hans Dam: *Kanonkultur og kulturkritik. Om diskurser og moddiskurser i kulturpolitikken*. Nordisk kulturpolitisk tidskrift nr 2/2005

¹² Brian Mikkelsen, citerad i Christensen (2005) s. 115

även en svensk kanon skulle peka ut värderingar som det svenska samhället bygger på, genom skönlitteraturen?

I artikeln *Kanon eller Skyttegrav*¹³ presenterar den danske utbildningshistorikern Ove Korsgaard en historisk överblick på kanonbegreppet i Danmark. Korsgaards tes är att alla samhällen har behov av en kanon, ett rättesnöre för samhällets värderingar. Då denna tes, enligt artikelns förord, bör bestridas, får en rad forskare, bland andra Ylva Boman, Moira von Wright och Eva Lena Dahl, besvara Korsgaards tes. Genom att berätta om det han anser vara den första danska kanon – Lilla katekesen – utvecklar Korsgaard sina resonemang och drar slutsatsen att kanon är en förutsättning för att överhuvudtaget kunna diskutera samhällets gemensamma värderingar.

Enligt en av kritikerna, Moira von Wright, förutsätter en kanon ett tämligen homogent samhälle. von Wright framhåller även att man snarare bygger murar än broar med auktoritativa värderingar. Detta är något som nämnts flera gånger i den efterföljande svenska kanondebatten – att kanon lätt kan utestänga stora grupper i samhället.

Men genom att exemplifiera med något, som enligt henne är typiskt svenskt – samförståndsmodellen – närmar hon sig samtidigt Ove Korsgaards resonemang om kanons betydelse för diskussion kring samhällets gemensamma värderingar. Hon ser vissa pedagogiska fördelar med ett "rättesnöre", men endast om vissa villkor uppfylls.

Denna artikel publicerades före den svenska kanondebatten började – vilket innebär att den inte är speciellt relevant för vår undersökning, vi lämnar den därför därhän.

Debatten kring en litterär kanon: En diskursanalys av artiklar på dagstidningarnas kultursidor (2007) är en magisteruppsats vid Bibliotekshögskolan/Högskolan i Borås av Sylvia Buchberger Lantz.¹⁴ Vår egen studie ligger väldigt nära denna uppsats, särskilt vad gäller material.

Buchberger Lantz menar att det implicit finns mycket att avläsa vid studie av en kulturpolitisk debatt. Syftet med hennes uppsats är att studera olika diskurser kring litteraturens roll i samhället i kanondebatten i Sverige 2006. Dessutom undersöker hon vilken kultursyn som uttrycks i dessa – med utgångspunkt i Cecilia Wikströms debattartikel om en svensk litteraturkanon i skolan. Hennes frågeställningar berör hur kanon beskrivs i debatten, vilka begrepp som har särskild betydelse, samt vad dessa begrepp ges betydelse i de skilda diskurserna. Den sista frågeställningen rör huruvida kanondebatten kan relateras till Pierre Bourdieus begrepp fält och makt.

I sin analys använder sig Buchberger Lantz av Pierre Bourdieus teorier och diskursanalys med Ernesto Laclau och Chantal Mouffes diskursteori, samt Jean-François Lyotards teori om postmodern kunskap. De två förstnämnda teorierna använder Buchberger Lantz som verktyg för att analysera maktförhållanden.

Den svenska kanondebatten ses, med hjälp av Bourdieus teorier, som en strid inom ett uppkommet fält. De som "strider" på detta fält tävlar om och med positioner där habitus, ekonomiskt och symbolisk kapital står på spel. Enligt Ernesto Laclau och Chantal Mouffes diskursteori är alla sociala praktiker diskursiva och med detta synsätt kombinerar Buchberger Lantz diskursteorin med Bourdieus teorier.

Sylvia Buchberger Lantz använder sig av 46 tidningsartiklar från Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter och Sydsvenska Dagbladet. I dessa artiklar definierar hon fyra olika

¹³ Korsgaard, Ove: *Kanon eller skyttegrav. Om att klargöra samhällets grundläggande värderingar*. Ord & Bild nr 3-4/2006

¹⁴ Buchberger Lantz, Sylvia (2007:127): *Debatten kring en litterär kanon: En diskursanalys av artiklar på dagstidningarnas kultursidor*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan.

kultursyner, som var och en går att koppla till en bestämd diskurs. Inom den bevarande kultursynen i den nationella diskursen dominerar det traditionella, och fokuset ligger tydligt på finkulturen. Uppmärksamheten koncentreras till det specifikt svenska.

Inom den kommunikativa kultursynen, i den globala diskursen handlar det om att möta och främja möten med andra kulturer, för att kulturer inom den här diskursen växer genom möten.

Buchberger Lantz har även identifierat en instrumentell kultursyn, något som inte ska blandas ihop med Dorte Skot-Hansens instrumentella rational som vi kommer att ta upp som analyskategori senare i vår uppsats. Buchberger Lantz instrumentella kultursyn kopplas till en skolningsdiskurs där individen, från till exempel skolan, ska få hjälp att urskilja guldkornen i kulturen och se vad som är relevant. Detta kan alltså närmast kopplas till Skot-Hansens humanistiska rational, även detta en analyskategori som vi kommer att gå djupare in på i kapitel 6.3.

Motsatsen till detta har Buchberger Lantz kallat för självbildningsdiskursen, kopplad till en processinriktad kultursyn. Här det istället individens egna val av vad som känns viktigt och relevant som styr inlärningsprocessen och tillägnelsen av kultur. Denna kultursyn påminner om Skot-Hansens sociologiska rational, som vi kommer att ta upp senare i uppsatsen.

Även om ämnet för Buchberger Lantz och för vår uppsats ligger mycket nära varandra, har vi ändå funnit flera skäl till varför vår uppsats är relevant och kan tillföra någonting nytt till forskningen om kanondebatten.

Buchberger Lantz uppsats är diskursanalytisk, något som tyvärr leder till att fokus hamnar väl långt från det empiriska materialet, alltså de analyserade debattartiklarna. Dessutom saknar Buchberger Lantz en tydlig koppling till politisk ideologi/politiska idéer.

Vad vi tror att vi kan tillföra med den här uppsatsen är en närmare och mer inträngande analys av de artiklar som skrivits om kanon, och också se tydligare på artiklarnas ideologiska innehåll, inte bara kultursyn. Dessutom försöker vi att förhålla oss friare till vår teori och närmare vår empiri än vad vi upplever brukar bli fallet med diskursanalys.

*Den svenska kulturpolitikens ideologiska innehåll på 1990-talet*¹⁵, (2002) magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Högskolan i Borås av Sara Perleroth och Alina Piekart, studerar det ideologiska innehållet i den svenska kulturpolitiken under 1990-talet. Den tar sin utgångspunkt i Sven Nilsson påstående, i *Litteraturens vägar*, om att den svenska kulturpolitiken saknar ideologi.

Perleroth och Piekart använder en textorienterad innehållslig idé- och ideologianalys som metod och tre idealtyper som analysverktyg. Som idealtyper används Geir Vestheims rationalitetsmodell från *Kulturpolitik i det moderne Norge* (1995), bestående av humanistisk-social rationalitet, byråkratisk rationalitet och ekonomisk rationalitet. Perleroth och Piekart iakttar i sitt avslutande kapitel att kulturpolitiken är pragmatisk. Humanistisk-sociala idéer har en svag ställning på grund av ekonomiska idéers dominans i samhället. Författarna ser att kulturpolitiken kämpar för att låta humanistisk-sociala idéer bestämma, men att den tvingas kompromissa med ekonomiska intressen. Detta ger upphov till en ”performativ styrning som uttryck för effektivitetskrav [...] tydligt inspirerad av marknadstänkande”. Den performativa styrningen i kulturpolitiken är alltså inte ett uttryck för svagt eller obefintligt ideologiskt engagemang.

¹⁵ Perleroth, Sara & Piekart, Alina (2002:59): *Den svenska kulturpolitikens ideologiska innehåll på 1990-talet*. Magisteruppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och Informationsvetenskap

*Läsning av skönlitteratur i skolan- vad ska eleverna läsa och varför?*¹⁶ (2007) är en annan liknande undersökning av Per Olvmyr och Patrik Svensson, c-uppsats publicerad vid Malmö Högskola/Lärarytbildningen. Denna gång analyseras kanondebatten 2006 i ett lärarperspektiv. Uppsatsen handlar om valet av skönlitteratur i skolan och man har använt sig av kritisk närläsning av debattartiklarna som följde Cecilia Wikströms kanonförslag. I studien har man även använt sig av kvalitativa intervjuer av fyra svensklärare. Olvmyr och Svensson drar slutsatsen att ”kanonmotståndarnas och svensklärarnas argument ligger i linje med moderna teorier inom litteraturvetenskap, litteraturpedagogik och kunskapsteori, medan detta inte kan sägas om kanonförespråkarnas resonemang”.

Studien utgår från de båda lärarstudenternas tankar kring vilken litteratur man bör välja ut till en elev eller till sin klass. Kursplanen i svenska tycks motsägelsefull och deras funderingar kring litteratur i skolan aktualiseras av den uppblussande debatten om litteraturkanon i skolan 2006.

Deras studie syftar till att ge en klarare bild av vad som döljer sig i olika uppfattningar om vad som bör läsas i skolan. Som teori används Lars Göran Malmgrens modell för ämneskonceptioner – där tre traditioner inom svenskämnet identifieras.

Den ena konceptionen, svenska som litteraturhistoriskt bildningsämne, fokuserar på kronologisk läsning av litteraturhistoriska verk, för att läsningen av dessa klassiker anses personlighetsutvecklande och allmänbildande för eleverna. Detta är den teori som Folkpartiets skolpolitik generellt, och kanonförespråkarna i synnerhet fokuserar på.

Med den andra, svenska som erfarenhetspedagogiskt ämne, blir det viktigt att matcha eleverna med litteratur som passar deras litterära repertoar i övrigt, eftersom kunskap är en produkt av de sociokulturella villkor elever lever under. Detta är det perspektiv som representeras av samtliga Olvmyrs och Svenssons intervjuade svensklärare, men också av kanonmotståndarna i debatten.

¹⁶ Olvmyr, Per & Svensson, Patrik (2007). *Läsning av skönlitteratur i skolan- vad ska eleverna läsa och varför?* Malmö högskola/lärarytbildningen

3. Teori

I detta kapitel tar vi upp de idéer och teorier som vi kommer att basera vår analys och diskussion på. Vi börjar med att reda ut kulturbegreppet för att sedan gå över till kanon, nation och nationalism samt en redogörelse av danska kultursociologen Dorte Skot-Hansens tre kulturpolitiska rationaler.

3.1 Kulturbegrepp

Att definiera begreppet kultur är ingen lätt uppgift. I det här avsnittet kommer vi att gå igenom ett antal olika definitioner av vad kultur är, och distinktioner mellan olika kulturbegrepp. Lars-Olof Åhlberg (1995) pekar dock på en undersökning från 1950-talet som listade 162 olika definitioner på vad kultur är för något¹⁷.

Raymond Williams (1983) pekade i sin bok *Keywords* på tre skilda betydelser hos ordet ”culture” i engelskan. Dessa betydelser är, för det första, intellektuell, spirituellt eller andlig utveckling, en betydelse som kulturbegreppet fick under 1700-talet. Den andra betydelsen som ordet fått från och med romantiken är vad Williams kallar ”a whole way of life”, det vill säga levnadssätt för ett folk, en period, en grupp eller till och med hela mänskligheten. Det tredje betydelseområdet Williams tar upp är det som vanligtvis är fokus för kulturpolitiken idag, nämligen intellektuell och konstnärlig aktivitet, en betydelse som lagts i ordet så sent som kring år 1900.¹⁸

I den här uppsatsen kommer vi, med hänvisning till Anders Frenander (2005) och hans bok *Kulturen som kulturpolitikens stora problem*¹⁹ skilja mellan ett estetiskt kulturbegrepp och ett antropologiskt kulturbegrepp. Det estetiska kulturbegreppet liknar Williams första och tredje definition av begreppet kultur, medan det antropologiska kulturbegreppet sammanfaller med Williams andra definition. Åhlberg kallar dock det estetiska för det traditionella kulturbegreppet och det antropologiska för det antropologiska och sociologiska kulturbegreppet²⁰.

I det estetiska kulturbegreppet är kultur ”odlandet av människans sinnen, konstarna, civilisationen (artefakter)”²¹. Det estetiska kulturbegreppet är värderande, viss kultur (finkulturen) är bättre än annan kultur, och enligt vissa äldre uppfattningar är det inte alla som har förmåga att skapa eller ens tillägna sig kulturen.²²

För att illustrera det estetiska kulturbegreppet tar Anders Frenander upp den brittiske 1800-talstänkaren Matthew Arnold. Enligt Arnold skulle kulturen förstås som det bästa mänskligheten skapat, intellektuellt, andligt och estetiskt, och var nödvändig för att hindra samhället från sönderfall när de olika samhällsklasserna i det brittiska 1800-talssamhället alltmer började hävda sina egna intressen snarare än samhällsnyttan. För att detta skulle vara möjligt förutsattes en stark överindividuell stat som hjälpte människorna i riktning mot kulturen och ”sina bästa jag”.²³

¹⁷ Åhlberg, Lars-Olof (1995): *Om kulturbegreppet*, s. 178. Ur Liss, Per-Erik & Petersson, Bo (red): *Hälsosamma tankar. 11 filosofiska uppsatser tillägnade Lennart Nordenfeldt*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.

¹⁸ Williams, Raymond (1983): *Keywords: A vocabulary of culture and society*, s. 89ff. Fontana Press, Hammersmith.

¹⁹ Frenander, Anders (2005): *Kulturen som kulturpolitikens stora problem. Diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet*. Gidlunds förlag, Hedemora.

²⁰ Åhlberg (1995) s. 169

²¹ Robert Bocoock, citerat i Frenander (2005) s. 35

²² Frenander (2005) s. 35

²³ Frenander (2005) s. 43f

Med det antropologiska kulturbegreppet är kultur långt mer än bara finkulturen. Enligt Lars-Olof Åhlberg utgår det antropologiska kulturbegreppet från distinktionen mellan natur och kultur, och i den allra vidaste definitionen blir allt som inte är biologiskt betingat kultur.²⁴ Kulturen är enligt honom överindividuell, en kultur går inte att påverka nämnvärt av en enskild person.²⁵ Det antropologiska kulturbegreppet är heller inte lika värderande, utan öppnar för möjligheten att det kan finnas flera parallella kulturer, eller subkulturer, där ingen av dem är bättre eller sämre än någon annan.²⁶

För att illustrera det antropologiska kulturbegreppet använder sig Frenander av den tyske 1700-talsfilosofen Johan Gottfrid Herder. Herder reagerade mot upplysningens idéer om att olika kulturer utvecklades uppåt/framåt, mot bättre och finare kulturformer, och sade bland annat att ”Själva tanken på en överlägsen europeisk kultur är en skrikig förolämpning mot Naturens majestät.”²⁷

I den här uppsatsen kommer vi att analysera de olika tidningsartiklarna och aktörerna i kanondebatten, och undersöka hur det estetiska respektive antropologiska kulturbegreppet gör sig gällande i debatten, för att på så sätt kunna svara på vår frågeställning om hur vilka kulturbegrepp som ligger bakom de olika argumenten i debatten.

3.2 Kanon

Harold Bloom (2000) har i *Den västerländska kanon*²⁸ djupare gått in just på begreppet kanon. Bloom förespråkar en mer estetiserande syn på litteraturen, ett stort litterärt verk ska läsas just som ett litterärt verk, utan några ideologiska glasögon. Bloom kritiserar här det han kallar för ”förtrytelsens skola” bestående av nymarxism, cultural studies och feministiska och postkoloniala studier som istället för att läsa verket i sig försöker sätta det i relation till det omgivande samhället. Bloom hoppas på att ideologiseringen av litteraturvetenskapen kommer att leda till en backlash/reaktion där ett mer estetiserande kulturbegrepp återigen får fäste.²⁹ Kanske kan kanondebatten ses som just detta, en backlash eller ett återtåg mot ett mer estetiserande kulturbegrepp efter 20 års kanonkritik?

Vidare hävdar Bloom att starka författarskap alltid är kampinriktade, men det är inte, som den s.k. förtrytelsens skola hävdar, en kamp mellan klasser eller kön eller liknande, utan en kamp för att skriva bättre än litterära föregångare, och därmed få en rättmätig plats i kanon.³⁰

Litteraturvetaren Anna Williams (1997) hänvisar dock till Pierre Bourdieus kritik av kanonprocessen. Enligt honom befäster borgarklassen sin makt genom att skilja på olika smaker och kulturformer, och sedan värdera det som överensstämmer med den egna smaken högst.³¹

Vad Bloom oroar sig för är till stor del att redan etablerade och kanoniserade författarskap ska lyftas ut ur kanon. Williams tror dock inte att det är någon risk, i alla fall i Sverige. Här har ”[d]en feministiska forskningen [...] framförallt medfört ett försök att *utvidga* kanon. Några mer genomgripande försök att sortera bort författarskap har inte märkts ännu.”³²

Williams bok handlar om den rent praktiska kanonbildningen, hur kvinnliga författarskap skildras i litteraturhistoriska översiktsverk, och pekar bland annat på att kvinnliga författare,

²⁴ Åhlberg (1995) s. 172

²⁵ Åhlberg (1995) s. 173

²⁶ Frenander (2005) s. 42

²⁷ citerad i Frenander (2005) s. 46

²⁸ Bloom, Harold (2000): *Den västerländska kanon. Böcker och skola för eviga tider*. Brutus Östlunds bokförlag Symposium, Stockholm/Stehag.

²⁹ Bloom (2000) s. 27

³⁰ Bloom (2000) s. 47

³¹ Williams, A (1997) s. 39

³² Williams, A (1997) s. 38

när de väl tas med i översiktsverken, marginaliseras. Deras könsproblematiserande/feministiska texter beskrivs som tidsbundna, och mister därmed den udd de annars kunnat ha mot nutida ojämställdhet.³³

Williams skiljer i sin text på deskriptiv respektive normativ tillämpning av kanonbegreppet. Med en deskriptiv användning undersöker man hur kanon och kanonbildning sett ut historiskt, medan den normativa tillämpningen av kanon handlar om hur litteraturvetare och recensenter förhåller sig till ett samtida litterärt verk och var de placerar det i relation till den rådande kanon.³⁴ Att skapa en nationell kanon vore i allra högsta grad en normativ användning av kanon, som skulle påverka kanon och kanonbildning åtskilligt.

I den här uppsatsen kommer vi att närmare undersöka hur de olika aktörerna i debatten förhåller sig till å ena sidan Harold Blooms kanonbegrepp, å andra sidan det kritiska kanonbegrepp som vi exemplifierat med Anna Williams.

3.3 Nation och nationalism

I boken *Historia, museer och nationalism* diskuterar etnologen Stefan Bohman (1997) hur museer har använts för att forma en nationell identitet.³⁵ I den här uppsatsen vore det intressant att se på hur kanon kan ses som ett försök att forma eller omforma en svensk nationell identitet. Flera av Cecilia Wikströms uttalanden pekar i den riktningen, och detsamma gäller många av hennes kritiker som beskyller henne för att försöka göra just detta.

Begreppet nation är omdiskuterat. Philip Spencer och Howard Wollman (2002) skriver i *Nationalism. A critical introduction*:

The criteria for deciding what constitutes a nation are highly contested, involving complex issues relating to identity, culture, language, history, myth and memory, and disputed claims to territory [...]³⁶

Bohman skiljer på begreppen stat och nation, där stat är ett geografiskt avgränsat och administrativt begrepp. En nation har inte samma sorts tydliga geografiska gränser, eller någon administrativt system. Historikern Hugh Seton-Watson skrev att ”en nation existerar när ett signifikativt antal människor betraktar sig själva som en nation eller uppträder som om de utgjorde en”³⁷. Stat och nation korrelerar inte nödvändigtvis, utan det finns både multinationella stater och statslösa nationer.³⁸

David Miller (1999) lägger här in ytterligare en kategori, genom att förutom att skilja mellan stat och nation också skilja mellan nation och etnisk grupp. Nationer har ofta etniska rötter, men måste inte nödvändigtvis ha det, och etnicitetens betydelse kan minska över tiden. Som exempel nämner Miller nationen Amerika, som ursprungligen byggde på brittiska etniska rötter, men som idag p.g.a. invandring inbegriper alla möjliga etniska grupper. Att de olika etniska grupperna, t.ex. italiensk-amerikaner inte bildar egna nationer beror på att de saknar krav på självständighet och politiskt självstyre, de är en urskiljbar etnisk grupp i dagens USA, men vill inte för den skull bilda en självständig stat.³⁹

Ernest Gellner (1997), professor i socialantropologi vid Cambridge, definierar nationalism som ”en politisk princip enligt vilken den politiska och nationella enheten bör överensstämma

³³ Williams, A (1997) s. 40

³⁴ Williams, A (1997) s. 38

³⁵ Bohman, Stefan (1997): *Historia, museer och nationalism*. Carlssons bokförlag, Stockholm.

³⁶ Spencer, Philip & Wollman, Howard (2002): *Nationalism. A critical introduction*, s. 2. Sage Publications, London/Thousand Oaks/New Delhi.

³⁷ Citerat i Bohman (1997) s. 23

³⁸ Spencer & Wollman (2002) s. 2

³⁹ Miller, David (1999): *On Nationality*, s. 20f. Clarendon Press/Oxford Political Theory, Oxford.

med varandra”⁴⁰. Nation definierar han med att två människor tillhör samma nation om man dels delar samma kultur, dels känner igen varandra som medlemmar av samma nation.⁴¹

Benedict Anderson (2000) definierar nationen som ”en föreställd gemenskap – och den föreställs som i sig både begränsad och suverän.”⁴² Med att gemenskapen är föreställd menar Anderson att medlemmarna av nationen har en idé om en gemenskap med människor som man till största delen aldrig kommer att få träffa eller ens höra talas om.⁴³

Var idéerna om nationer och nationalism kommer ifrån, eller hur gamla de är, är även det en omdiskuterad fråga. Spencer och Wollman skiljer mellan begreppen primordialism och modernism i sin genomgång av olika teoretiska positioner.

Enligt ett primordialistiskt synsätt är nationer urgamla företeelser, och nödvändiga för att organisera mänskliga samhällen. Här kritiserar man modernisterna och menar att nationalism kan ha existerat så tidigt som kring år 900.⁴⁴

Med ett modernistiskt synsätt uppstod nationer och nationalism först i och med moderniteten.⁴⁵ Gellner menar att stater blev nödvändiga sätt att organisera samhället först i och med den arbetsdelning som var ett resultat av den industriella revolutionen, och det var också då stater och nationer började sammanfalla till nationalstater.⁴⁶

Benedict Anderson, som är marxistiskt influerad, menar att de kulturella skillnader, som sedan blev grunden till att idéer om nationen, omfattades av gemene man och inte bara av aristokratin, uppstod på grund av kapitalismen och den förbättrade trycktekniken kring år 1800. Med boktryckarkonsten, framväxten av tidningar och att folkspråken började användas allt mer i statlig administration, blev det plötsligt möjligt att föreställa sig att man tillhörde en nation.⁴⁷

Idéer om en nation som överskred klassgränser och andra socioekonomiska skillnader började enligt Anderson på allvar spridas av europeiska regimer efter 1848 för att förhindra olika typer av folkliga revolter och revolutioner. Han menar dock att man för att kunna tänka sig nationen behöver man även dess motsats, någonting yttre, eventuellt hotande, som inte ingår i nationen.⁴⁸ Med detta synsätt innehåller alltså allt nationstänkande ett frö till rasism och antiuniversalism.

En av de forskare som är genomgående kritisk till nationalism är Eric Hobsbawm – en teoretiker som refereras till av Spencer och Wollman. Han menar att nationen idag fullständigt spelat ut sin roll. Eftersom små nationalstater inte längre har förutsättningar att klara sig är nationen och nationalismen idag ingenting att bevara.⁴⁹

Philip Spencer och Howard Wollman resonerar kring frågan om kulturens betydelse för formandet av en nationell identitet. Spencer och Wollman refererar i detta stycke till Ernest Gellner och Anthony D. Smith (professor emeritus i nationalism och etnicitet vid London School of Economics) och tar inledningsvis upp idén om det generella utbildningssystemet med det uttalade syftet att skapa en homogen kultur för att stärka nationalstaten, områden där Smith och Gellner, som representerar två olika grenar av forskningen kring nationalism, primordialisterna och modernisterna, delvis håller med varandra.⁵⁰

⁴⁰ Gellner, Ernest (1997): *Stat, nation, nationalism*, s. 11. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.

⁴¹ Gellner (1997) s. 18

⁴² Anderson, Benedict (2000): *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, s. 21. Bokförlaget Daidalos, Uddevalla.

⁴³ Anderson (2000) s. 21

⁴⁴ Spencer & Wollman (2002) s. 27

⁴⁵ Spencer & Wollman (2002) s. 34

⁴⁶ Gellner (1997) s. 39

⁴⁷ Anderson (2000) s. 47ff

⁴⁸ Anderson (2000) s. 22

⁴⁹ Spencer & Wollman (2002) s. 42f

⁵⁰ Spencer & Wollman (2002) s. 70

Utan att gå in alltför djupt kan begrepp som "ras" och "etnicitet", tidigare bärare av anti-universalism och åtskillnad – nu möjligen ersättas av "kultur" med samma syfte.⁵¹ Det är möjligt att detta kommer att märkas i diskussionerna om det eventuellt nationalistiska i Wikströms förslag.

David Miller pekar ut fem element i att tänka på sig själv som medlem i en bestämd nation. Människor som ingår i nationen måste tro på att man delar vissa karakteristika med andra medlemmar ur nationen, och det måste finnas en idé om historisk kontinuitet gemensam för nationen där vissa händelser koms ihåg och mytologiseras. Dessutom måste nationen i vissa fall handla som en politisk agent i relation till andra nationer, den måste vara kopplad till ett visst geografiskt område (även om det inte behöver betyda att majoriteten av nationens medlemmar lever där), och det ska finnas en gemensam offentlig kultur, t.ex. respekt för lagar och offentliga institutioner.⁵²

Flera av dessa element kan kopplas till kanondebatten. Att skapa en nationell kanon skulle kunna vara ett sätt att stärka tron på att man delar vissa karakteristika (den gemensamma litteraturen, kulturarvet) med nationens övriga medlemmar. Att fokusera på äldre svensk kultur skulle också kunna vara ett sätt att betona och återskapa idén om en svensk historisk kontinuitet. Å andra sidan så har bl.a. Cecilia Wikström fokuserat på kanon för att integrera invandrare i det svenska samhället, och i så fall blir kanon snarare ett sätt att knyta nationsidén tydligare till det geografiska området Sverige, på bekostnad av etnisk identifikation.

Vad den gemensamma nationella identiteten måste bestå av varierar. Enligt Miller behöver den dock inte vara huggen i sten. Det kan röra sig om att erkänna politiska principer (som till exempel det demokratiska systemet) och lagar, samt kunna behärska språket. Det finns enligt Miller därför gott om plats att utöva sin egen, "privata" kultur. Med detta menar Miller vilken mat man äter, musiken man lyssnar på, klädstil med mera. Miller gör alltså en distinkt skillnad mellan vad han kallar publik eller allmän och privat kultur.⁵³

En nationell kultur består av flera delar, däribland språk och historia. Språket framstår som särskilt viktigt, då det är genom språket andra delar av kulturen uttrycks och förmedlas.⁵⁴ Hos forskarna inom de olika grenarna av forskningen kring nationalism finns en enighet om den fundamentala roll som språket har för det nationalistiska projektet. Språket markerar nationens särdrag och identitet och fungerar som kopplingar till myter om svunna, ärofyllda tider. I den nationalistiska synen framstår språket som naturligt och ursprungligt, tvärt emot vad det egentligen är – något som ständigt konstrueras och förändras.⁵⁵ Spencer och Wollman definierar "kultur" som dels "an array of beliefs locked together in relational pattern" och dels "a system of symbols and meaning".⁵⁶

Spencer och Wollman sammanfattar tankegångarna så här:

A key idea here has been that of a "common culture", understood and shared by the members of a given nation, perhaps the most commonly articulated justification for the existence of a given national identity.⁵⁷

Enligt Anthony D. Smith är en gemensam kultur en av de mest fundamentala delarna av en nationell identitet. I sin tur menar Ernest Gellner att föreställningen om kulturell homogenitet

⁵¹ Spencer & Wollman (2002) s. 71

⁵² Miller (1999) s. 21ff

⁵³ Miller (1999) s. 25f

⁵⁴ Spencer & Wollman (2002) s. 73f

⁵⁵ Spencer & Wollman (2002) s. 76f

⁵⁶ Spencer & Wollman (2002) s. 71

⁵⁷ Spencer & Wollman (2002) s. 71

är ett av de viktigaste inslagen i det moderna samhället, han kallar denna idé ”the very essence of nationalism”.⁵⁸

En nationell, gemensam kultur förutsätter att alla har tillgång och äganderätt till den, på samma sätt som man ska känna att man är en del av att skapa den. Enligt Gellner är det inte vilken kultur som helst som får denna roll, utan det måste vara en högre, högt värderad kultur. En kultur man måste försvara från olika hot, till exempel från ”aggressiva” kosmopolitiska kulturuttryck.⁵⁹ Förslaget om en nationell kanon skulle t.ex. kunna ses som ett sådant försvar mot andra kulturuttryck. Den nationella kanon är tänkt att bestå just av den högst värderade kulturen, klassikerna.

Miller gör i sin redogörelse för relationen mellan nationen och de krav som finns från olika grupper inom nationen skillnad mellan två extrempositioner – konservativ nationalism och radikal multikulturalism. Inom konservativ nationalism bör nationell identitet gå före den enskilda individens identitet som bygger på andra gruppstillhörigheter, t.ex. etnisk och religiös gruppstillhörighet.⁶⁰

Mot detta står radikal multikulturalism, där staten ses som en arena där många olika gruppidentiteter kan leva och frodas, och där alla grupper skall ges lika villkor. Nationaliteten ses dock som oviktig och en effekt av politisk manipulation.⁶¹ Eftersom det dock finns etniska beståndsdelar i nästan alla nationsbyggen är det främst mellan etnisk grupp- och nationstillhörighet som konflikter uppstår. Etniska minoriteter kan känna sig exkluderade när en viktig beståndsdel i nationsbygget är en annan etnisk identitet. Konflikterna kan t.ex. handla om språk – att ge ett språk officiell status som myndighetsspråk leder till att grupper som talar andra språk känner sig förfördelade.⁶² Kanonförslaget kan här ses som ett försök att stärka svenska språket (med litteratur enbart skriven på svenska) gentemot andra språk som talas i Sverige, vilket dock kan göra att invandrargrupper känner sig förfördelade.

Inom konservativ nationalism är utbildningssystemet en viktig beståndsdel för att skapa och upprätthålla en nationell identitet:

there should be something like a national curriculum, a core body of material that all children should be expected to assimilate⁶³

På detta sätt skulle en nationell kanon fungera. Att integration av invandrabarn är ett av de argument som används av Cecilia Wikström för kanon pekar i den riktningen.

Inom radikal multikulturalism måste de olika grupperna själva formulera vad de vill, och ges möjligheter att manifesteras den egna gruppstillhörigheten,⁶⁴ genom arrangemang som t.ex. Pridefestivalen. Miller anser dock att det är ett problem att radikal multikulturalism tenderar att se olika grupper som naturgivna snarare än socialt skapade, och även inkluderar personer som inte valt att tillhöra gruppen i fråga.⁶⁵

3.4 Kulturpolitiska rationaler

Dorte Skot-Hansen (1999) urskiljer i sin artikel *Kultur til tiden – strategier i den lokale kulturpolitik* tre olika rationaler som kulturpolitiken i danska kommuner grundat sig på från 1960-talet till idag. I den här uppsatsen kommer vi att använda dessa rationaler som idealtyper

⁵⁸ Spencer & Wollman (2002) s. 72

⁵⁹ Spencer & Wollman (2002) s. 72

⁶⁰ Miller (1999) s. 120

⁶¹ Miller (1999) s. 120

⁶² Miller (1999) s. 121ff

⁶³ Miller (1999) s. 142

⁶⁴ Miller (1999) s. 131

⁶⁵ Miller (1999) s. 133

(se avsnitt 4.4), för att kunna undersöka i vilken mån de olika debattinläggen stämmer överens med dessa. De tre rationalerna är hos Skot-Hansen tydliggjorda inom den lokala kulturpolitiken, men vi tror att idéerna bakom också skulle kunna gå att applicera på aktörernas åsikter i kanondebatten.

Denne skitserede udvikling hen i mod et oplevelsessamfund, eller et postmoderne samfund om man vil, har afspejlet sig i de rationaler for kulturpolitikken, der har præget den nationale såvel som den lokale kulturpolitik. Kulturpolitikens legitimering er skiftet fra et humanistisk rationale, baseret på ideologiske/idealistiske argumenter, over et mere politiserende sociologisk rationale hen i mod et instrumentelt rationale med vægt på økonomiske argumenter.⁶⁶

Den *humanistiska rationalen* – som dominerade under 1960-talet – betonade det klassiska kulturarvet, den nationella enhetskulturen som skulle föras ut till folket via lokala kulturinstitutioner som t.ex. bibliotek och museer. Upplysning och bildning var honnörsbegrepp som skulle stärka demokratin då alla fick tillgång till den nationella enhetskulturen. Det var inte frågan om att var och en skulle välja den kultur som bäst passade dem, utan kulturförmedlare som t.ex. bibliotekarier eller museipedagoger skulle ha tillräcklig kompetens för att avgöra vilken kultur som höll tillräcklig konstnärlig kvalitet för att spridas till folket. Enligt Dorte Skot-Hansen satsade man på lokala kulturinstitutioner, runt om i Danmark för att nå ut med den nationella enhetskulturen till alla sociala skikt.⁶⁷

Inom den *sociologiska rationalen*, som hade sin storhetstid från mitten av 1970-talet, skulle kulturpolitiken utgå från de olika grupperna i civilsamhället, som var och en skulle få stöd i utövandet av sin egen kultur. Trots satsningarna på förmedling under 1960-talet fanns det fortfarande stora skillnader i folkets tillgodogörelse av kultur. De nya satsningarna skulle leda till att samhällets eftersatta grupper kunde få möjlighet att själva göra sina röster hörda, vilket skulle skapa kulturell demokrati och bekräfta den egna gruppens identitet. Den kulturella rörelsen kom med den sociologiska rationalen nedifrån istället för ovanifrån som med den humanistiska. Man hade ett antropologiskt kulturbegrepp där alla kulturyttringar räknades som likvärdiga.⁶⁸ Skot-Hansen ifrågasätter dock om det verkligen kom till någon större folklig kulturmobilisering. De initiativ som härrörde från tankarna under den sociologiska rationalen kan ju också ses som kulturpolitiska åtgärder ovanifrån.⁶⁹

Inom den *instrumentella rationalen*, som dominerat från 1980-talet och framåt, blir kultur snarare ett medel för att nå andra mål än kulturen i sig, t.ex. ekonomisk utveckling. Besökssiffror och publikintäkter blir här viktigare än den konstnärliga kvaliteten. Kulturen, och särskilt stora prestigefyllda projekt, som Skot-Hansen kallar för flaggskepp, fungerar som ett medel för att locka investerare, företagare och turister – snarare än att glädja den egna befolkningen. Ett nyckelbegrepp här är kulturalisering, vilket innebär att kulturlivet blir ”et socialt kit for at integrere indvandrere, frambringe socialt sammenhold og skabe ny lokal identitet”,⁷⁰ Istället för att inrikta sig på alla i samhället som under den humanistiska rationalen eller på vissa sociala grupper eller klasser, som under den sociologiska, så inriktar man sig här på grupper definierade utifrån livsstil.⁷¹

För att förklara detta tydligare visar vi här ett diagram som illustrerar Skot-Hansens rationaler⁷²:

⁶⁶ Skot-Hansen, Dorte (1999): *Kultur til tiden – strategier i den lokale kulturpolitik*, s. 11. Nordisk kulturpolitisk tidskrift nr 1.

⁶⁷ Skot-Hansen (1999) s. 11

⁶⁸ Skot-Hansen (1999) s. 13

⁶⁹ Skot-Hansen (1999) s. 14

⁷⁰ Skot-Hansen (1999) s. 15

⁷¹ Skot-Hansen (1999) s. 14ff

⁷² Hämtat från Skot-Hansen (1999) s. 12

	Humanistisk	Sociologisk	Instrumentell
Mål	Dannelse	Frigørelse	Synliggørelse
Baggrund	Stat	Civilsamfund	Marked
Forankring	National	Lokal	International
Strategi	Demokratisering af kulturen	Kulturelt demokrati	Kulturalisering
Publikum	Hele befolkningen	Grupper	Segmenter/Livsstil
Ramme	Kulturinstitution	Rammer	Flagskibe
Funktion	Erkendelse	Bekræftelse	Underholdning
Formidler	Kulturformidler	Animateur	Kaospilot

Dessa rationaler är självklart aldrig helt renodlade, men vi tror ändå att vi kommer att finna spår av dem alla i de artiklar som vi kommer analysera i uppsatsen.

Vissa kulturpolitiska forskare menar dock att den instrumentella rationalen aldrig riktigt tagit över, utan snarare existerat parallellt med den humanistiska och sociologiska rationalen. Skot-Hansen pekar dock på vissa faror med alltför kategoriskt avfärda den instrumentella rationalen.⁷³

Vores kulturinstitutioner må [...] tage de aktuelle medieskabte behov og oplevelsesformer alvorligt fremfor at vende ryggen til dem i en misforstået ny-puritanisme, der alene koncentrerer sig om et kulturbegreb baseret på kontinuitet, arv og kanon, og som ser kulturinstitutionernes fornemste opgave at fungere som en oase i et kulturelt kaos.⁷⁴

Det här synsättet verkar snarast leda i kulturkonservativ riktning, men vi kommer ändå att söka efter det i våra analyserade artiklar.

3.5 Sammanfattning av teorin

Teorikapitlet inledde vi med en definition av begreppet kultur. Vi utgår från ett estetiskt kulturbegrepp inriktat på finkultur, och ett antropologiskt där synen på vad kultur kan vara är mer vittomfattande.

Kanonbegreppet i sig är förstås centralt i uppsatsen. Harold Blooms kanon är baserad på en strikt estetiserande syn på litteratur. Mot denna syn på kanon ställer vi vad Bloom kallar ”förtrytelsens skola”, alltså de som är kritiska mot kanon som den ser ut idag. Enligt de kritiska, bland andra Pierre Bourdieu, kan kanon vara ett maktinstrument. Den svenska litteraturvetaren Anna Williams framhåller att man inte framförallt är ute efter att ändra kanon, snarare att utöka den.

Vi var tidigt intresserade av hur tillvida någon del av argumentationen kunde knytas till nationalistiska åsikter eller tankegångar. Spencer och Wollman presenterar en mängd olika synsätt, och särskilt intressant för oss var kopplingen mellan kultur och nationalism. Denna koppling är tydlig för forskare inom vitt skilda delar av detta forskningsfält. Enligt Spencer och Wollman kan det diskuteras om det är så att ”kultur” fått samma mening som förr ”ras” och ”etnicitet” haft som åtskiljande faktor. Vi har även använt oss av bl.a. välkända nationalismforskarna David Miller och Benedict Anderson.

Slutligen tar vi upp Dorte Skot-Hansens kulturpolitiska rationaler för att se om vi kan applicera dem på argumentationen och då kunna knyta ytterligare kunskap till vår

⁷³ Skot-Hansen (1999) s. 21

⁷⁴ Skot-Hansen (1999) s. 21

undersökning. Skot-Hansens rationaler är tre, den humanistiska, den sociologiska och den instrumentella. De tre rationalerna är ett slags kulturpolitiska modeller som går att urskilja i den västeuropeiska kulturpolitiken. Den humanistiska rationalen var dominerande på 1960-talet och betonade särskilt den nationella enhetskulturen. Hela befolkningen skulle få ta del av kulturen och bildas genom särskilda kunskapsförmedlare, t.ex. bibliotekarier. Den sociologiska rationalen, under 1970-talet, syftade till att låta folket i demokratisk anda själva formulera sin kultur. Från och med 1980-talet dominerar, enligt Skot-Hansen, den instrumentella rationalen, där kulturen i samhället är knuten till ekonomiska intressen. Kultur är med denna syn ett medel för att uppnå ekonomisk tillväxt.

4. Metod och material

För att pröva argumentationen i de valda debattartiklarna har vi valt att använda oss av en innehållslig idéanalys som är en inriktning av idé- och ideologiforskning. En förklaring av vad dessa innebär, kommer i det här kapitlet. Vi kommer även ta upp vårt tillvägagångssätt för analysen samt vår metod för strukturering av argumenten och debattartiklarna genom argumentationsanalys. För undersökningen av kulturpolitiska modeller har vi valt att använda oss av Dorte Skot-Hansens kulturpolitiska rationaler som idealtyper, för att sedan kunna se hur de olika debattörernas kultursyn förhåller sig till dessa.

4.1 Material, avgränsningar och källkritik

I detta avsnitt diskuterar vi vårt material i avseende på uppsatsens avgränsningar och de källkritiska aspekter och frågor som finns behäftade med vårt val av empiri.

Av genomförbarhetsskäl har vi valt ut tre tidningar som vi kommer att använda oss av. Detta för att minska ner vårt empiriska material till en hanterbar mängd, vilket i slutänden blev 40 artiklar.

De tidningar vi valt ut är Dagens Nyheter (oberoende liberal), Svenska Dagbladet (obunden moderat) och Sydsvenska Dagbladet (oberoende liberal). Visserligen är Sydsvenska Dagbladet en något mindre tidning än de övriga, men den hade inte varit möjlig att utesluta eftersom en stor och viktig del av den svenska kanondebatten förts där, och eftersom tidningen på grund av närheten till Danmark varit tidigt ute med att kommentera kanondebatten där, och därefter intog en viktig position i den svenska kanondebatten. En viktig anledning till att vi valde dessa tre tidningar är att debatten i dessa tre tidningar är kontinuerlig – inlägg följs av andra inlägg. Artiklarna hämtade vi från tidningarnas egna webbplatser, eller i vissa fall genom databaser som PressText och Mediearkivet (Retriever).

Ett problem som genast kan konstateras är att samtliga dagstidningar vi valt ut är borgerliga. Risken finns att exempelvis röster från vänster inte blir hörda. Vi är medvetna om att resultatet av vår undersökning kanske hade blivit annorlunda om vi valt att ta artiklar från hela den svenska pressen, till exempel från Aftonbladet som är en socialdemokratisk kvällstidning. Å andra sidan är det ett faktum att en stor del av den svenska pressen är liberal.

Sylvia Buchberger Lantz presenterar i sin magisteruppsats om kanondebatten 2006 ett diagram över artikelförfattarnas yrken. Eftersom Buchberger Lantz empiriska material nästan är identiskt med vårt tänker vi kortfattat referera till detta diagram för att redovisa vilka aktörer som finns med. Dominerar gör aktörer med anknytning till högskolor/universitet, därefter följer journalister och författare. Den minsta andelen är politiker följt av kulturarbetare.⁷⁵ Det är svårt att spekulera i om det hade varit en annorlunda fördelning av yrkesgrupper om vi valt andra källor, möjligtvis hade det varit färre från högskolevärlden och fler politiker och kulturjournalister.

Vi har medvetet valt att endast ta del av kanondebatten på tidningarnas kulturdelar eftersom det är här den mesta kulturpolitiska debatten förs – det är helt enkelt här debattartiklarna finns. I andra delar av tidningarna dominerade artiklar av annan karaktär.

Trots förutsättningarna för vårt material tycker vi att aktörer från flera positioner blir hörda och finns representerade. Dels litteraturprofessorer som Ebba Witt-Brattström och Maria Nikolajeva, dels en journalist och tidningsredaktör som Inti Chavez Perez som har ett queerperspektiv, Yvonne Rock som trycker på genusperspektivet, Rasmus Fleicher som är företrädare för Piratpartiet och som har en bredare, antropologisk syn på kulturbegreppet, Lars Mikael Raattamaa – författare som är mycket kritisk till kanon, Stefan Jonsson,

⁷⁵ Buchberger Lantz (2007:127) s 33

kulturjournalist och debattör, samt folkpartisten Mauricio Rojas som företräder en förhållandevis konservativ syn på nation och kanon. I samtliga tre tidningar har dessutom Cecilia Wikström genom debattartiklar försvarat och underbyggt sin tes.

Vi har uteslutit bloggar, tv- och radioinslag. Vi har inte heller tittat på nyhetsartiklar eller ledare. Uttalanden gjorda av politiker eller andra aktörer, förmedlade genom journalister via tidningsartiklar har vi således inte tagit med eftersom vi främst varit intresserade av aktörernas egna ord i form av debattartiklar. Det hade förstås varit väldigt intressant att ta med så mycket som möjligt, men en avgränsning är nödvändig att göra.

Om urvalet inkluderat socialistiska/vänsterinriktade tidningar hade vi till exempel möjligtvis kunnat se mer av den argumentgrupp vi kallar ”Att nå ut med litteraturen”. Dorte Skot-Hansens instrumentella rational kunde vi inte heller finna speciellt många exempel på. Möjligen hade vi gjort de om vårt empiriska källmaterial varit annorlunda, det är dock inte säkert. Den instrumentella rationalen fokuserar ofta på marknadsanpassning och ett mer efterfrågestyrt kulturliv, något som främst brukar förknippas med nyliberalismen. Detta tror vi inte att vi funnit mer av i socialistiska/vänsterinriktade tidningar än i de tre borgerliga vi valt ut, men däremot möjligen om vi tittat på privatägda TV-kanaler, på bloggar, eller i andra borgerliga tidningar.

Vi har valt att avgränsa oss till den debatt som fördes från och med Cecilia Wikströms första debattartikel den 22 juli 2006 och fram till den 29 augusti 2006. Anledningen till att det blev just den 29 augusti är att debatten ebbade ut under andra halvan av augusti, och 29 augusti blev datumet för vår allra sista artikel. Vid de få tillfällen vi valt att ta upp artiklar som publicerats utanför den analyserade perioden har det varit för att ytterligare belysa någon aspekt av debatten under perioden 22 juli-29 augusti.

Beträffande reliabilitet och validitet tror vi att det skulle gå att använda vår metod på ett annat material, men eftersom det skulle vara andra artiklar, skrivna av andra författare är det svårt att svara på om man skulle uppnå samma resultat. Analys av texter är en tolkande aktivitet som i stor utsträckning bygger på forskarens personliga kunskap, erfarenhet och förförståelse. Inte ens med samma material går det med säkerhet säga att två personer skulle dra samma slutsatser. Vi har dock i så stor utsträckning det går valt att plocka ut och blottlägga de argument i artiklarna som tydligt talar för eller emot tesen. Genom att tydligt citera och visa vad artikelförfattarna skrivit kan vi vara så öppna som möjligt med hur vi har arbetat.

4.2 Argumentationsanalys

Att använda uppstrukturering av argument i hela debatter är, enligt Göran Bergström och Kristina Boréus (2005), kanske det främsta syftet med argumentationsanalys inom samhällsvetenskap.⁷⁶

Bergström och Boréus menar att man måste ”hitta” argumentationen i den text man har framför sig – oavsett om det handlar om riksdagsdebatt eller debattinlägg i en tidning. Det handlar också om att bedöma om argumenten uppfyller krav om rationalitet och saklighet – håller sig den aktuella skribenten till ämnet? Ett tredje syfte med argumentationsanalys är att värdera och se om argumenten håller.⁷⁷

Framför oss har vi ett stort material, 40 olika artiklar. Hur skall vi gå till väga för att sortera ut det som är relevant?

⁷⁶ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red, 2005): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, s. 119. Studentlitteratur, Lund

⁷⁷ Bergström & Boréus (2005) s. 91

Enligt Bergström och Boréus gör man först en uppstrukturering av argumentationen. Detta för att kunna bedöma dess "beviskraft". En metod för detta tillvägagångssätt är Naess *pro et contra-analysis*. Denna metod syftar till att ta reda på argumentens beviskraft. Man identifierar en eller flera teser och letar efter de argument i texten som är för eller emot. Dessa argument relateras sedan till varandra. Vid denna bedömning urskiljer man påståenden – satsar där ett visst tankeinnehåll uttrycks.⁷⁸ *En litterär kanon stärker integrationen i Sverige* är exempel på en (normativ) tes.

Enligt Gunnar Björnsson med flera (1994), i boken *Argumentationsanalys*, består en argumentationsanalys av dels ett beskrivande och dels ett värderande moment. I det beskrivande momentet tar man reda på vilka argument finns och hur de hänger ihop och är strukturerade. I det värderande momentet bedöms argumentens beviskraft. Bland annat undersöks argumentens relevans.⁷⁹ En argumentationsanalys är användbar då man vill beskriva argument och se hur olika ståndpunkter förhåller sig till varandra.

Vid argumentationsanalys beskriver man noga tes respektive pro- och/eller contraargument (samt premisser och argument för och argument mot argument osv.), men att spalta upp en exakt beskrivande argumentationsanalys på 40 artiklar vore i vårt fall väldigt tidsödande. Vi kommer därför att göra en förenkling. När vi har närläst debattartiklarna har vi tagit hänsyn till de direkta och relevanta pro- respektive contraargument så ingående vi kunnat. Exempel på argument för tesen "En kanon för de viktigaste verken inom svensk litteratur bör tas fram" är "För att alla, och särskilt skolelever skall få del av den svenska litteraturen"⁸⁰. Ett exempel på contraargument är "Kanonförslaget och flera andra fp-utspel utgår ifrån att stat och myndigheter ska bedöma, belöna och bestraffa individer på grundval av deras kulturella ursprung och deras benägenhet att tillägna sig svensk kultur"⁸¹.

Vi tittade inledningsvis på några artiklar och insåg att det kanske inte var helt enkelt att hitta direkta och tydliga argument. Detta problem tar också Bergström och Boréus upp. Det kan ibland krävas ett milt utövande av "våld" på texten för att urskilja en struktur. Det viktigaste är att försöka få fram vad artikelns författare avsett att förmedla. Vad det handlar om i grunden är förstås att göra en tolkning och försöka finna ut vad som är relevant. Enligt Bergström och Boréus handlar detta förhållningssätt om vilken roll man har som analytiker. Om författaren upplevde sina argument som vapen i en strid på ett slagfält måste forskaren se argumenten som byggnader vars bärande delar studeras – för att använda Bergström och Boréus metaforer.⁸²

Bergström och Boréus understryker att det är arbetskrävande och tidsödande att strukturera upp argumentationer. Att hitta de viktigaste och vanligast förekommande argumenten kan räcka – det behöver alltså inte vara nödvändigt att försöka hitta alltför väl dolda argument.⁸³

När vi arbetat med artiklarna en tid insåg vi att i princip alla argument gick att placera in i en av åtta argumentgrupper (en modell vi själva uppfunnit). En närmare redogörelse för de olika argumentgrupperna kommer i kapitel 5.

4.3 Innehållslig idéanalys

Bergström och Boréus presenterar, i boken *Textens mening och makt*, några olika inriktningar av forskning kring idéer och ideologier. Den metod varmed man undersöker en politisk ideologisk argumentation kallas innehållslig idéanalys. Detta begrepp refererar författarna till

⁷⁸ Bergström & Boréus (2005) s. 94f

⁷⁹ Björnsson, Gunnar et al (1994): *Argumentationsanalys*, s 8. Natur och Kultur, Stockholm

⁸⁰ Wikström, Cecilia: "Skapa en svensk litteraturkanon". Sydsvenskan 060822

⁸¹ Jonsson, Stefan: "Världen bortom folkpartiet". Dagens Nyheter 060826

⁸² Bergström & Boréus (2005) s. 141f

⁸³ Bergström & Boréus (2005) s. 142

Evert Vedung och hans bok *Det rationella politiska samtalet. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*. Med denna metod kan man besvara frågor som har att göra med en argumentations huvudbegrepp, vad dessa ges för betydelse, eller i vilken utsträckning uttalade premisser förekommer i debatten. För att uppnå detta krävs att ”maximal klarhet” uppnås vad gäller det som yttras i debatten.

Evert Vedung (1977) använder begreppen ”politiska idéer” och ”politiska budskap” synonymt i sin breda definition av vad politiska idéer är. En politisk idé kan enligt Vedung vara fråga om allt från ”politiska filosofier, ideologier, doktriner, trossystem, opinioner, åsikter, övertygelser, föreställningar, uttalanden, ståndpunkter och argument, författningar, avtal, fördrag, deklARATIONER, program, utredningar eller liknande fenomen”. Dessa fenomen uttrycks för det mesta muntligt och skriftligt, men kan också uttolkas via t.ex. gester och bilder.⁸⁴

Begreppet ”politisk idéanalys” är studiet av dessa fenomen. Föremål för politisk idéanalys kan enligt Vedung vara politikertal, tidningsledare, utredningar och annat, alltså ”politikernas vardagsspråk”.⁸⁵ Kulturpolitiska debattartiklar ser vi inget problem i att kunna analysera med Vedungs synsätt. Värt att nämna i det här sammanhanget är att de flesta skribenter i kanondebatten dock inte är politiker.

Vedung skiljer mellan innehållslig och funktionell politisk idéanalys. Vid en innehållslig idéanalys studerar forskaren ”det informativa innehållet i de politiska budskapen”. När man studerar olika aktörers uppslutning kring politiska idéer handlar det om funktionell analys. Vid funktionell analys hamnar idéernas innehåll i bakgrunden.⁸⁶

Enligt Bergström och Boréus knyter man samman de rekonstruerade argumenten för att identifiera de olika ideologierna.⁸⁷ Genom metoden att använda en konfrontationsmodell underlättas denna process.

I vårt fall vore det intressant att titta på om det till exempel hos Cecilia Wikström (fp) till exempel finns uttalade nationalistiska åsikter bakom idén om en litteraturkanon. Det som verkar vara en hjälp i svenskundervisningen, det vill säga en litteraturkanon, eller ”boklista” – kan det istället tolkas som en åsikt att just svenska värderingar bör sättas högst i skolan? Det bemötande som Cecilia Wikström fick, från främst kulturskribenter, menar att så är fallet.

4.4 Idealtyper som analysverktyg

Vi tycker att det vore intressant att titta på argumentationen med idealtyper som analysverktyg. Idealtyper är ett begrepp främst förknippat med Max Weber, ett slags tankekonstruktioner som man relaterar utsagor i sitt empiriska material till. Idealtyper är just tankekonstruktioner, och behöver alltså inte gå att observera renodlat i det verkliga livet. De används för att sortera olika argument och formuleringar i ett empiriskt material som tillhörande en eller annan idealtyp, eller kanske upptäcka att vissa argument faller utanför alla de idealtyper man analyserar. Enligt Bergström och Boréus används inte idealtyper i idéanalys för att få fram hypoteser, utan ska fungera som ett slags raster att lägga över texten. Genom att koppla relevanta idéer till texten på detta sätt kan vi klassificera de olika formuleringarna, eller avgöra om det faktiskt inte går att klassificera dem.⁸⁸

⁸⁴ Vedung, Evert (1977): *Det rationella politiska samtalet – Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*, s. 15. Aldus/Bonniers, Stockholm.

⁸⁵ Vedung (1977) s. 16

⁸⁶ Vedung (1977) s. 18f

⁸⁷ Bergström & Boréus (2005) s. 155f

⁸⁸ Bergström & Boréus (2005) s. 159f

I den här uppsatsen har vi valt att använda Dorte Skot-Hansens kulturpolitiska rationaler, som vi talat om i avsnitt 3.4, för att se var de olika debattörernas utsagor placerar sig i relation till dessa.

För att få ut så mycket som möjligt av analysen kommer vi att göra detta i slutet av arbetet med uppsatsen, eftersom vi tror att de kulturbegrepp och politiska idéer vi kommer att hitta tidigare i analysen kommer att både förtydliga och berika vår analys av kulturpolitiska modeller.

5. Argument – analys och struktur

I det här avsnittet försöker vi reda ut de argument som framkommit i debatten, och har därför strukturerat dem i åtta olika grupper. Vi har här delat upp dem i pro- och contraargument, även om flera av grupperna innehåller både argument för eller mot kanon. I dessa fall har vi placerat dem i pro- eller contragrupperna beroende på vilken sida i debatten som använt argumentet mest. Vi formulerade från början argumentgrupperna så breda vi kunde för få med så många av artikelförfattarnas argument som möjligt. Det var mycket få argument som inte passade in i våra argumentgrupper.

Att strukturera upp argumenten i grupper var något vi gjorde först när vi arbetat med empiriska materialet en längre period. Argumentgrupperna förändrades också något under den tid vi arbetade med dem. ”Kanon är rasistiskt” respektive ”kanon kan motverka rasism” var tidigare en enda argumentgrupp, men delades upp för att uppnå ökad tydlighet – både för oss själva och för läsaren.

Uppdelningen av argumenten i pro- respektive contraargument gjorde vi först i arbetets absoluta slutfas. Att båda grupperna innehåller fyra argumentgrupper vardera är alltså en tillfällighet, även om vi hela tiden sett och varit medvetna om att det fanns ungefär lika många.

Med detta sagt är det viktigt att komma ihåg att argumentgrupperna är just en modell, som inte har något egenvärde i sig utan ska användas till att ge en introduktion till vårt empiriska material och underlätta förståelsen av den analys som kommer i kapitel 6.

Proargument

- Kanon skulle visa på att (fin-)kulturen är viktig, och få skolan att satsa på litteratur och läsning
- Kanon skulle ge invandrarbarn/barn från studieovana hem tillgång till litteraturen
- Kanon skulle stärka en nationell identitet som skulle motverka rasism
- Kanon leder till kulturpolitisk debatt

Contraargument

- Kanon som metod att öka läsningen är ineffektivt eller till och med kontraproduktivt
- Kanon är rasistiskt, eller skulle kunna få sådana effekter
- Kanon är för snäv och exkluderande vad gäller kön, etnicitet eller sexuell läggning
- Kanon är i sig konservativt, eller skulle kunna få konserverande effekter på kulturen

Vi kommer nu kort gå igenom de olika argumentgrupperna med korta exempel, för att visa ungefär hur de olika debattörerna argumenterat och försöka relatera de olika argumentgrupperna till varandra.

Kanon skulle visa att kulturen är viktig

Många av argumenten handlar om att kanon skulle visa på att kulturen (ibland specifikt finkulturen) är viktig, och få skolan att satsa på litteraturundervisningen. Maria Schottenius skriver – apropå den danska kulturkanon – att ”Det svulstiga i ansatsen, det fåniga i pretentionerna på att sammanställa en kanon, är avdragsgillt i förhållande till ambitionen att skolbarnen ska få reda på lite om den kultur som de trots allt lever i.”⁸⁹

Johan Lundberg skriver i Svenska Dagbladet och menar att syftet med en eventuell kanon borde vara att ”motverka den relativistiska litteratursyn enligt vilken allt – populärkultur som

⁸⁹ Schottenius, Maria: ”Danmarks topplista blev en kotte”. Dagens Nyheter 060820

'finkultur' – är likvärdigt"⁹⁰. Lundberg är kritisk mot Wikströms förslag och tror inte att det kan göra någon nytta. Även om en kanon upprättas skulle den inte vara nog för att stävja "den språkrelativism som länge varit omhuldad på nordistiska universitetsinstitutioner"⁹¹.

Kanon skulle ge alla tillgång till litteraturen

Cecilia Wikström kopplar kanonförslaget tydligare till rättviseaspekter:

En lista på vad elever förväntas ha läst när de går ut skolan ger alla – oavsett bakgrund – tillträde till vår litteraturskatt. Det bör vara en rättighet för alla elever att få läsa de stora verken inom svensk litteratur i skolan, inte ett fritidsintresse för barn med svenska föräldrar som enkelt kan välja sin litteratur ur hemmets bokhylla.⁹²

Många av dem som argumenterar för kanon menar att en litteraturlista vore ett bra sätt att sprida litteratur och bildning till barn från hem utan lästradition, invandrare och så vidare. Cecilia Wikström skriver:

En gemensam litteraturlista för landets alla skolelever är allra viktigast för de barn vars föräldrar saknar högskoleutbildning eller har flyttat hit från ett annat land.

Vi får inte glömma arbetarförfattarna, exempelvis Moa Martinson och Ivar Lo Johansson, som berättar hur de erövrat språket med hjälp av litteraturen. Deras verk utgör en outtömlig källa för den som vill ta till sig deras personliga, ofta dramatiska och omvälvande, erfarenheter under nittonhundratalets Sverige.⁹³

Hennes partikamrat Mauricio Rojas fortsätter: "Istället för att se majoritetskulturen som ett hinder att ta bort, vill Wikström ge alla svenskar, infödda och invandrade, tillgång till den och det språk som är dess bärare"⁹⁴. Chefen för Svenska Barnboksinstitutet Jan Hansson skriver: "Självklart skulle en kanon vara exkluderande vad gäller författarskap men inte nödvändigtvis exkluderande vad gäller barn och ungdomar som individer. Brist på bildning och kulturellt utanförskap är mer exkluderande än krav på delaktighet i gemensam läsning och ett väl utvecklat språk."⁹⁵

Ebba Witt-Brattström, professor i litteraturvetenskap vid Södertörns Högskola, är positiv till en svensk kanon och trycker på vikten av litteraturundervisning i skolan. Hon tar parti för Wikströms förslag mot bland andra Stefan Jonsson (DN-journalist som är kritisk mot kanonförslaget): "Wikström – och vi andra som är för en svensk kanon – är i Jonssons ögon ett slags röda khmerer som vill se skolbarnen dö som flugor genom att erbjuda dem att ta del av landets kulturarv."⁹⁶

I den här gruppen av argument har vi bara hittat ett enda contraargument mot kanon. Svenska Dagbladets Mats Gellerfelt skriver: "När det gäller skolan är det väsentliga inte att göra upp listor utan att finna lärare som förmår att entusiasmera, att tända gnistan för läsning."⁹⁷

⁹⁰ Lundberg, Johan : "Gärna en kanon – men av andra skäl". Svenska Dagbladet 060728

⁹¹ Lundberg, Johan : "Gärna en kanon – men av andra skäl". Svenska Dagbladet 060728

⁹² Wikström, Cecilia: "Bra böcker en rättighet". Dagens Nyheter 060803

⁹³ Wikström, Cecilia: "Litteraturkanon inte nationalistisk". Sydsvenskan 060805

⁹⁴ Rojas, Mauricio: "Rättvispolitik". Dagens Nyheter 060729

⁹⁵ Hansson, Jan: "Vad händer med barnlitteraturen?". Svenska Dagbladet 060805

⁹⁶ Witt-Brattström, Ebba: "Naiv syn på skönlitteratur". Dagens Nyheter 060809

⁹⁷ Gellerfelt, Mats: "Tag och läs, och vi läste". Svenska Dagbladet 060827

Kanon skapar en icke-rasistisk nationell identitet

Ett relativt ovanligt argument som förekommit i debatten är att en nationell kanon snarare än att öka rasismen i samhället skulle minska den, och eventuellt också skapa en ökad nationell gemenskap. Folkpartisten Mauricio Rojas skriver:

Då förstår man dessutom att längtan till en sådan [etniskt homogen, svensk] gemenskap varken är främlingsfientlig eller rasistisk, men kan omvandlas till det om vi inte hanterar det med respekt och empati. Hittills har vi inte gjort det och det kan stå oss dyrt.

Genom att känna till och bejaka det svenska historiska arvet, det enda som kan bli gemensamt för alla dem som nu befolkar Sverige, kan vi inte bara lägga en gemensam grund för vår framtid utan också övervinna många svenskers rädsla inför det nya, de svenskar som i mångfalden och invandringen har kommit att se ett förnekande istället för en utveckling av sin historia, sitt kulturarv och språk.⁹⁸

Det här argumentet är dock problematiskt och oklart, något som vi kommer att gå in på närmare i avsnitt 6.2.1 om nationalism.

En mildare version av samma argument kommer från litteraturprofessorn Ebba Witt-Brattström. Hon skriver att "För utan en uppfattning om det 'egna' är det svårt att 'nyfiket gå allt främmande till mötes', det visar inte minst årets skolval där sverigedemokraterna fick elva procent av de unga rösterna"⁹⁹. Till den här gruppen argument hör också idéer om att svenskar har en särskild skyldighet mot svenskt kulturarv, eftersom människor från andra länder inte kommer att bry sig om det i lika hög utsträckning.

För Rojas är kulturen och litteraturen viktig därför att den ger en möjlighet att ta del av den svenska historien. Rojas menar att för att förstå de stora förändringar som äger rum idag måste man känna till det förflutna.¹⁰⁰

Både Astudillo [Luciano Astudillo, socialdemokrat och kritisk till kanonförslaget] och jag, liksom drygt två miljoner andra invandrare, har spelat en betydande roll i den nu pågående förändringen av det svenska. Men för att verkligen förstå betydelsen av denna förändring behöver vi veta någonting om det förgångna, om det Sverige som inte längre finns men som många fortfarande minns.¹⁰¹

Därför, menar Rojas, är det specifikt svenska värt att lyfta fram i en eventuell kanon för skolan.

Angelägenheten i att sprida litteraturen/kulturen till alla understryker även Maria Nikolajeva, professor i litteraturvetenskap vid Stockholms Universitet. Som invandrare tycker hon sig själv ha brister i sin egen "svensk-specifika allmänbildning".

Till och börja med: vad vill vi med denna kanon? Är det viktigt för de svenska barnens kulturidentitet (inbegripet alla barn som växer upp i Sverige)? Ja, det tycker jag. Efter ett kvartssekel i Sverige har jag fortfarande luckor i min svensk-specifika allmänbildning som gör mig utstött i vissa sammanhang.¹⁰²

Kanon leder till kulturpolitisk debatt

Att kanonförslaget var bra för att det skulle kunna leda till en ökad kulturpolitisk debatt är ett argument som framförts både av Cecilia Wikström själv i hennes allra första artikel i kanonfrågan, men också hörts från hennes motståndare. Inti Chavez Perez skriver: "Eftersom vi redan har en inofficiell kanon är det bra att den skrivs ner. Då måste osynlig makt träda in i

⁹⁸ Rojas, Mauricio: "Gemensamt arv gynnar mångfald". Sydsvenskan 060829

⁹⁹ Witt-Brattström, Ebba: "Naiv syn på skönlitteratur". Dagens Nyheter 060809

¹⁰⁰ Rojas, Mauricio: "Gemensamt arv gynnar mångfald". Sydsvenskan 060829

¹⁰¹ Rojas, Mauricio: "Gemensamt arv gynnar mångfald". Sydsvenskan 060829

¹⁰² Nikolajeva, Maria: "Vad är du hungrig på lilla vän?". Dagens Nyheter 060821

rampljuset. En nedskreven kanon kan lättare granskas och utmanas än en kanon som är luddig och som bara finns i folks huvuden.”¹⁰³ Även Cecilia Wikström själv använder samma argument, ”det [är] min förhoppning att förslaget till litteraturkanon ska bidra till att vi får en bred, offentlig debatt om kulturens betydelse”¹⁰⁴.

Andreas Brunner, som annars är väldigt kritisk till kanonförslaget, anser också han att det kan ”komma något gott ur en kanon”. ”Litteratur mår bra av att diskuteras” skriver han och hänvisar till Danmark där en konsekvens av kanondiskussionerna varit att man dammat av bortglömda författarskap.¹⁰⁵

Kjell Espmark, författare och ledamot i Svenska Akademien, är också i grunden kritisk till en kanon, men ser fördelen med en diskussion: ”Om jag betvivlar värdet av en etablerad kanon tror jag mera på en kontinuerlig diskussion kring de verk som redan befinner sig på en outtalad kanon – eller i tysthet förvägrats en plats på den.”¹⁰⁶

David Andersson, positiv till kanon, skriver i Svenska Dagbladet att Wikströms förslag är intressant, ”och borde vara en utgångspunkt för en seriös debatt”.¹⁰⁷

Kanon är ineffektivt

Flera debattörer anser att en kanon vore verkningslöst, eller rentav kontraproduktivt för att stärka kulturen. Johan Lundberg anser ”att tvinga på högstadielärover Tranströmer och Ekman lär bara hos generationer av svenskar skapa livslånga aversioner mot dessa författare”¹⁰⁸ och Lars Mikael Raattamaa skriver att ”Litteratur enligt kanondoktrinen är lika intressant som historia i formen ”Våra Kära Kungar””.¹⁰⁹

Johan Lundberg dock är inte kritisk mot det kulturbegrepp som framkommer i kanonförslaget, men däremot mot idén att just en fastställd officiell kanon är rätt metod för att stärka finkulturen:

Vill man slå ett slag för en svensk kanon bör detta kopplas till en annan sorts kulturpolitisk satsning, till exempel en normgivande textkritisk flerbandsvolym som den franska Pléiade-serien eller "Sveriges nationallitteratur 1500-1920" som kom 1922. På det sättet lär väsentliga delar från kanon på ett naturligt sätt sippra ner i skolundervisningen.¹¹⁰

Kanon är rasistiskt

De flesta av dem som argumenterar mot kanon menar att förslaget är rasistiskt, eller att det skulle kunna få sådana effekter om det genomfördes, i alla fall med en kulturkanon bestående av enbart svenska verk. Paralleller har också dragits till Danmark:

Hur en statligt bestämd svensk kanon ska kunna leda till integration förfaller gåtfullt och förslaget är i värsta fall suspekt [...] Det aktuella förslaget är uppenbart ett försök att härma folkpartiets danska systerparti, som i några år drivit 'kulturkamp' i Danmark, en 'kamp' som varit framgångsrik i den meningen att det danska partiet nu är statsbärande och har fått med sig flera andra partier i sin 'kamp', däribland det invandrarfientliga Dansk Folkeparti.¹¹¹

Att Cecilia Wikström i den artikel som startade hela kanondebatten skrivit att ”De flesta svenskar lär sig svenska språket, värderingar och sociala koder i hemmet, medan andra helt

¹⁰³ Chavez Perez, Inti: ”Makthavarna måste granskas”. Dagens Nyheter 060731.

¹⁰⁴ Wikström, Cecilia: ”Skapa en svensk litteraturkanon”. Svenska Dagbladet 060729

¹⁰⁵ Brunner, Andreas: ”Andreas Brunner om en svensk litteraturkanon”. Sydsvenskan 060731

¹⁰⁶ Espmark, Kjell: ”Samtalspartners”. Dagens Nyheter 060823

¹⁰⁷ Andersson, David: ”Kanon underblåser inte nationalism”. Svenska Dagbladet 060807

¹⁰⁸ Lundberg, Johan: ”Gärna en kanon – men av andra skäl”. Svenska Dagbladet 060728

¹⁰⁹ Raattamaa, Lars Mikael: ”Disciplineringsmaskinen”. Dagens Nyheter 060819

¹¹⁰ Lundberg, Johan: ”Gärna en kanon – men av andra skäl”. Svenska Dagbladet 060728

¹¹¹ Mellberg, Arne: ”Kopiera inte en suspekt dansk kulturkamp”. Svenska Dagbladet 060802

måste förlita sig på att få dessa kunskaper i skolan”¹¹² är något som åtminstone ett par av hennes kritiker tagit upp. Carl Henrik Svenstedt skriver att

Leijonborgs och Wikströms förvända liberalism har redan skapat ett påbudsparti av klassisk nationalistisk modell. Det går inte många rader förrän treenigheten ”svenska språket, värderingar och sociala koder” dyker upp i Wikströms text. Att de andra, ”utifrån kommande”, också skulle vara svenskar står ingenstans. Att andra språk, värderingar och sociala koder vitaliserat, färgsatt och djupt berikat vår kanon-kultur antyds aldrig.¹¹³

Sigrid Combüchen gör en jämförelse med den kanon som fanns i skolan fram till 1960-talet, men kommer fram till betydande skillnader. Enligt henne är också det nationella motivet centralt i Wikströms argumentation, här ”uppenbaras genast skillnaden mellan å ena sidan en ’bildad borgerlighet’ och å andra sidan en obildad borgerlighet som steker valfläsk. Den försträmda blandade svensk och internationell litteratur, den senare har renodlat nationella avsikter.”¹¹⁴ Anna Stenport Westerståhl påpekar också att kanon, som det ser ut hos Wikström och folkpartiet, ”kan fungera som tydlig motpol mot det som är främmande. Det främmande kan förstås bli vad som helst.”¹¹⁵

Kanon är för snäv och exkluderande

Ett argument som anknyter till det tidigare, om det eventuellt nationalistiska i kanonförslaget, handlar istället om att kanon, antingen kanonförslaget som det föreslagits av Cecilia Wikström eller den inofficiella kanon som redan finns, är för snäv och exkluderande. Yvonne Rock skriver, apropå Cecilia Wikströms första artikel om kanon att:

De nämnda författarna är alla utmärkte, men var finns problematiseringen av att just dessa namn är de första som kommer för Cecilia Wikström? (Och för flera av de andra som tillfrågats i saken.) Kan detta bero på något annat än att författarna är utmärkte? Kan det finnas andra författare som är lika utmärkte, men vars namn inte kommer upp när listor sammanställs, urval görs, kanon ska skapas?¹¹⁶

Inti Chavez Perez är på samma linje när han menar att Wikströms kanonförslag är problematiskt ”eftersom sexismen, heteronormen och rasismen som genomsyrar samhället också påverkar vilka böcker som uppfattas som värda att lyfta fram och vilka som hamnar i skymundan”¹¹⁷. En litteraturlista enligt Wikströms modell skulle alltså, enligt Chavez Perez, inte få de positiva effekter som Cecilia Wikström menar – snarare tvärtom.

En kanon vore konservativ, och skulle hämma kulturell förnyelse

Rasmus Fleischer tycker att ett av de stora problemen i folkpartiets förslag är deras syn på kultur:

Att ’understryka betydelsen av traditionell bildning’ är inte fel. Men att staten ska välja ut vad som är kvalitet, enligt en sönderfallande 1700-talsidé om de sköna konsterna som sätt att producera stabila slutprodukter, är först och främst ett symptom på att kulturpolitiken i allmänhet inte riktigt vill inse att kulturen befinner sig i ständigt förändring.¹¹⁸

¹¹² Wikström, Cecilia: ”Skapa svensk litteraturkanon”. Svenska Dagbladet 060722

¹¹³ Svenstedt, Carl Henrik: ”Fp vill stärka svenskheten”. Sydsvenskan 060728

¹¹⁴ Combüchen, Sigrid: ”Globalt?”. Dagens Nyheter 060822

¹¹⁵ Stenport Westerståhl, Anna: ”Skippa listmanin”. Dagens Nyheter 060913

¹¹⁶ Rock, Yvonne: ”Kanondebatten saknar genusvinkel”. Dagens Nyheter 060731

¹¹⁷ Chavez Perez, Inti: ”Litteraturen ska vara fri från tyglar”. Dagens Nyheter 060814

¹¹⁸ Fleischer, Rasmus: ”Otidenslig kulturpolitik”. Svenska Dagbladet 060727

Flera debattörer som argumenterar mot kanon har menat på att kanon i sig är konservativt eller skulle ha en konserverande effekt på litteraturen. Carl Rudbeck skriver:

Det har visat sig att kanon vanligen var en lista som gjordes upp av gamla vita män och som till största delen bestod av böcker skrivna av döda vita män. Den litteratur som engagerar, oroar, irriterar, som känns farlig, uppkäftig och skitig får sällan plats där förrän den är flera hundra år gammal och på så sätt nästan alltid tappat sina gifttänder.¹¹⁹

Christoffer Kullenberg i Svenska Dagbladet är mycket kritisk till kanon och fortsätter på samma spår: ”En kanon som skulle bidra till bättre (läs mera svensk) bildning är dömd att misslyckas. Det är till och med det västerländska bildningsidealets antites, åtminstone sedan Kant, att upprätta ett ledband för förvillade kulturutövare.”¹²⁰

¹¹⁹ Rudbeck, Carl: ”Förslaget om en svensk kanon har bara brister”. Sydsvenskan 060807

¹²⁰ Kullenberg, Christoffer: ”Vi har inget att oroa oss för”. Svenska Dagbladet 060806

6. Analys av kulturbegrepp, politiska idéer och kulturpolitiska rationaler

I det här kapitlet kopplar vi ihop den teori vi presenterat i kapitel tre, och använder metoden som vi förklarat i kapitel fyra, för att kunna djupanalysera de argument som vi kortfattat gått igenom i kapitel fem. Analysen är uppdelad i tre avsnitt; Kulturbegrepp, Politiska idéer och Kulturpolitiska rationaler, som vart och ett svarar mot en av våra tre frågeställningar.

6.1 Kulturbegrepp

I vårt teorikapitel skiljde vi mellan ett estetiskt och ett antropologiskt kulturbegrepp, definitionerna av dessa hämtade vi från Anders Frenander. Med ett estetiskt kulturbegrepp anses att det finns en god kultur, finkulturen, medan man med ett antropologiskt kulturbegrepp är mer inkluderande och har en bredare syn på vad kulturen är eller skulle kunna vara, och även inkluderar t.ex. subkulturer. I andra halvan av det här kapitlet tar vi även upp relationen mellan kulturbegrepp och syn på kanonförslaget.

Cecilia Wikström skrev i den artikel som blev startskottet för hela kanondebatten i Sverige:

En gemensam litterär bas, en så kallad litteraturkanon, skulle kunna ge verktyg för en fördjupad kulturpolitisk debatt, samtidigt som den skulle understryka betydelsen av en traditionell bildning där kunskap i svenska språket och den svenska litteraturen skulle inta högsätet.¹²¹

I vårt teorikapitel ställde vi frågan om kanonförslaget skulle kunna ses som en backlash mot det antropologiska kulturbegreppet och kanonkritiken som dominerat under ett antal år, tillbaka mot ett mer estetiska kulturbegrepp som dominerade fram till 1960-talet?

Det finns dock flera debattörer som, även utifrån ett estetiskt kulturbegrepp inte tror att en nationell kanon skulle ha några effekter för att stärka finkulturen. En av dem är Johan Lundberg, som skriver: ”Så länge språkvetare med relativistisk syn på skriftspråk sätter standarden för de normgivande proven på grundskola och gymnasium - och därmed för betygen - kommer skolorna att fortsätta släppa ut mängder av elever som inte kan formulera korrekta meningar.” Enligt Lundberg skulle ett verk som ”Sveriges nationallitteratur 1500-1920” från 1922 vara tillräckligt för att det väsentliga inom litteraturen skulle ”sippra ner i skolundervisningen”.¹²²

Även idén om att kanon skulle vara den bästa metoden att få upp ungdomars ögon för skönlitteraturen kritiserar, framför allt för att idén ses som en stor förenkling. Sigrid Combüchen skriver: ”När den liberala välfärdsstaten inser att god vilja inte bygger bort analfabetismen är det dags att gripa tillbaka på enkla mallar som litterär kanon.”¹²³ Svenska Akademiens damot Kjell Espmark fortsätter tankegången genom att efterlysa mer debatt kring den inofficiella kanon som redan existerar: ”Om jag tvivlar på värdet av en etablerad kanon tror jag mera på en kontinuerlig diskussion kring de verk som redan befinner sig på en outtalad kanon - eller i all tysthet förvägrats en plats på den.”¹²⁴

Många av debattörerna problematiserar kanonförslaget och den hela estetiserande synen på kulturen utifrån ett antropologiskt kulturbegrepp. Inti Chavez Perez skriver: ”Det som kallas för att hitta ett gemensamt språk och en gemensam litteratur handlar i själva verket om att göra någots uttryck och erfarenheter till allas.”¹²⁵ Även Anna Stenport Westerståhl tar upp

¹²¹ Wikström, Cecilia: ”Skapa svensk litteraturkanon” Sydsvenskan 060722

¹²² Lundberg, Johan: ”Gärna en kanon – men av andra skäl”. Svenska Dagbladet 060728

¹²³ Combüchen, Sigrid: ”Globalt?”. Dagens Nyheter 060822

¹²⁴ Espmark, Kjell: ”Samtalspartners”. Dagens Nyheter 060823

¹²⁵ Chavez Perez, Inti: ”Makthavarna måste granskas”. Dagens Nyheter 060731

kanonkritiken och vill gå utanför det enligt henne alltför snäva estetiska kulturbegreppet: "[Det litterära] Fältet är enormt och inrymmer bloggarnas textmassor liksom nätets fildelning; den världsfrånvända litteraturforskaren som ägnar decennier åt en opublicerad poet liksom den kreativa dynamiken i den så kallade blattesvenskan. Självklart rymmer det subversiva och spännande ofta i det som ligger utanför klassificeringsmonopolet."¹²⁶

Några av debattartiklarna är författade av skribenter som DN uppmanat presentera en personlig betraktelse kring kanon. Kulturjournalisten och litteraturvetaren Ingrid Elam är en av dem. En svensk kanon skall enligt Elam "bekräfta en självbild" och måste därför vara mångfasetterad.

Den som vill upprätta en svensk litterär kanon måste välja synvinkel. Skall kanon bekräfta en självbild, då bör den rymma autodidakter och utvandrare, urbanisering och klassresa, allt det som konstituerar "oss" och som "vi" redan känner till, en vadmalsrealism som "ger röst" åt det unikt svenska.¹²⁷

En svensk litteraturkanon enligt Elam "fokuserar det som bör vara svenskt snarare än det som har varit svenskt". Den måste uppmärksamma och berätta om mångfald – och inte minst visa de olika världsbilder som numera finns i Sverige genom invandringen. En kanon enligt Elam ska bidra till att man får del av olika erfarenheter – den sträcker sig utanför landet. "Den vill göra en världsmedborgare av svensken" skriver hon. Även om det inte skrivs rakt ut kan Elams tankar kring kanon uppfattas som en kritik mot Cecilia Wikströms till synes helsvenska och därmed snäva kanon.¹²⁸

Dock finns det enstaka debattörer som, trots att de vill förändra den inofficiella kanon som finns idag ändå är för kanonförslaget. En av dem är litteraturprofessorn Ebba Witt-Brattström, som tror på att samhället går att förändra med finkulturens hjälp. "Det ligger i skönlitteraturens väsen att förutom att lära in en högre växel i språket också effektivt omförhandla maktordningar"¹²⁹. Precis detta synsätt kritiserar dock av poeten Lars Mikael Raattamaa: "Skrapar man lite på outsiderpoetens yta så framträder liberalkapitalismens selfmade man och under myten om litteraturen som automatisk maktkritik gömmer sig ett disciplineringsmaskineri."¹³⁰

En av dem som går längst i sin kritik är Svenska Dagbladets Rasmus Fleicher, som anser att det estetiska kulturbegreppet på grund av hur kultur och kulturskapande ser ut idag fullständigt spelat ut sin roll:

Att "understryka betydelsen av traditionell bildning" är inte fel. Men att staten ska välja ut vad som är kvalitet, enligt en sönderfallande 1700-talsidé om de sköna konsterna som sätt att producera stabila slutprodukter, är först och främst ett symptom på att kulturpolitiken i allmänhet inte riktigt vill inse att kulturen befinner sig i ständigt förändring.¹³¹

Det finns flera debattörer som, även utifrån ett estetiskt kulturbegrepp, problematiserar förslaget om en statligt sanktionerad läslista. Flera andra debattörer med ett estetiskt kulturbegrepp har pekat på kanons koppling till folkbildningen, och framfört hopp om ökade satsningar på humaniora i skolan. Thomas Anderberg intar en slags mellanposition i kanonfrågan och skriver att kanon "bör läsas kritiskt, med hela batterier av frågor. Det bör ske i en skola som tar humaniora på allvar, inte minst som ett instrument att förstå historien och

¹²⁶ Stenport Westerståhl, Anna: "Skippa listmanin". Dagens Nyheter 060813

¹²⁷ Elam, Ingrid. "Disparat kanonbukett". Dagens Nyheter 060810

¹²⁸ Elam, Ingrid. "Disparat kanonbukett". Dagens Nyheter 060810

¹²⁹ Witt-Brattström, Ebba: "Naiv syn på skönlitteratur". Dagens Nyheter 060809

¹³⁰ Raattamaa, Lars Mikael: "Disciplineringsmaskinen". Dagens Nyheter 060819

¹³¹ Fleicher, Rasmus: "Otidsenlig kulturpolitik". Svenska Dagbladet 060727

samtiden - inte som ett vapen att skrämman individer att inordna sig i ett hierarkiskt samhälle.”¹³²

Att ställa frågor och fundera över kanon är något som även Yvonne Rock, samordnare för mångkulturåret uppmanar till: ”Kan det finnas andra författare som är lika utmärkta, men vars namn inte kommer upp när listor sammanställs, urval görs, kanon ska skapas?”¹³³ Kanonkritiken, som tagit större plats på litteraturvetenskapliga institutioner under senare år, handlar om att ifrågasätta rådande samhällseliga normer. Med det här perspektivet spelar klass, etnicitet och könsroller från det omgivande samhället in i vilken litteratur som värderas högst och kommer med på officiella och inofficiella kanonlistor, och vilken litteratur och vilka författarskap som marginaliseras.

Andra menar att själva idén att över huvud taget uppifrån värdera kultur är irrelevant, eftersom tekniken idag möjliggör för allt fler att själva skapa och distribuera kultur med relativt små medel. Rasmus Fleicher skriver: ”I dag, när enkelriktade massmedier får konkurrens av digital informationsteknologi där en och samma maskin kan användas för både produktion, distribution och konsumtion av kultur, måste kulturbegreppet tänkas om.”¹³⁴

Ytterligare andra menar att kanonförespråkarna tydligare behöver motivera varför just den kanoniserade kulturen och bildningen är viktig – i det här exemplet Christopher Kullenberg i SvD: ”De som förvaltar denna ”traditionella bildning”, vilka det nu kan tänkas vara, har som uppgift att kommunicera relevansen av denna. Bildning, precis som musik eller annan kulturproduktion, behöver inga riksdagspropositioner för att överleva.”¹³⁵

6.1.1 Relationen mellan kulturbegrepp och syn på kanon

Hur relaterar ett antropologiskt kulturbegrepp till kanonkritik, och ett estetiskt kulturbegrepp till ett mer okritiskt förhållningssätt till kanonbildningen? Det estetiska kulturbegreppet är värderande, viss kultur (finkulturen) är bättre än annan kultur. Att detta ofta korrelerar med en mer positiv syn på kanon är ganska tydligt. Som Anna Stenport Westerståhl skriver: ”Kanonisering likt litteraturhistorieskrivning vilar på drömmen om vetenskaplig opartiskhet - att vi genom denna skall få tillgång till en stabil kärna, en identitet eller ett paradigm”¹³⁶.

De flesta debattörer är redan överens om att en kanon existerar, en inofficiell kanon som skapas och upprätthålls av den litterära institutionen. Dock råder det delade meningar om ifall detta är bra eller dåligt, och om det är bra eller dåligt att denna kanon skrivs ner. Att man ser den inofficiella kanon som oproblematisks motiveras med ett estetiskt kulturbegrepp. Om finkulturen är den objektivt bra kulturen är det ju inte problematiskt att en inofficiell kanon över denna goda kultur existerar. Med ett antropologiskt kulturbegrepp däremot blir begreppet kanon i sig irrelevant – om alla former av kultur är likvärdiga går det inte att värdera viss kultur högre och kanonisera den. Med detta synsätt blir alltså den inofficiella kanon ett problem.

Gränserna mellan estetiskt och antropologiskt kulturbegrepp är dock ofta flytande. Artikelförfattare som har ett estetiskt kulturbegrepp men som ändå vill omformulera den nuvarande kanon på grund av att den t.ex. innehåller för få kvinnor är inte alltid lätta att skilja från debattörer med ett antropologiskt kulturbegrepp.

Ett av de resultat som förvånat oss under arbetet med den här uppsatsen är att en positiv syn på den inofficiella kanon, parat med ett estetiskt kulturbegrepp, inte nödvändigtvis behöver betyda att man är för kanonförslaget som det ser ut hos Wikström och Folkpartiet.

¹³² Anderberg, Thomas: ”Vaksamhet ja!”. Dagens Nyheter 060731

¹³³ Rock, Yvonne: ”Kanondebatten saknar genusvinkel”. Dagens Nyheter 060731

¹³⁴ Fleicher, Rasmus: ”Otidsenlig kulturpolitik”. Svenska Dagbladet 060727

¹³⁵ Kullenberg, Christopher: ””Vi har inget att oroa oss för”. Svenska Dagbladet 060806

¹³⁶ Stenport Westerståhl, Anna: ”Skitpa listmanin”. Dagens Nyheter 060813

Detsamma gäller omvänt, inte alla som har ett antropologiskt kulturbegrepp och är kritiska till den nuvarande inofficiella kanon är alltigenom negativa till kanonförslaget. Grovt kan man urskilja fyra olika ståndpunkter, som framgår i vår modell nedan:

		OFFICIELL KANON	
		Bra	Dåligt
INOFFICIELL KANON	Bra (estetiskt kulturbegrepp)		
	Dåligt (antropologiskt kulturbegrepp)		

Den första ståndpunkten (övre vänstra hörnet på modellen) går ut på att det är bra att det finns en inofficiell kanon, och att det också vore bra att göra den officiell, för att på så sätt lättare kunna föra ut den till folket, som ett bildningsprojekt. Detta är den ståndpunkt som Cecilia Wikström intar.

Med den andra ståndpunkten (övre högra hörnet) anser man att det är bra att den inofficiella kanon finns, men att det vore dåligt att göra den officiell, något som motiverats med olika argument av olika debattörer. DN-journalisten Stefan Jonsson anser att en nedskriven kanon skulle innebära att politikerna tog kulturen som gisslan på ett odemokratiskt sätt. Ett annat argument som framförts av poeten Lars Mikael Raattamaa och Svenska Dagbladets Johan Lundberg är att påbjuden läsning tvärtom skulle skapa en ovilja bland elever att läsa klassiker: ”Men att tvinga på högstadielärover Tranströmer och Ekman lär bara hos generationer av svenskar skapa livslånga aversioner mot dessa författare.”¹³⁷

Den tredje ståndpunkten (nedre vänstra hörnet), som möjligtvis kan tyckas motsägelsefull, går ut på att den inofficiella kanon är problematisk, men att den ändå bör skrivas ner, en åsikt som redaktören för tidningen Macho, Inti Chavez Perez, framfört: ”Eftersom vi redan har en inofficiell kanon är det bra att den skrivs ner. En nedskriven kanon kan lättare granskas och utmanas än en kanon som är luddig och bara finns i folks huvuden.”¹³⁸. Att göra kanon officiell skulle alltså enligt detta synsätt göra kanon mer synlig, och därmed enklare att diskutera, revidera och eventuellt också förkasta.

¹³⁷ Lundberg, Johan: ”Gärna en kanon – men av andra skäl”. Svenska Dagbladet 060728

¹³⁸ Chavez Perez, Inti: ”Makthavarna måste granskas”. Dagens Nyheter 060721

Den fjärde ståndpunkten (nedre högra hörnet) går ut på att den inofficiella kanon är problematisk, och även att göra den officiell vore problematisk. Andreas Brunner problematiserar ståndpunkt nummer tre genom att dra parallellen till Danmark: ”Litteratur mår bra av att diskuteras. Kanondebatten i Danmark var på sätt och vis välgörande. Urvalsprinciperna diskuterades flitigt, författarskap dammades av. Men sedan kom beslutet, den danska kanon (*förutsägbar, mansdominerad och konservativ*) trädde i kraft - visst låter det bisarrt! - förra året.”¹³⁹

Med det här avsnittet har vi försökt tydliggöra att ett estetiskt respektive antropologiskt kulturbegrepp inte på något enkelt sätt korrelerar med en positiv eller negativ syn på förslaget om att skapa en officiell kanon. Visserligen har de flesta kanonförespråkarna ett estetiskt kulturbegrepp och en positiv syn på den inofficiella kanon, men det gäller inte alla kanonförespråkare, och det finns också många kanonmotståndare med estetiskt kulturbegrepp. Vad som skiljer ståndpunkterna åt är snarare synen på den inofficiella kanon som redan idag finns.

¹³⁹ Brunner, Andreas: ”Andreas Brunner om en svensk litteraturkanon”. Sydsvenskan 060731. Vår kursivering.

6.2 Politiska idéer

Under arbetet med den här uppsatsen har vi i debatten funnit tre övergripande politiska idéer som vi kommer att redogöra för var för sig i detta kapitel.

Den första idéen har vi kallat för nationalism, och med det syftar vi på olika idéer om ifall kanonförslaget bör betraktas som nationalistiskt eller rasistiskt, eller om en kanon tvärtom skulle vara ett sätt att skapa en mer inkluderande nationell identitet.

Den andra politiska idéen vi funnit handlar om kanonkritik. Med det menar vi kritik av vilka författarskap, verk och ämnen som traditionellt ingått i kanon, och en önskan om att inkludera fler kvinnor, invandrare eller homosexuella. Anledningen till att vi räknar detta som en politisk idé är att dess innehåll till stor del handlar om feministisk teori, antirasism, postkoloniala studier och queerteori. Kort sagt är den här idéen ett försök att göra kulturen mer politisk, eller visa att kulturen redan är politisk, vilket märks i att vissa författarskap och teman ofta lyfts bort från vad som räknas som ”god litteratur”, på grund av kön, etnicitet eller sexuell läggning.

Den tredje idéen har vi döpt till ”Att nå ut med litteraturen”. Här handlar det om hur man ska nå ut med litteraturen till fler grupper i samhället, främst invandrare och barn från hem utan studietradition. Här har vi dels sett solidaritetstanken där alla i samhället skall ges samma förutsättningar för läsning, dels spår av idéerna bakom 1970-talets läsfrämjande projekt, som också ofta var grundade i solidaritetstankar.

6.2.1 Nationalism

Cecilia Wikström skrev, i den artikel som blev startskottet för hela den svenska kanondebatten, att ”Den som inte förmår att artikulera behov och känslor på ett sätt som vinner gehör och får acceptans hos omgivningen riskerar att hamna i utanförskap. De flesta svenskar lär sig svenska språket, värderingar och sociala koder i hemmet, medan andra helt måste förlita sig på att få dessa kunskaper i skolan.”¹⁴⁰

Nationalismen som ideologi handlar till stor del om att få nationen att framstå som ett naturgivet fenomen, istället för mänskligt skapat och med ofta tämligen arbiträra gränser. I vårt teorikapitel diskuterade vi bland annat Spencer och Wollmans syn på nationalism. De menar att språket är en av huvudkomponenterna i det nationella projektet, eftersom det till stor del är genom språket som den nationella kulturen förmedlas och kan göras gemensam. Även det nationella utbildningssystemet, påpekar Miller, har här en viktig funktion att fylla i skapandet och upprätthållandet av en någorlunda homogen nationell kultur.

Islamologen Jan Hjärpe skiljer, i sitt debattinlägg i Sydsvenskan, mellan demokrati och etnokrati. I en demokrati är folket demos, d.v.s. alla som bor i en viss stat, medan i en etnokrati blir folket ethos, de personer som tillhör en viss etnisk grupp.¹⁴¹

Om man nu kopplar krav på viss etnicitet (härstamning och/eller språk, kultur, tradition) till rättigheter och skyldigheter i en stat, då är det inte demokrati utan etnokrati. [...] Inför den rad av förslag (språkprov, litterär kanon, värdegemenskap och så vidare) som framförs framför allt från folkpartiets sida kan jag inte låta bli att undra vad ”folk” i partinamnet står för. Är det demos eller ethos?¹⁴²

Stefan Jonsson är inne på samma linje och säger att Cecilia Wikström drog

¹⁴⁰ Wikström, Cecilia: ”’Skapa svensk litteraturkanon’”. Sydsvenskan 060722

¹⁴¹ Hjärpe, Jan: ”Jan Hjärpe om den dubbla betydelsen av ordet ’folk’”. Sydsvenskan 060807

¹⁴² Hjärpe, Jan: ”Jan Hjärpe om den dubbla betydelsen av ordet ’folk’”. Sydsvenskan 060807

ett streck genom landet, stakade ut en gräns som klöv samhället itu: blott de är riktiga svenskar som behärskar riktig svenska och riktig svensk kultur. Wikström sade att hon önskade göra oss till ett folk som har ett gemensamt mål.¹⁴³

Flera av de debattartiklar som tar upp det eventuellt nationalistiska i Wikströms kanonförslag diskuterar, precis som Jan Hjärpe, detta i relation till andra folkpartistiska förslag som kommit under senare år. Stefan Jonsson drar detta längst och frågar i en artikel:

Kommer ni ihåg Bengt Westerberg, folkpartiledaren som reste sig ur soffan när ny demokratis Ian Wachtmeister klev in med ett segermil på valvakan 1991? Dagens folkparti förblir på flera sätt sig likt. Men det har också närmat sig ny demokratis profilfrågor, allt det som Bengt Westerberg en gång fann så avskryvligt när det kom ur Ian Wachtmeisters eller Bert Karlssons mun.¹⁴⁴

På detta svarar Cecilia Wikström att ”Det verkligt främlingsfientliga och föraktfulla är ju att blunda för den växande segregationen i samhället.”¹⁴⁵

Hon får medhåll av partikamraten Mauricio Rojas som tydligt förklarar att en bra integrationspolitik

[...] prioriterar själva integrationen och det är det som Cecilia Wikström fångar så väl med sina förslag om att förstärka svenska språket och kunskaperna om den litteratur som ger språket både djup och liv. I stället för att se majoritetskulturen som ett hinder att ta bort, vill Wikström ge alla svenskar, infödda eller invandrade, tillgång till den och det språk som är dess bärare. [...] En rättvisepolitik är i detta perspektiv en politik som ger alla tillgång till landets förhärskande kultur och språk, men - som Wikström helt rätt påpekar - däri misslyckas dagens skola på ett skandalöst sätt.¹⁴⁶

Vad Mauricio Rojas däremot ser som en dålig integrationspolitik är

ett multikulturalistiskt synsätt, som vill ge alla kulturella traditioner likvärdiga existensvillkor i vårt land.

I detta perspektiv är själva existensen av ett förhärskande majoritetsspråk och en dito kultur roten till problemet. Det skapar hinder och fungerar diskriminerande mot dem som inte kan språket eller majoritetskulturens koder.¹⁴⁷

Rojas argumentation kan tydligt kopplas till David Millers diskussion om konservativ nationalism respektive radikal multikulturalism som vi tog upp i vårt teorikapitel. Det som Rojas kallar för ”bra integrationspolitik” är samma sak som Miller kallar konservativ nationalism, där nationstillhörighet bör gå före olika andra grupper som individen tillhör, och det viktigaste är att nya medlemmar av nationen integreras för att identifiera sig själva som medlemmar av den nya nationen, i det här fallet svenskar. Att behålla och utveckla sin egen grupps kultur ses däremot inte som särskilt viktigt. Motsatsen till detta är radikal multikulturalism, det som Rojas kallar ”dålig integrationspolitik”. Här blir nationen, enligt Miller, en arena för många olika grupper, som alla ska få möjlighet att leva och utvecklas sida vid sida. Nationalitet ses dock som en mindre viktig grupptillhörighet, eftersom det anses vara mer föremål för politisk manipulation.

Inti Chavez Perez, som skriver i Dagens Nyheter den 31 juli 2006, är starkt kritisk till kanonförslaget, med en argumentation som har tydliga drag av både ett brett, antropologiskt kulturbegrepp och av radikal multikulturalism. Han är starkt kritisk till hur man genom

¹⁴³ Jonsson, Stefan: ”Världen bortom folkpartiet”. Dagens Nyheter 060826

¹⁴⁴ Jonsson, Stefan: ”Litteratur som gränsvakt”. Dagens Nyheter 060731

¹⁴⁵ Wikström, Cecilia: ”Bra böcker en rättighet”. Dagens Nyheter 060803

¹⁴⁶ Rojas, Mauricio: ”Rättvisepolitik”. Dagens Nyheter 060729

¹⁴⁷ Rojas, Mauricio: ”Rättvisepolitik”. Dagens Nyheter 060729

upprättandet av en litterär kanon, som blir ett normerande maktinstrument, utesluter marginaliserade grupper, dess erfarenheter och rätt att definiera sig själva.

När det ska avgöras vad som är ett bra språk och vilka erfarenheter som är värda att skildra, då spelar samhällets sexism, heteronormer, rasism och andra hierarkier in. Resultatet blir en kanon framför allt för vita heteromän, men den presenteras som en kanon för alla¹⁴⁸

Mauricio Rojas argumentation drar mer åt det nationalistiska än vad någon av Cecilia Wikströms artiklar gör. Implicit säger han att alla kulturella traditioner *inte* ska ha samma existensvillkor i Sverige. Tvärtom ska alla ta del av en, oklart definierad, svensk majoritetskultur. Dock är, vilket både Anderson och Miller påpekar, nationer föreställda gemenskaper, och föreställningen om vilken historia eller vilka kulturella uttryck en viss nation består av är, enligt Miller¹⁴⁹ alltid föremål för förändring. Rojas fortsätter, i en annan artikel:

Då kan man också förstå varför många ”etniska svenskar”, inte minst äldre, längtar tillbaka till det etniskt mycket homogena land som Sverige var för inte så länge sedan.

Då förstår man dessutom att längtan till en sådan gemenskap varken är främlingsfientlig eller rasistisk, men kan omvandlas till det om vi inte hanterar det med respekt och empati. Hittills har vi inte gjort det och det kan stå oss dyrt.

Genom att känna till och bejaka det svenska historiska arvet, det enda som kan bli gemensamt för alla dem som nu befolkar Sverige, kan vi inte bara lägga en gemensam grund för vår framtid utan också övervinna många svenskers rädsla inför det nya, de svenskar som i mångfalden och invandringen har kommit att se ett förnekande istället för en utveckling av sin historia, sitt kulturarv och språk.¹⁵⁰

Wollman och Spencer visar tydligt kopplingen mellan språk och litteratur å ena sidan och historiska myter och glorifiering av nationen å andra. Genom att inte kritisera eller ifrågasätta lösa antaganden och myter om en svensk homogen historia samt en svensk homogen befolkning, och dessutom få generationer av nysvenskar att köpa dessa antaganden, skulle enligt Rojas bidra till en gemensam nationell identitet.

Skapandet, upprätthållandet och stärkandet av en nationell identitet förutsätter, enligt den marxistiskt influerade teoretikern Benedict Anderson alltid en motsats – ”det Andra” – som inte ryms inom nationens ramar. Anna Stenport Westerståhl skriver: ”Det främmande kan förstås bli vad som helst.”¹⁵¹

Mauricio Rojas idéer kritiserar i skarpa ordalag av Magnus Jiborn:

Problemet är att partiet inte anser sig ha råd att gå miste om de väljare som, måhända felaktigt, lockats av blågula övertoner och en skarpare attityd mot flyktingar och invandrare. Därför språkprov. Därför en svensk kanon. Det är förslag som spelar lite lagom på nationella strängar samtidigt som de i sig är lika harmlösa som poänglösa.

DN:s förre chefredaktör Hans Bergström avfärdade i en kolumn häromdagen de kritiker som hävdar att folkpartiet blivit främlingsfientligt.

Men partiledningen under Lars Leijonborg väljer medvetet att spela på sådana stämningar i syfte att vinna röster.

Det är illa nog.¹⁵²

Jiborn får medhåll från Dagens Nyheters Stefan Jonsson om att språkprov och nationell kanon inte skulle ha några positiva effekter för integrationen:

¹⁴⁸ Chavez Perez, Inti: ”Makthavarna måste granskas”. Dagens Nyheter 060731

¹⁴⁹ Miller (1999) s. 127

¹⁵⁰ Rojas, Mauricio: ”Gemensamt arv gynnar mångfald”. Sydsvenskan 060829

¹⁵¹ Stenport Westerståhl, Anna: ”Skitlistmanin”. Dagens Nyheter 060813

¹⁵² Jiborn, Magnus: ”Symbolfrågor”. Sydsvenskan 060813

Inte heller har fp gett några argument för att en litterär kanon skulle främja invandrarnas integration. Även här finns mer effektiva åtgärder. Viktigast är att motverka den diskriminering som invandrare möter i Sverige.

Ju mer man tänker på saken, desto mer befängd verkar tanken att en statlig läslista skulle kunna avhjälpa svenskännets brister och segregationen i dagens Sverige. Det är en skenåtgärd.¹⁵³

Carl Henrik Svenstedt raljerar över folkpartiets kanonförslag och menar att de tror "att terrorbombade somalier och andra världspolitikers offer som strandat i Sverige skulle klara sig bättre här om de förelades att läsa Bellman."¹⁵⁴ I sista stycket av sin artikel skriver han att:

[...] Leijonborgs och Wikströms förvända liberalism har redan skapat ett påbudsparti av klassisk nationalistisk modell. Det går inte många rader förrän treenigheten "svenska språket, värderingar och sociala koder" dyker upp i Wikströms text. Att de andra, "utifrån kommande", också skulle vara svenskar står ingenstans. Att andra språk, värderingar och sociala koder vitaliserat, färgsatt och djupt berikat vår kanon-kultur antyds aldrig.¹⁵⁵

Är Carl Henrik Svenstedt måhända inne på Inti Chavez Perez linje med ett radikalt multikulturalistisk synsätt? Det låter så, men eftersom Svenstedt i samma artikel lovordar den franska kulturmodellen där staten stenhårt satsar på just "sitt språk, sin kultur och sin konst" rimmor det ganska dåligt med det han i slutet av sin artikel kritiserar Cecilia Wikström för.

Andreas Brunner har dragit parallellen till den nationella kanon som finns i Danmark:

[...] bakom alla kanonsträvanden ligger mer eller mindre uttalat föreställningen att en gemensam kultur utgör en nödvändig grund för samhället.

När Danmarks nya superkanon som även omfattar de andra konstarterna lanserades i början av året beskrev kulturminister Brian Mikkelsen den nya listan som "en invitation til at gå om bord i den danske kultur". Underförstått, de som inte hoppar på kan segla hem.¹⁵⁶

Även de flesta andra debattörer i kanondebatten menade att Wikströms förslag var nationalistiskt. Svenska Dagbladets Johan Lundberg skriver: "Oklarheten i passusen 'svenska språket, värderingar och sociala koder' är signifikativ för artikeln. Är det svenska värderingar och svenska sociala koder som skall läras ut via litteraturen, och i så fall underförstått till barn som kommer från icke-svenska miljöer?"¹⁵⁷

Även Christopher Kullenberg är tveksam till syftet bakom kanonförslaget: "Spöket heter inte att svenskar håller på att bli obildade. Nej, skon klämmer, när man ser den osminkade högern i ansiktet, för att bildningen inte är tillräckligt svensk, homogen eller romantisk."¹⁵⁸

Sydsvenskans Daniel Sandström menar dock att "kanon bekräftar en kultur och exkluderar andra. Det räcker med att kasta ett öga på hur kanonfrågan brukats av regeringen i Danmark – det vill säga som maktmedel för att stärka det nationella självförtroendet och mota mörkhyad kultur – för att se att den tesen har verklighetsförankring."¹⁵⁹ Han får medhåll av Svenska Dagbladets Arne Mellberg, som drar parallellen till Danmark:

Att upprätta en statlig kanon inom olika kulturområden är ett led i den "kulturkamp", som verkar ha två syften: att rensa ut eller åtminstone neutralisera det man kallar "kulturradikalernas" grepp om medier och utbildning. Och: att stabilisera en nationell kulturgräns mellan vi som är riktiga

¹⁵³ Jonsson, Stefan: "Världen bortom folkpartiet". Dagens Nyheter 060826

¹⁵⁴ Svenstedt, Carl Henrik: "Fp vill stärka svenskheten". Sydsvenskan 060728

¹⁵⁵ Svenstedt, Carl Henrik: "Fp vill stärka svenskheten". Sydsvenskan 060728

¹⁵⁶ Brunner, Andreas: "Andreas Brunner om en svensk litteraturkanon". Sydsvenskan 060731

¹⁵⁷ Lundberg, Johan: "Gärna en kanon – men av andra skäl". Svenska Dagbladet 060728

¹⁵⁸ Kullenberg, Christopher: "Vi har inget att oroa oss för". Svenska Dagbladet 060806

¹⁵⁹ Sandström, Daniel: "Daniel Sandström om kanon i USA och Sverige". Sydsvenskan 060527

danskar (som kan och applåderar kanon) och dom som inte är det. Det handlar med andra ord inte om "integration" utan snarare om att formulera villkor och hinder för integration.¹⁶⁰

Kan det vara så att kanon alltså snarast skulle kunna ha negativa effekter för integrationen? De flesta debattörer tycks mena detta:

Men när jag med dessa tre exempel [J.W Goethe, Anton Tjechov, Harry Martinson] antyder min skoltids (50-60-tal) kanon uppenbaras genast skillnaden mellan å ena sidan en "bildad borgerlighet" och å andra sidan obildad borgerlighet som steker valfläsk. Den förstnämnda blandade svensk och internationell litteratur, den senare har renodlat nationella avsikter. Att det härmar den främlingsarroganta danska regeringens lika utskälda som hyllade initiativ att muta in ett auktoriserat kulturarv har nämnts i debatten.¹⁶¹

Combüchen återkopplar här till samma argument som Magnus Jiborn, att folkpartiet har "blågula övertoner" och anspelar på rasism för att locka väljare, istället för att på allvar bry sig om kulturen och bildningen. Stefan Jonsson skriver att han vill att kulturpolitiken ska gå åt ett helt annat håll än det som folkpartiet föreslagit:

En kulturpolitik i globaliseringens tid borde gå motsatt väg och vara radikalt kosmopolitisk. Den vidgar demokratin och fostrar till tolerans och kunskap genom att nyfiket gå allt främmande till mötes och ställa nya frågor till det egna, för att någonstans finna det gemensamma - civilisation.¹⁶²

David Andersson, en av de få debattörer som inte menar att en nationell kanon nödvändigtvis behöver vara nationalistisk skriver:

Man kan naturligtvis diskutera om en litteraturkanon måste bestå enbart av svenska verk. Wikström tycks mena att kännedom om det egna kulturarvet är en förutsättning för att kunna ta till sig utländska verk.

Men var ligger problemet med att läsa Kafka, Cervantes eller Balzac innan man läser Hjalmar Bergman? Vi bör inte glömma den betydelse översättningar - till exempel av Bibeln eller Carl August Hagbergs av Shakespeare - har haft för det svenska språket.

Dock finns det skäl att hävda att svenskarna har en särskild skyldighet mot det egna kulturarvet. Vi kan inte förvänta oss att amerikaner eller kenyaner skall bry sig om Fröding, Martinson eller Lindegren.¹⁶³

Här nyanserar Andersson alltså kritiken mot Cecilia Wikströms kanonförslag. Även om han tror att en kanon med enbart svenska författare kan verka exkluderande tycker han att det finns en poäng i att fästa särskild vikt vid att läsa böcker från det egna landet.

Ebba Witt-Brattström drar Anderssons idéer några snäpp längre och säger att "utan en uppfattning om det "egna" är det svårt att "nyfiket gå allt främmande till mötes", det visar inte minst årets skolval där sverigedemokraterna fick elva procent av de unga rösterna."¹⁶⁴ Witt-Brattström vänder alltså på hela argumentationen och menar att *avsaknaden* av en nationell kanon skulle leda till främlingsfientlighet.

Merete Mazzarella gör ett försök att nyansera debatten kring kanon och nationell särart, apropå att Henrik Ibsen tagits upp i den danska skolkanon eftersom han "skrev på ett skriftspråk som var gemensamt för Danmark och Norge"¹⁶⁵ Hon kopplar detta till att flera debattörer nämnt både Edith Södergran och Johan Ludvig Runeberg som tänkbara författare på en svensk kanon och skriver:

¹⁶⁰ Mellberg, Arne: "Kopiera inte en suspekt dansk kulturkamp". Svenska Dagbladet 060802

¹⁶¹ Combüchen, Sigrid: "Globalt?". Dagens Nyheter 060822

¹⁶² Jonsson, Stefan: "Litteratur som gränsvakt". Dagens Nyheter 060731

¹⁶³ Andersson, David: "Kanon underblåser inte nationalism". Svenska Dagbladet 060807

¹⁶⁴ Witt-Brattström, Ebba: "Naiv syn på skönlitteratur". Dagens Nyheter 060809

¹⁶⁵ Mazzarella, Merete: "Dansk kulturkupp kolonialiserade Ibsen". Svenska Dagbladet 060817

Men argumenten är naturligtvis ohållbara: själva grundtanken med den danska kanon är ju att den ska vara nationell, att den ska bekräfta en dansk nationalidentitet genom att lyfta fram det som uttryckligen är danskt.

Som finlandssvensk blir man kanske särskilt indignerad. Som finlandssvensk hör man ju till en språklig och kulturell minoritet och vet hur livsviktigt det är att få sin språkliga och kulturella identitet bekräftad – inte minst just genom litteratur.¹⁶⁶

Paralleller har också dragits till den kanon som fanns i den svenska skolan fram till 1960-talet, och skillnaden mellan denna gamla kanon och den kanon som Cecilia Wikström föreslagit. Bland de skribenter som gick i skolan då skiljer sig dock åsikterna om detta. Carl Otto Werkelid är positiv:

Litteraturlistor av olika slag har funnits i svensk skola - som en vilja att ge gemensamma möjligheter till förståelse av kultur, traditioner, kynne, språk... En minsta gemensam nämnare, en kulturell utgångspunkt. Tack vare sådana listor behöver folk i min generation till exempel inte tala engelska med sina danska och norska grannar.¹⁶⁷

I artikeln i *Sydsvenskan* från 5 augusti skriver Wikström att hon är chockad över ”smutskastningen” av henne och Folkpartiet. Hon skriver att hennes parti blivit beskyllt för att vara ett ”nationalistiskt påbudsparti” (av Carl Henrik Svanstedt i *Sydsvenskan*) men hävdar att litteraturkanon varken är hämtat från Danmark eller är något nytt fenomen.

Vi tycker att det är förvånande att Wikström inte rakt ut försvarar sig mot påståendena om nationalism.

Språket och utbildningssystemet är två av de viktigaste komponenterna i det nationalistiska projektet. Med språket kan en nationell kultur förmedlas och spridas till breda befolkningsgrupper. Nationalismkritikern David Miller talar om två ytterligheter – två sätt att se på nationen: Konservativ nationalism och radikal multikulturalism. I debatten har vi kunnat urskilja de två ganska tydligt, där den förstnämnda i debatten framför allt företräds av den folkpartistiske riksdagsledamoten Mauricio Rojas och den senare främst av journalisten Inti Chavez Perez. Inom kanondebatten har det funnits ett stort antal åsikter om ifall kanon vore ett sätt att öka integrationen av invandrare, eller om det tvärt om skulle öka utanförskapet. Vi kommer att diskutera vad vi själva tror i den avslutande diskussionen.

6.2.2 Kanonbegrepp och kanonkritik

I kapitel 3.2 talade vi om Harold Blooms kanonbegrepp respektive kanonkritiken som vi exemplifierade med Anna Williams. Harold Blooms *Den västerländska kanon* och den debatt som följde på den nämns också flera gånger i våra artiklar.

De flesta debattörer är överens om att det redan finns en inofficiell kanon över vad som anses vara god litteratur, men åsikterna varierar, som vi visade i avsnitt 5.2.1, kring huruvida en nedskrivna kanon är rätt väg att gå för att ta denna inofficiella kanon upp till debatt. Flera av debattörerna vänder sig också mot de författare som Cecilia Wikström själv föreslagit till en kanon.¹⁶⁸ Som Yvonne Rock, samordnare för mångkulturåret, skriver: ”Ett kultururval som görs utan maktanalys, utan mångfaldsperspektiv, skapar en hierarkisk, elitistisk världsbild, som är konservativ och konserverande.”¹⁶⁹

¹⁶⁶ Mazzarella, Merete: ”Dansk kulturkupp kolonialiserade” Ibsen. Svenska Dagbladet 060817

¹⁶⁷ Werkelid, Carl Otto: ”Jag väljer att tro på Wikström”. Svenska Dagbladet 060730

¹⁶⁸ Cecilia Wikströms föreslagna författare, i *Sydsvenskan* 22 juli, var Carl Mikael Bellman, Selma Lagerlöf, Vilhelm Moberg, Tomas Tranströmer och Kerstin Ekman.

¹⁶⁹ Rock, Yvonne: ”Kanondebatten saknar genusvinkel”. Dagens Nyheter 060731

Ett undantag här är litteraturprofessorn Ebba Witt-Brattström, som själv gjort sig känd för just feministisk kanonkritik:

Det är en händelse som ser ut som en tanke att i samma ögonblick som kanon inte längre är lika med Heidenstam, Strindberg och Martinson, utan även inkluderar Lagerlöf, Södergran och Moa, är den i kulturdebatten politiskt inkorrekt, ett instrument för förtryck av nya invandrargrupper, en etnisk bunker för ett cementerat vi och dom-tänkande. Är manne skönlitteratur skriven av kvinnor, enligt tradition den patriarkala kulturens Andra, extra farlig? Och i så fall för vilka?¹⁷⁰

Är kanonkritik från andra perspektiv än det feministiska – det mest etablerade, problematisk? Flera av dem som menat att kanon är konservativt har hänvisat till feministisk litteraturvetenskap och feministisk kritik av innehållet i den nuvarande, inofficiella kanon. Dock finns många debattörer som pekat ut andra grupper än just kvinnor som exkluderas, både författarskap och skildringar, av främst homosexuella och invandrare. Gränserna för vad som definieras som svenskt verkar dessutom vara tämligen snäva. Stefan Jonsson skriver:

Lars Leijonborg illustrerade i lördags omedvetet hur denna uteslutning går till. På frågan om vilka som ska ingå i den svenska litteraturens kanon svarar han först Vilhelm Mobergs utvandrarsvit. Så kommer tillägget: "Men vi har ju våra duktiga invandrarförfattare också, Theodor Kallifatides tycker jag definitivt skulle platsa." (SvD 29/7)

Duktig? Invandrarförfattare?

Snart femtio år i Sverige. Över tjugo betydande svenska romaner på det mest betydande förlaget, mångårig redaktör för landets ledande litterära tidskrift, medarbetare i otaliga kulturpolitiska kommittéer och utredningar, i flera decennier tongivande röst i svensk offentlighet. Tyvärr, Theodor Kallifatides, det hjälper inte.¹⁷¹

Frågan som Stefan Jonsson ställer sig är alltså, hur länge måste man egentligen leva i Sverige, hur integrerad måste man vara för att inte skiljas ut och definieras som "invandrarförfattare". Och hur många år i Sverige tar det för att vara en tillräckligt svensk "invandrarförfattare" för att platsa i en svensk kanon?

En annan av dem som kritiserat att den officiella kanon enbart skulle innehålla verk av svenska författare är den socialdemokratiska riksdagsledamoten Luciano Astudillo. Hans huvudargument är dock att ett maktperspektiv saknas i frågan.

Vad är syftet bakom att upprätta en sådan "Absolut svensk" kanon? Vem ska upprätta denna kanon? Vem skall bestämma om, när och hur denna lista skall uppdateras? Hur hindrar vi att det som hamnar utanför listan betraktas som främmande och som icke äkta? I annat fall blir listan ett instrument som kan användas för att skilja mellan oss som behärskar och utövar denna äkthet och dem som inte gör det.¹⁷²

Vidare skriver Astudillo lösningen är att alla görs delaktiga "i de processer som ständigt skapar svenskheten".

Luciano Astudillo hävdar att Cecilia Wikström och Mauricio Rojas gör två grova förenklingar i förslaget om en litterär kanon för skolan. Astudillo menar att det inte finns någon "förhärskande kultur" och att det inte går att "beordra fram en kanon inom kulturens område" – därför att det redan finns en existerande kanon och att detta inte är "kontroversiellt".

Det kontroversiella ligger i huruvida det skall skrivas ned på papper vilka litterära verk som skall ingå i den svenska kulturkanon.¹⁷³

¹⁷⁰ Witt-Brattström, Ebba: "Naiv syn på skönlitteratur". Dagens Nyheter 060809

¹⁷¹ Jonsson, Stefan: "Litteratur som gränsvakt". Dagens Nyheter 060731

¹⁷² Astudillo, Luciano: "Vanföreställningar om svenskhet". Sydsvenskan 060809

¹⁷³ Astudillo, Luciano: "Vanföreställningar om svenskhet". Sydsvenskan 060809

Här ansluter han sig alltså till det som vi i kapitel 5.1. kallat för den andra ståndpunkten, alltså att den inofficiella kanon som existerar inte är speciellt kontroversiell. Vad som däremot är kontroversiellt är tanken på att skriva ner den och göra den officiell. Här landar han alltså i ungefär samma argumentation som Dagens Nyheters Stefan Jonsson.

Betyder det att man till varje pris ska bekämpa idéer om en litterär kanon. Inte alls. En kanon existerar redan, som själva pulsen i den litterära offentligheten och kulturen och det är skolans huvuduppgift att hålla den levande. Frågan i detta fall är om vi ska låta politikerna ta litteraturen som gisslan för att strypa mångfalden i denna offentlighet.¹⁷⁴

Frågan är dock varför Stefan Jonsson ser det som problematiskt att just politiker blandar sig i kanonbildningen? Minskar mångfalden automatiskt av att politiker istället för kulturjournalister eller akademiker styr kanonbildningen? Den normativa kanonbildningen (hur litteratur behandlas av t.ex. forskare, recensenter och omgivande offentlighet) har hittills misslyckats med att åstadkomma en jämställd, rättvis kanon.

Vem får makt att formulera kanon? Stefan Jonsson anser att det finns en i allra högsta grad levande kanon, en kanon som hålls vid liv av det litterära fältet i sig självt. Dock skräms han av Cecilia Wikströms kanonförslag, eftersom det – istället för att lämna kanonbildningen till det litterära fältet, vill ha en politiskt motiverad kanon, med uttalat politiska syften. Vad Stefan Jonsson verkar vilja ha är en kanon utan tydligt syfte, en mångfaldskanon som så att säga hänger löst i luften, utan denna politiska koppling. Jonsson menar att en politisk motiverad kanon framstår ”som ren och skär och farlig opportunist”.¹⁷⁵

Vid flera tillfällen nämns en debatt om kanon som ett egenvärde i sig, ett ifrågasättande av samhällets rådande värderingar:

Samtidigt kan man argumentera för att frånvaron av kanondebatt också konserverar. Ta Sverige. Eftersom vi inte debatterar vad som är bra och dåligt utifrån ett kanonperspektiv finns det inte längre någon given arena för att undersöka hur våra värderingar formeras.¹⁷⁶

Det här citatet kommer från Sydsvenskans kulturchef Daniel Sandström i maj 2006, alltså två månader innan kanondebatten började. Detta – och liknande – argument återkommer dock ett antal gånger senare under debattens lopp, bland annat från Inti Chavez Perez: ”Eftersom vi redan har en inofficiell kanon är det bra att den skrivs ner. Då måste osynlig makt träda in i rampljuset. En nedskriven kanon kan lättare granskas och utmanas än en kanon som är luddig och som bara finns i folks huvuden.”¹⁷⁷

6.2.3 Att nå ut med litteraturen

Det är främst skolbarnen Wikström avser i sina debattinlägg. Att kanon skulle vara ett bra sätt att sprida läsning till fler grupper – då i synnerhet till skolungdomar – i samhället får hon medhåll om från flera debattörer. Jan Hansson skriver att ”En litteraturkanon kan bidra till att stärka argumenten för de lärare som redan i dag med gott resultat bedriver en engagerande och mångsidig litteraturundervisning.”¹⁷⁸ Dagens Nyheters Maria Schottenius skriver, apropå det danska kanonprojektet att ”Det svulstiga i ansatsen, det fåniga i pretentionerna på att

¹⁷⁴ Jonsson, Stefan: ”Litteratur som gränsvakt”. Dagens Nyheter 060731

¹⁷⁵ Jonsson, Stefan: ”Folkpartiet på svenskjakt”. Dagens Nyheter 060726

¹⁷⁶ Sandström, Daniel: ”Daniel Sandström om kanon i USA och Sverige”. Sydsvenskan 060527

¹⁷⁷ Chavez Perez, Inti: ”Makthavarna måste granskas”. Dagens Nyheter 060731

¹⁷⁸ Hansson, Jan: ”Vad händer med barnlitteraturen?”. Svenska Dagbladet 060805

sammanställa en kanon, är avdragsgillt i förhållande till ambitionen att skolbarnen ska få reda på lite om den kultur som de trots allt lever i.”¹⁷⁹

Kjell Espmark menar dock att inte just kanon i sig, men snarare än kanondiskussion vore ett bra sätt att synliggöra litteraturen och vore ”ett anspråkslöst sätt att möta den förkrossande kommersialiseringen av kulturlivet och ge inte minst de nya svenskarna en chans att urskilja rikedomar som saknar en högröstad reklamapparat.”¹⁸⁰

Ebba Witt-Brattström skriver i en debattartikel i Dagens Nyheter den 9 augusti 2006 att Sverige antagligen är ”det enda land i världen med en skola som inte har i uppdrag att undervisa i den egna klassiska litteraturen, och för den delen inte heller i världslitteraturen”. Hon är också kritisk till dagens lärutbildning, som hon menar inte ger tillräckliga kunskaper i litteraturhistoria för att inspirera unga att stänga av datorn och istället läsa en bok. Witt-Brattström är positiv till en litteraturlista för skolan.¹⁸¹

Rickard Schwarz tar ingen direkt ställning till kanonförslaget, men kan tolkas vara försiktigt positiv. Han drar paralleller till klassikerläsningen under sin egen gymnasietid: ”Det viktigaste upptäckte vi förstås på egen hand. Men hade vi gjort det utan vad man i gymnasiet försökte stoppa i oss?”¹⁸²

Det är dock inte alla som tror att kanon skulle få de positiva effekter som Cecilia Wikström hävdar. Flera av kanonmotståndarna menar att kanon är irrelevant eller till och med kontraproduktivt, verkningslöst och ineffektivt för att nå ut med litteraturen. Mikael Bergstrand skriver:

Det är naturligtvis bra att diskutera kulturens och litteraturens värde och att ifrågasätta vilka syften det folkpartistiska utspelet har när man talar om att använda utvald svensk litteratur i integrationens tjänst. Personligen tror jag inte att unga människors läs- och skrivsvårigheter bekämpas med gamla svenska klassiker. Det viktigaste måste väl ändå vara att ungarna läser överhuvudtaget och då är det kanske andra böcker än Selma Lagerlöfs och August Strindbergs som ska fungera som murbräckor.¹⁸³

Att kanon skulle vara kontraproduktivt om syftet är att grundlägga en läsglädje under livet tar även Johan Lundberg upp: ”att tvinga på högstadieelever Tranströmer och Ekman lär bara hos generationer av svenskar skapa livslånga aversioner mot dessa författare”.¹⁸⁴

Svenska Akademiledamoten Kjell Espmark tror även han att kanon skulle minska mångfalden på den litteratur som faktiskt läses: ”En kanon av det slaget riskerar att avskräcka en osäker läsare från utflykter bortom allfarvägen”¹⁸⁵

Raattamaa är en av dem som formulerat sin kritik hårdast inom det här området. I en artikel i Dagens Nyheter skriver han att ”Kanon är litteraturtänkandets död”. Raattamaa är kritisk till varje ansats till kanonisering. För honom betyder kanon ”smak kan inte diskuteras” och är som fenomenet det totalt motsatta till den frihet i tanken som litteratur innebär. I den ”djungel” Raattamaa anser vara litteraturens värld kan karta och kompass behövas och det är dessa verktyg man borde förse skolungdomarna med.¹⁸⁶

Flera av dem som är mot kanon menar att metoden är för enkel och naiv, eller att det finns andra metoder som vore effektivare för att öka läsningen. Sigrid Combüchen skriver: ”När

¹⁷⁹ Schottenius, Maria: ”Danmarks topplista blev en kotte”. Dagens Nyheter 060820

¹⁸⁰ Espmark, Kjell: ”Samtalspartners”. Dagens Nyheter 060823

¹⁸¹ Witt-Brattström, Ebba: ”Naiv syn på skönlitteratur”. Dagens Nyheter 060809

¹⁸² Schwarz, Rickard: ”Konsten och kulturen svävar inte fritt i luften”. Svenska Dagbladet 060823

¹⁸³ Bergstrand, Mikael: ”En riktig Malmökanoen”. Sydsvenskan 060812

¹⁸⁴ Lundberg, Johan: ”Gärna en kanon – men av andra skäl”. Svenska Dagbladet 060728

¹⁸⁵ Espmark, Kjell: ”Samtalspartners”. Dagens Nyheter 060823

¹⁸⁶ Raattamaa, Lars Mikael: ”Disciplineringsmaskinen”. Dagens Nyheter 060819

den liberala välfärdsstaten inser att god vilja inte bygger bort analfabetismen är det dags att gripa tillbaka på enkla mallar som litterär kanon.”¹⁸⁷

En fråga som flera debattörer tagit upp är hur man ska göra för att kunna nå ut med litteraturen. Många av kanonförespråkarna menar att just en kanon vore ett bra sätt att få bukt med det utanförskap som de menar uppstår om man inte får ta del av litteratur från det land man lever i, men även för att sprida och ge barn från studieovana hem tillgång till litteraturen. Cecilia Wikström skriver: ”En litteraturkanon är inte exkluderande. Den är tvärtom ett sätt att bemöta utanförskapet och bjuda in alla svenskar – oavsett ursprung – till att kunna orientera sig i det svenska kulturarvet”.¹⁸⁸

De personer man anser sig behöva nå ut till är först och främst invandrare, men även barn från hem utan läs- eller studietradition. I de här argumenten ligger alltså en slags solidaritetstanke, om det finns en tydlig lista på vad alla elever ska läsa i skolan kommer alla, oavsett etnisk eller klassbakgrund få samma förutsättningar att utveckla ett läsintresse under livet. Cecilia Wikström skriver:

En lista på vad elever förväntas ha läst när de går ut skolan ger alla - oavsett bakgrund - tillträde till vår litteraturskatt. Det bör vara en rättighet för alla elever att få läsa de stora verken inom svensk litteratur i skolan, inte ett fritidsintresse för barn med svenska föräldrar som enkelt kan välja sin litteratur ur hemmets bokhylla.¹⁸⁹

Hon underbygger detta argument i en annan artikel från Svenska Dagbladet en vecka senare:

”Förslaget är allra viktigast för de barn vars föräldrar saknar högskoleutbildning eller har flyttat hit från ett annat land. Vi får inte glömma arbetarförfattarna, som exempelvis Moa Martinson, Ivar Lo-Johansson och Vilhelm Moberg, som skildrar sin verklighet och hur de erövrat språket med hjälp av litteraturen.”¹⁹⁰

Professorn i barnlitteratur, Maria Nikolajeva, talar även hon om kanons vikt för att nå ut med litteraturen, men inte bara för att öka läsintresset utan också för att nå ut med en svensk allmänbildning och kulturidentitet:

Till att börja med: vad vill vi med denna kanon? Är det viktigt för de svenska barnens kulturidentitet (inbegripet alla barn som växer upp i Sverige)? Ja, det tycker jag. Efter ett kvartssekel i Sverige har jag fortfarande luckor i min svensk-specifika allmänbildning som gör mig utstött i vissa sammanhang.¹⁹¹

Ett annat argument mot kanon för att sprida läsning kommer från Jan Hansson.

Ekonomiska prioriteringar skulle innebära att de angivna verken köps in till landets alla skolor, eftersom det är en rimlig förutsättning att skolan tillhandahåller läsexemplar, medan tillgången till den stora mångfald av den svenska barn- och ungdomslitteratur vi har förmodligen skulle begränsas mer än vad som är fallet i dag.

Detta är ett allvarligt problem, som måste beaktas eftersom inköps- beslut grundade på en obligatorisk litteraturkanon har effekt under en relativt lång tidsperiod på grund av skolornas knappa ekonomi.¹⁹²

¹⁸⁷ Combüchen, Sigrid: ”Globalt?”. Dagens Nyheter 060822

¹⁸⁸ Wikström, Cecilia: ”Därför behövs litteraturkanon”. Svenska Dagbladet 060729

¹⁸⁹ Wikström, Cecilia: ”Bra böcker en rättighet”. Dagens Nyheter 060803

¹⁹⁰ Wikström, Cecilia: ”Därför behövs litteraturkanon”. Svenska Dagbladet 060729

¹⁹¹ Nikolajeva, Maria: ”Vad är du hungrig på, lilla vän?”. Dagens Nyheter 060821

¹⁹² Hansson, Jan: ”Vad händer med barnlitteraturen?”. Svenska Dagbladet 060805

Hansson är rädd att barn- och ungdomslitteraturen, som redan är eftersatt, kommer att försvinna med en kanon enligt Wikströms modell. Denna brist som Hansson beskriver som ”fundamental” innebär att inga av de stora författarna av barn- och ungdomslitteratur kommer med (förutom Selma Lagerlöf). Att läsa exempelvis Tranströmer och Boye kräver enligt Hansson läsvana – och att det inte är så enkelt att få ungdomar i lägre tonåren att läsa, mindre uppskatta t.ex. Strindberg. En fördel med kanon skulle enligt Hansson vara att svensklärare får lättare att prioritera romanläsning men att det skulle bli verkningslöst utan böcker för just ungdomar.

Några av debattörerna tror helt tvärtom i frågan om att sprida och ge tillgång till litteraturen. Carl Rudbeck menar istället att kanon är ett sätt att göra litteraturen alltför oantastlig: ”En den svenska litteraturens kanon skall vi akta oss väldigt noga för. Att som folkpartiet vilja upprätta en sådan lista är att dödförklara litteraturen, att göra den till ett musealt objekt som vi tar fram vid högtidliga tillfällen och då betygar vår vördnad”.¹⁹³ Poeten Lars Mikael Raattamaa fortsätter på en liknande spår: ”Litteratur enligt kanondoktrinen är lika intressant som historia i formen ’Våra Kära Kungar’”.¹⁹⁴

Andra kritiserar kanonförslaget på samma grunder men med hänseende på de författare som väntas hamna i kanon. Lars Mikael Raattamaa skriver ”Ett alldeles utmärkt sätt att skapa en vilja att inte läsa är att skriva Verner von Heidenstam på schemat. Jo, det finns historia. Men kanon betyder inte historia utan ’bra är det som är bra’. Kanon betyder ’smak kan inte diskuteras’ och tänkandets prosa ersätts med dekret.”¹⁹⁵ Inti Chavez Perez fortsätter, med en tydligare koppling till kanonkritik: ”Det är heller inte rimligt att tro att minoritetsgrupper ska lockas till läsning av en kanon som förnekar deras existens.”¹⁹⁶

Även Dagens Nyheters ledarskribent Henrik Berggren menar att en centraliserad kanon är fel väg att gå: ”Misstaget är inte att argumentera för läsning av skönlitteratur i skolan, utan det centralistiska perspektivet, att via politiken tvinga fram en föreskriven litteraturlista i läroplanen”¹⁹⁷ Berggrens resonemang påminner om ett argument som var vanligt i den danska kanondebatten, men som relativt sällan förekommit i den svenska; att kanon och centralstyrda läslistor inte är liberalt. Skolminister Ulla Tørnæs från det liberala partiet Venstre säger: ”Jeg vil ikke – som flere efterspørger – føre værdikamp ved at tvinge én bestemt litterær dannelse ned over hovedet på vores børn. Værdikamp via tvang er ikke liberalt”.¹⁹⁸

¹⁹³ Rudbeck, Carl: ”Förslaget om en svensk kanon har bara brister”. Sydsvenskan 060807

¹⁹⁴ Raattamaa, Lars Mikael: ”Disciplineringsmaskinen”. Dagens Nyheter 060819

¹⁹⁵ Raattamaa, Lars Mikael: ”Disciplineringsmaskinen”. Dagens Nyheter 060819

¹⁹⁶ Chavez Perez, Inti: ”Litteraturen ska vara fri från tyglar”. Dagens Nyheter 060814

¹⁹⁷ Berggren, Henrik: ”Kan nån kanon?”. Dagens Nyheter 060809

¹⁹⁸ Tørnæs, Ulla: ”Der er ikke ’frit slag’ i folkeskolens undervisning”. Berlingske Tidene 040219

6.3 Kulturpolitiska rationaler

Dorte Skot-Hansens tre kulturpolitiska rationaler handlar om de idéer och tanke sätt som enligt henne format kulturpolitiken i Västeuropa från 1960-talet och framåt. Ordet ”rationaler” skulle på svenska ungefär kunna översättas med ordet ”modeller”, men vi har valt att genomgående använda det danska ordet för större exakthet. Den humanistiska rationalen som härrör från 1960-talet betonade det klassiska kulturarvet, den sociologiska rationalen på 1970-talet utgick från kulturutövarnas egna initiativ och demokratiska rättigheter och från och med 1980-talet sägs den instrumentella rationalen vara tongivande. I denna betonas kulturens betydelse för ekonomisk utveckling. Det är dock viktigt att komma ihåg att de tre rationalerna inte avlöst varandra, utan snarare överlappar varandra och kombineras på olika sätt, även om det ofta varit någon av dem som dominerat. I det här kapitlet kommer vi att använda de tre rationalerna som analysverktyg, idealtyper, för att på så sätt undersöka hur olika debattörer och argument förhåller sig till dem.

6.3.1 Humanistisk rational

Den humanistiska rationalen betonar upplysning och klassisk bildning, något som de flesta av dem som argumenterat för kanon också gjort.

Den grupp argument som handlar om att kanon skulle förevisa att kulturen är viktig och få skolor att satsa på läsning av skönlitteratur skulle definitivt falla under den humanistiska rationalen. Maria Schottenius skriver – apropå den danska kanon – att ”Det svulstiga i ansatsen, det fåniga i pretentionerna på att sammanställa en kanon, är avdragsgillt i förhållande till ambitionen att skolbarnen ska få reda på lite om den kultur som de trots allt lever i.”¹⁹⁹ Samtidigt finns andra som även ur en humanistisk synvinkel kritiserar kanonförslaget, bland annat för att egentligen inte handla om att stärka de humanistiska bildningsidealerna:

Men när jag med dessa tre exempel [Tjechov, Goethe, Harry Martinson] antyder min skoltids (50-60-tal) kanon uppenbaras genast skillnaden mellan å ena sidan en "bildad borgerlighet" och å andra sidan obildad borgerlighet som steker valfläsk. Den förstnämnda blandade svensk och internationell litteratur, den senare har renodlat nationella avsikter.²⁰⁰

En viktig aspekt av den humanistiska rationalen är, enligt Dorte Skot-Hansen, att ökad bildning och upplysning ses som ett medel att stärka demokratin. Cecilia Wikström skriver, i den artikel som startade hela kanondebatten, att

Den som inte förmår att artikulera behov och känslor på ett sätt som vinner gehör och får acceptans hos omgivningen riskerar att hamna i utanförskap. [...] Det är djupt orättvist att konstatera att i dagens skola klarar sig barn med svenska föräldrar bättre än invandrabarn eller barn i hem utan studietradition.

Med sitt förslag om en litterär kanon för skolan ter det sig tydligt att den folkpartistiska riksdagsledamoten Cecilia Wikström ansluter sig till den humanistiska rationalen och ett klassiskt estetisk kulturbegrepp. Genom att införa en litterär kanon i skolan nås barn från nationens alla folklager, oavsett klass och etnisk tillhörighet. Läraren blir genom detta sätt att se en förmedlare av finkultur med en uttalad nationell förankring, inom ramarna för en institution – skolan.

¹⁹⁹ Schottenius, Maria: ”Danmarks topplista blev en kotte”. Dagens Nyheter 060820

²⁰⁰ Combüchen, Sigrid: ”Globalt?”. Dagens Nyheter 060823

En annan grupp argument som oftast förekommer tillsammans med den humanistiska rationalen är att en nationell kanon skulle stärka en icke-exkluderande svensk identitet. Argumentationen skulle grovt kunna sammanfattas som att om alla som bor i Sverige nu får ta del av samma litterära kanon skulle detta skapa en identitetskänsla med andra som tagit del av samma litteratur, och leda till att det bildas en ny nationell identitet som inte exkluderar människor med invandrarbakgrund, under förutsättning att de känner till den svenska kanon. Cecilia Wikström skriver:

En litteraturkanon är inte exkluderande. Den är tvärtom ett sätt att bemöta utanförskapet och bjuda in alla svenskar – oavsett ursprung – till att kunna orientera sig i det svenska kulturarvet.²⁰¹

Wikström får medhåll från partikamraten Mauricio Rojas. Rojas är tydlig med att det är nationellt förankrad kultur som bör spridas till folket: ”Istället för att se majoritetskulturen som ett hinder att ta bort, vill Wikström ge alla svenskar, infödda eller invandrade, tillgång till den och det språk som är dess bärare.” Rojas understryker att det handlar om rättvisaspekten när han talar om en politik ”som ger alla tillgång till landets förhärskande kultur och språk”. Hos Rojas förblir begreppen ”majoritetskultur” och ”förhärskande kultur” oproblematiserade, och han klargör aldrig ordentligt vad som egentligen ingår i denna majoritetskultur och vad som inte gör det.

Flera debattörer menar dock att andra metoder än obligatoriska läslistor vore bättre för att sprida bra litteratur till fler grupper i samhället. Johan Lundberg skriver:

Vill man slå ett slag för en svensk kanon bör detta kopplas till en annan sorts kulturpolitisk satsning, till exempel en normgivande textkritisk flerbandsvolym som den franska Pléiade-serien eller "Sveriges nationallitteratur 1500-1920" som kom 1922. På det sättet lär väsentliga delar från kanon på ett naturligt sätt sippra ner i skolundervisningen.²⁰²

Lundberg är här alltså inte kritisk till idén att sprida den kanoniserade skönlitteraturen i sig, men däremot är han kritisk mot idén att skapa en obligatorisk läslista.

Wikström gör frågan om litteraturkanon till dels en klassfråga och en dels en fråga som rör etnicitet. Hon upprepar sitt resonemang i en annan debattartikel, publicerad i DN den 3 augusti 2006. Wikström understryker att ”En lista på vad elever förväntas ha läst när de går ut skolan ger alla – oavsett bakgrund – tillträde till vår litteraturskatt”.²⁰³ Wikström framhåller rättighets- och rättvisepincipen särskilt i nästa mening: ”Det bör vara en rättighet för alla elever att få läsa de stora verken inom svensk litteratur i skolan.”²⁰⁴

I Sydsvenska Dagbladet den 5 augusti svarar Wikström bland annat på kritiken om att kanon är nationalistisk och tar återigen upp rättviseperspektivet. ”En gemensam litteraturlista för landets alla skolelever är allra viktigast för de barn vars föräldrar saknar högskoleutbildning eller har flyttat hit från ett annat land.” Premissen i Wikströms argumentation tycks vara att om man inte har högskoleutbildning eller är invandrare läser man automatiskt heller inga böcker. Att det motsatta kan vara fallet tycks inte heller förekomma.

Wikström trycker särskilt på rättvisaspekten av det gamla bildningsidealet – utan goda kunskaper i svenska är man fullständigt utestängd från samhället. Den litteraturkanon Wikström vidare anser att man skall ta fram ska fungera som en ”klar signal om vikten av att ta del av det gemensamma språket och litteraturen”²⁰⁵.

²⁰¹ Wikström, Cecilia: ”Därför behövs litteraturkanon”. Svenska Dagbladet 060729

²⁰² Lundberg, Johan: ”Gärna en kanon – men av andra skäl”. Svenska Dagbladet 060728

²⁰³ Wikström, Cecilia: ”Bra böcker en rättighet”. Dagens Nyheter 060803

²⁰⁴ Wikström, Cecilia: ”Bra böcker en rättighet”. Dagens Nyheter 060803

²⁰⁵ Wikström, Cecilia: ”Skapa svensk litteraturkanon”. Sydsvenskan 060722

Folkpartisterna Wikström och Rojas får i detta sammanhang medhåll från Ebba Witt-Brattström. Witt-Brattström angriper samtidigt Stefan Jonsson när hon skriver ”Wikström – och vi andra som är för en svensk kanon – är i Jonssons ögon ett slags röda khmerer som vill se skolbarnen dö som flugor genom att erbjuda dem att ta del av landets kulturarv”.²⁰⁶ Enligt Witt-Brattström har den svenska skolan stora brister i litteraturundervisningen. ”Sverige är nog också det enda land i världen med en skola som inte har i uppdrag att undervisa i den egna klassiska litteraturen, och för den delen inte heller i världslitteraturen.”²⁰⁷

Yvonne Rock, samordnare för Mångkulturåret 2006, företräder en mer politiskt motiverad humanistisk rational – som gränsar till den sociologiska rationalen. Hon argumenterar inte emot en litterär kanon, men understryker att den ska ha genus- och mångfaldsperspektiv.

I ljuset av det arbete som pågår för att uppdatera Sverige och göra landets kulturutbud mer inkluderande är det anmärkningsvärt att diskussionen om skapandet av en svensk litterär kanon hittills har saknat genusperspektiv och mångfaldsperspektiv.²⁰⁸

En kanon som inte inkluderar marginaliserade grupper skapar enligt Rock ”en hierarkisk, elitistisk världsbild som är konservativ och konserverande”.²⁰⁹

Yvonne Rock verkar alltså inte, som hon skriver i sin artikel i DN 060731, vara kritisk till förslaget till en litterär kanon i sig. Sin starka kritik riktar hon istället mot det snäva urvalet i kanon.

De nämnda författarna är alla utmärkte, men var finns problematiseringen av att just dessa namn är de första som kommer för Cecilia Wikström? (Och för flera av de andra som tillfrågats i saken.) Kan detta bero på något annat än att författarna är utmärkte? Kan det finnas andra författare som är lika utmärkte, men vars namn inte kommer upp när listor sammanställs, urval görs, kanon ska skapas?²¹⁰

6.3.2 Sociologisk rational

Som vi förklarat tidigare är kulturen under den sociologiska rationalen ett medel för frigörelse. Kulturella initiativ bör komma nerifrån civilsamhället snarare än uppifrån myndigheter, politiker eller skolor. Istället för att se hela samhället som en enhet där alla ska ta del av samma kultur på ungefär samma sätt så ska kulturpolitiken fokusera på olika (eftersatta) grupper och låta kulturen bekräfta den egna gruppens identitet. Inti Chavez Perez skriver:

När jag skrev [...] att en litteraturkanon bör innehålla kvinnors, queeras och blattars berättelser var det ett politiskt krav som handlade om delande av makt, om rätten att ta plats och om rätten att få definiera sin egen verklighet.²¹¹

Chavez Perez argumentation har en koppling till ett mer brett, antropologiskt, kulturbegrepp. Han är starkt kritisk till hur man genom upprättandet av en litterär kanon, som blir ett normerande maktinstrument, utesluter marginaliserade grupper, dess erfarenheter och rätt att definiera sig själva.

²⁰⁶ Witt-Brattström, Ebba: ”Naiv syn på skönlitteratur”. Dagens Nyheter 060809

²⁰⁷ Witt-Brattström, Ebba: ”Naiv syn på skönlitteratur”. Dagens Nyheter 060809

²⁰⁸ Rock, Yvonne: ”Kanondebatten saknar genusvinkel”. Dagens Nyheter 060731

²⁰⁹ Rock, Yvonne: ”Kanondebatten saknar genusvinkel”. Dagens Nyheter 060731

²¹⁰ Rock, Yvonne: ”Kanondebatten saknar genusvinkel”. Dagens Nyheter 060731

²¹¹ Chavez Perez, Inti: ”Litteraturen ska vara fri från tyglar”. Dagens Nyheter 060814

När det ska avgöras vad som är ett bra språk och vilka erfarenheter som är värda att skildra, då spelar samhällets sexism, heteronormer, rasism och andra hierarkier in. Resultatet blir en kanon framför allt för vita heteromän, men den presenteras som en kanon för alla²¹²

Chavez Perez är inte ensam om att anse att kanon är för exkluderande vad gäller kön, etnicitet och sexuell läggning. Poeten och litteraturkritikern Jenny Tunedal skriver: ”Jag vill ha mycket mer litteratur på svenska och de får gärna handla om andra saker än helsvenska barndomar och ungdomar och vuxendomar och mandomar och solnedgångar och medelklasstillstånd att vara sorgsen.”²¹³

Inti Chavez Perez skriver i en annan artikel, med tydlig udd mot den humanistiska rationalen:

Det är heller inte rimligt att tro att minoritetsgrupper ska lockas till läsning av en kanon som förnekar deras existens.²¹⁴

Dock finns även personer med ett estetiskt kulturbegrepp vars argumentation snarare passar in inom den humanistiska rationalen som kritiserar kanonförslaget. Johan Lundberg skriver:

Jag har i ärlighetens namn svårt att se att verk som "Kung Lear" och "Medea" skulle vara så mycket svårare att ta till sig än de av Wikström föreslagna. Detsamma kan sägas om andra äldre texter med dramatisk nerv - "Njals saga", "Beowulf", "Tristan och Isolde" etcetera - vilka är väsentliga för förståelsen av vår kulturella särart, men samtidigt inte har den exkluderande nationalistiska profil som de av Wikström föreslagna författarna får inom ramen för hennes förslag.²¹⁵

Det är dock inte bara litteratur av och om kvinnor, homosexuella och invandrare som flera kritiker saknar i Wikströms kanonförslag. Jan Hansson påpekar att Cecilia Wikström ”nämner endast en av de många utomordentligt framstående författare den svenska barn- och ungdomslitteraturen rymmer när hon beskriver en möjlig utformning”²¹⁶. Att Wikström inte nämner barnlitteraturen när hon talar om en läslista för alla Sveriges skolbarn är minst sagt anmärkningsvärt.

En annan viktig aspekt av den sociologiska rationalen är dess starka koppling till ett antropologiskt kulturbegrepp. Istället för att, som i den humanistiska rationalen, peka ut vad som är god kultur och sedan försöka sprida den till medborgarna handlar det istället om att bredda definitionen av vad som är god kultur. Anna Stenport Westerståhl skriver:

Fältet är enormt och inrymmer bloggarnas textmassor liksom nätets fildelning; den världsfrånvända litteraturforskaren som ägnar decennier åt en opublicerad poet liksom den kreativa dynamiken i den så kallade blattesvenskan. Självklart ryms det subversiva och spännande ofta i det som ligger utanför klassificeringsmonopolet.²¹⁷

Många av dem som argumenterat mot kanon har också hävdat just detta, att skapa en nationell kanon skulle förstena litteraturen göra den mer konservativ, och därmed mer ointressant. Lars Mikael Raattamaa skriver att ”Ett alldeles utmärkt sätt att skapa en vilja att inte läsa är att skriva Verner von Heidenstam på schemat.”²¹⁸

²¹² Chavez Perez, Inti: ”Makthavarna måste granskas”. Dagens Nyheter 060731

²¹³ Tunedal, Jenny: ”Vidga litteraturen”. Dagens Nyheter 060817

²¹⁴ Chavez Perez, Inti: ”Litteraturen ska vara fri från tyglar”. Dagens Nyheter 060814

²¹⁵ Lundberg, Johan: ”Gärna en kanon – men av andra skäl”. Svenska Dagbladet 060728

²¹⁶ Hansson, Jan: ”Vad händer med barnlitteraturen?”. Svenska Dagbladet 060805

²¹⁷ Stenport Westerståhl, Anna: ”Skitpa listmanin”. Dagens Nyheter 060813

²¹⁸ Raattamaa, Lars Mikael: ”Disciplineringsmaskinen”. Dagens Nyheter 060819

6.3.3 Instrumentell rational

Det är relativt svårt att hitta beröringspunkter mellan den instrumentella rationalen och kanondebatten. Snarare har båda sidor i debatten upprepat att man måste göra något för att visa fram den del av kulturen som saknar marknadsföring. Maria Nikolajeva frågar t.ex. ”Ska vi verkligen låta våra barn nöja sig med färgglada massmarknadsprodukter, om ens det?”²¹⁹

En viktig del av den instrumentella rationalen är dock att kulturen inte är ett mål i sig, utan att den snarare blir ett medel för andra syften, t.ex. ekonomisk utveckling eller i Cecilia Wikströms och Mauricio Rojas argumentation, en metod för att öka integrationen och utjämna klassklyftorna (även om klass är ett begrepp som ingen av dem nämner).

Inom den instrumentella rationalen ligger fokus ofta på prestigefyllda, imageskapande projekt, såkallade flaggskepp. Möjligen skulle hela kanonprojektet kunna ses som ett flaggskepp, men detta är dock lite långsökt.

En annan viktig aspekt av den instrumentella rationalen är synliggörandet. Skot-Hansen pekar på hur kulturpolitiken i danska kommuner från 1980-talet och framåt ofta handlat om att sätta orten i fråga på den internationella kartan. Kanske skulle kanonförslaget kunna ses som något liknande, ett försök att sätta Sverige på den internationella kartan med hjälp av en satsning på landets finkultur?

²¹⁹ Nikolajeva, Maria: ”Vad är du hungrig på, lilla vän?”. Dagens Nyheter 060821

7. Avslutande diskussion och slutsatser

I det här kapitlet sammanfattar och diskuterar vi de slutsatser vi dragit utifrån vår analys och försöker därigenom besvara våra frågeställningar. I sista avsnittet presenterar vi våra slutsatser och relaterar dem till Sylvia Buchberger Lantz och Per Olvmyr och Patrik Svenssons resultat.

7.1 Vilka kulturbegrepp kan de olika argumenten i kanondebatten relateras till?

I det här avsnittet utgår vi från de argument vi funnit i kanondebatten, och försöker reda ut kopplingen mellan de argumentgrupper som är relevanta här och ett estetiskt respektive ett antropologiskt kulturbegrepp. Därefter kommer vi dra analysen ytterligare ett steg längre och försöka svara på vår frågeställning.

Att en nationell kanon skulle vara ett bra verktyg för att visa att kulturen är viktig och få skolan att satsa på skönlitteratur och läsning är ett argument som främst framförts av debattörer med ett estetiskt kulturbegrepp. Då handlar det oftast om att det är specifikt finkulturen som är viktig. Detta argument har ibland kopplats till rättviseaspekter (som vi tagit upp i avsnittet om politiska idéer) där det handlar om att föra ut litteraturen till t.ex. invandrarbarn eller barn i familjer där man inte läser speciellt mycket.

Mot det här står idéer om att kanon är fel metod om målet är att öka läsningen, eller i varje fall läslusten. Flera debattörer menar på att påbjuden läsning av vissa böcker snarare skapar motvilja mot dessa författare, något som framförts både av debattörer med ett estetiskt och med ett antropologiskt kulturbegrepp. Andra har kopplat det till att en kanon med enbart verk skrivna på svenska inte skulle erbjuda tillräcklig identifikation för t.ex. invandrarbarn. Detta har framförts främst av debattörer med ett antropologiskt kulturbegrepp.

Detta argument leder vidare mot kanonkritik. Flera debattörer, både med estetiskt och antropologiskt kulturbegrepp har menat att den föreslagna kanon, eller kanon som den väntas se ut, är för snäv och exkluderar t.ex. invandrare, kvinnor eller homosexuella. En del personer med ett estetiskt kulturbegrepp har också menat att den intressantaste och ”bästa” litteraturen sällan kanoniserar förrän den blivit flera hundra år gammal och mist åtskilligt av sin samhällskritiska udd.

Många debattörer, både för och emot kanon, och både med ett estetiskt och med ett antropologiskt kulturbegrepp har dock hävdad att kanonförslaget i sig lett fram till, och en nationell kanon skulle leda fram till, en ökad kulturpolitisk debatt – något som många av dem som deltagit i debatten har saknat. Att diskutera vilken funktion skönlitteraturen fyller eller bör fylla i samhället, att diskutera hur man får fler att läsa böcker och att diskutera varför t.ex. manliga författarskap ofta värderas högre än kvinnliga ses alltså som ett egenvärde i sig.

Vi själva konstaterar att det är roligt och förvånande med en intensiv kulturpolitisk debatt så nära ett riksdagsval. Debatten gick dessutom på djupet och berörde litteraturens roll i samhällsutvecklingen.

Flera av dem som sett själva kanondebatten som ett egenvärde har dock hävdad att det inte utesluter att den färdiga kanon skulle ha konserverande effekter samt till och med få den kulturpolitiska debatten att avstanna.

Som vi tidigare visat finns det ingen automatisk koppling mellan estetiskt kontra antropologiskt kulturbegrepp och att vara för respektive mot kanonförslaget. Dock skiljer det sig till viss del vilka aspekter av kanonförslaget man väljer att ta upp till debatt. Att personer med ett estetiskt kulturbegrepp oftare tagit upp hur man ska nå ut med finkulturen till medborgarna, medan debattörer med antropologiskt kulturbegrepp som frågat om huruvida de

verk som väntas kanoniseras verkligen skulle erbjuda tillräcklig identifikation för t.ex. invandrarbarn för att kanon verkligen ska kunna bli så universell som var avsett.

Det kan synas något märkligt att kritisera kanon som snäv, exkluderande etc. innan den finns nedskriven, och innan det bestämts vilka författare som skall ingå. Den inofficiella kanon som finns idag är ju en högst abstrakt företeelse, och det går inte att med säkerhet att säga vilka verk som ingår eller inte ingår i den. En viss ledning kan man dock få om man tittar på vilka böcker som läses i skolorna och på högskolornas kurser i litteraturvetenskap, där det finns en viss slagsida åt litteratur skriven av manliga författare, litteratur som skrivits om och av heterosexuella med okomplicerad könstillhörighet, litteratur som skrivits av svenska författare på svenska i Sverige, eller helt enkelt litteratur från västvärlden, medan litteratur från t.ex. Afrika ytterst sällan förekommer, utom på högskolornas specialkurser om just afrikansk litteratur.

Att ta den nuvarande inofficiella kanon som en vägvisare till hur den färdiga officiella kanon kommer se ut är ganska logiskt. Risken är att den färdiga kanon kommer få samma slagsida mot vita heterosexuella män som den nuvarande kanon har. Vi tror visserligen att framtagandet av en kanon skulle leda till en välbehövlig och omfattande kulturdebatt, men den färdiga produkten kommer antagligen inte leda till någon förnyelse av det litterära fältet.

7.2 Vilka politiska idéer kan identifieras utifrån de olika argumenten?

I det här avsnittet går vi igenom och diskuterar de tre politiska idéer som vi hittat och undersökt i uppsatsen.

Med hjälp av teorier från nationalismforskarna Benedict Anderson, David Miller, Peter Spencer och Herbert Wollman har vi kunnat sätta oss in i de aspekter av kanondebatten som kan kopplas till nationalism.

Genom David Millers teorier har vi identifierat två olika ståndpunkter i den del av kanondebatten som handlat om det eventuellt nationalistiska i kanonförslaget. Dels den konservativa nationalismen som främst företräds av riksdagsledamoten Mauricio Rojas (fp), och dels en ståndpunkt som Miller kallar radikal multikulturalism och som bland annat representeras av journalisten Inti Chavez Perez.

Enligt Millers diskussion kring konservativ nationalism kan Rojas uttalanden tolkas som om nationstillhörighet är överordnat en individs andra gruppstillhörigheter. Rojas anser att man som invandrare bör ta del av majoritetskulturen och gör därmed en extrem tolkning av Cecilia Wikströms helsvenska kanonförslag. Rojas menar att det multikulturalistiska synsättet är en form av dålig integrationspolitik och vill inte ge andra kulturella traditioner samma existensvillkor i Sverige.

Rojas argumentation förefaller ibland mycket förvånande. Här är en del av Rojas debattinlägg i Sydsvenskan 060829:

Då kan man också förstå varför många "etniska svenskar", inte minst äldre, längtar tillbaka till det etniskt mycket homogena land som Sverige var för inte så länge sedan.

Då förstår man dessutom att längtan till en sådan gemenskap varken är främlingsfientlig eller rasistisk, men kan omvandlas till det om vi inte hanterar det med respekt och empati. Hittills har vi inte gjort det och det kan stå oss dyrt.

Genom att känna till och bejaka det svenska historiska arvet, det enda som kan bli gemensamt för alla dem som nu befolkar Sverige, kan vi inte bara lägga en gemensam grund för vår framtid utan också övervinna många svenskars rädsla inför det nya, de svenskar som i mångfalden och

invandringen har kommit att se ett förnekande istället för en utveckling av sin historia, sitt kulturarv och språk.²²⁰

Frågan är vad Rojas menar med ”respekt och empati”? Vad finns det för belägg att äldre ”etniska svenskar” längtar tillbaka till ett mer etniskt homogent Sverige? Kan en längtan efter ett mer etniskt homogent samhälle verkligen vara någonting annat än just rasistisk eller främlingsfientlig? Rojas argumentation i detta avseende gränsar närmast till högerpopulism.

En möjlig tolkning av kanonförslaget, som kan tyckas illvillig, är att svensk nationalism och nationalkänsla under många år varit på väg utför, en utveckling som folkpartiet och en del av kanonförespråkarna vill stoppa. Med en sådan tolkning blir kanon en metod att återskapa och förstärka en svensk nationalidentitet med hjälp av svenska språket och (framför allt äldre, högt värderad) svensk litteratur.

Inti Chavez Perez å sin sida är starkt kritisk till att man genom att upprätta en litterär kanon – enligt Wikströms förslag – utesluter marginaliserade gruppers erfarenheter och rätt till självdefinition. Chavez Perez menar att kanon enligt Wikströms förslag blir en kanon för vita heterosexuella män.

Andra skribenter ifrågasätter om en kanon verkligen skulle ge några positiva effekter på integrationen, och menar att kanonförslaget snarare ska ses i samband med andra folkpartistiska förslag om t.ex. språkprov för svenskt medborgarskap som ett sätt att spela på rasistiska eller nationalistiska strängar för att fiska röster.

David Andersson i Sydsvenskan är en av de få som håller med Rojas och Wikström och anser att en litteraturkanon inte underblåser nationalism. Andersson menar att vi själva måste sätta svenska författare högt – vem ska annars göra det?

Ett exempel på en debattör som kritiserat Wikströms eventuellt nationalistiska avsikter med en kanon i debatten, med argumentet att det vore problematiskt om inte andra kulturer skulle representeras i en läslista för skolan är Carl Henrik Svenstedt. Han hävdar att folkpartiet blivit ett ”påbudsparti av klassisk nationalistisk modell”. Enligt Svenstedt utesluter Wikström – med hennes egna ord ”de andra utifrånkommande” – deras bidrag till den svenska kulturen och styrker det påståendet genom Wikströms rader ”svenska språket, värderingar och sociala koder”. Men samtidigt, som för att illustrera det komplexa i kulturpolitiken i det här sammanhanget, kritiserar Svenstedt Sveriges låga kulturanslag och lovordar istället den franska modellen och anser att den är värd att lyftas fram. Enligt den satsas det stort på den egna kulturen – ”sitt språk, sin kultur och sin konst”. Detta resonemang är snarare ett uttryck för en kulturkonservativ hållning och låter inte helt olikt ”svenska språket, värderingar och sociala koder”.

Också Svenska Dagbladets Johan Lundberg reagerar på just den meningen: ”Oklarheten i passusen ’svenska språket, värderingar och sociala koder’ är signifikant för artikeln”.

Som vi förklarade i teoridelen handlar nationalism om att få samhörigheten i nationen att framstå som naturgiven. Enligt Spencer och Wollman är språket en av huvudkomponenterna i det nationella projektet. Utbildningssystemet i sin helhet hör också till denna kategori. Genom dessa institutioner kan en nationell kultur spridas och göras gemensam för alla. Både Wikströms och Rojas uttalanden och åsikter om en nationell kanon för skolorna skulle, i denna kontext kunna tolkas som en del av ett nationalistiskt projekt. En svensk litteraturkanon blir då ett sätt att förstärka den svenska nationalidentiteten.

Frågan är dock vilka effekter detta skulle få för integrationen och människors förmåga att känna sig delaktiga i det svenska samhället och den svenska kulturen. Å ena sidan skulle det kunna bli som Cecilia Wikström och Mauricio Rojas m.fl. kanonförespråkare tror att en kanon som alla får ta del av under sin skoltid skulle leda till att alla blir delaktiga i en nationell kultur som till större del än idag bygger på finkultur och litteratur.

²²⁰ Rojas, Mauricio: ”Gemensamt arv gynnar mångfald”. Sydsvenskan 060829

Å andra sidan är risken nog större att en helsvensk kanon får motsatt effekt och leder till att människor känner sig utestängda. Som Inti Chavez Perez skrev, det är inte rimligt att människor ska lockas till läsning av en kanon som förnekar deras existens.

En stor del av kritiken mot kanonförslaget handlar också om det urval av helsvenska författare Wikström först föreslog. Det rör sig även om kritik mot att kanon till största delen består av manliga författare och mot den heteronormativitet som påstås genomsyra den. Ett annat perspektiv är maktperspektivet – vad betyder det att en litteraturkanon kommer uppifrån? Det svenska samhället är ju som sagt inte homogent och finns det då ett behov av en likadan kanon var man än befinner sig i Sverige? Luciano Astudillo efterlyser ett ifrågasättande av maktperspektivet i kanondebatten. Astudillo menar att en inofficiell kanon redan existerar och att det då inte finns behov av en officiell. Stefan Jonsson ser ett problem i att det är politiker som ska besluta om att göra kanon officiell. Frågan om kanon blir alltså en fråga om makt.

Flera av de debattörer som menar att kanon är för snäv och exkluderande har dock framfört förhoppningar om att en kanon skulle öka den kulturpolitiska debatten. I Sverige diskuterar vi inte, enligt vissa debattörer, vad som är god kultur eller vilken funktion som kulturen ska fylla i samhället.

Att kanon skulle vara konservativ återkommer i debatten. Har en kanon ingen koppling till ett kritiskt förhållningssätt anses den konservativ. Ordet konservativ använder t.ex. Yvonne Rock när hon listar kanons brister. Man ser en fara i att äldre litteratur inte längre har den politiska udden en gång haft och att en del av deras verkan – i den bemärkelsen – därmed har försvunnit, och att de samtidigt skulle ersätta och få spridning framför samtida, samhällskritisk eller på annat sätt relevant litteratur.

Skulle en nationell kanon bli exkluderande? Skulle det bli konservativt eller skulle det dra igång debatter om kulturen, dess funktion och vad som egentligen är ”god kultur”?

Om en nationell kanon skapades innehållande enbart verk av svenska författare tror vi att risken är stor att den skulle bli ganska snäv. Om kanonurvalet däremot innefattade litteratur från andra länder, och inte bara västerländsk litteratur tror vi däremot att chansen är större att kanon skulle uppfattas som relevant för människor från alla delar av samhället.

På samma sätt är det viktigt för en kanons trovärdighet att den inte bara innehåller litteratur av och om män. Att ta med kvinnliga författare, eller litteratur som handlar om kvinnor i lika stor utsträckning skulle göra kanon mer samhällsrelaterad relevant.

Visserligen finns risken att kanon i så fall skulle beskyllas för att vara alltför "kvoterad", en kritik vi tror främst kommer att komma från personer med ett estetiskt kulturbegrepp. Med ett estetiskt kulturbegrepp är det också vanligare att se kulturen hängande fritt i luften, på ett sätt som inte är särskilt vanligt bland personer med ett antropologiskt kulturbegrepp som i högre grad brukar vilja att kulturen går i dialog med det omgivande samhället. Personligen tycker vi att det är viktigt att litteraturen säger något om samhället den verkar i, och att kulturen inte, som Harold Bloom menar, kan avpolitiseras och läsas utan koppling till omgivande samhälle. För att nå ut med litteraturen måste man finna den litteratur som på något sätt är relevant för läsarna.

Cecilia Wikströms tanke att en litteraturkanon för skolan skulle kunna bidra till att fler människor i samhället får tillgång till litteraturen är ett argument som fått medhåll från flera debattörer. Inte nog med att svensklärare skulle kunna få större gehör för krav på mer litteraturundervisning med en uttalad litteraturkanon, litteraturen skulle också kunna få kraft att lysa genom vår tids många kommersiella budskap och den skulle inte minst tänkas kunna skänka många åtminstone en liten glimt av den rika kulturen. Eventuella brister i svenskämnet skulle kunna rådas bot på genom utökad läsning av böcker i skolan. I debatten efterlyser Ebba Witt-Brattström svensklärare som kan inspirera unga att koppla av med en bok istället för att sitta vid datorn.

Ett av Wikströms tyngsta argument var dock att det vore positivt för integrationen med en litteraturkanon. Får man inte tillgång till det nya landets kultur och språk riskerar man enligt Wikström att hamna i utanförskap. Viktiga att nå ut till är också barn från hem utan läs- och studietraditioner. Bakom dessa tankar finner man alltså en solidaritetstanke.

De kritiska har i detta fall menat att en kanon vore verkningslöst eller till och med kontraproduktivt för möjligheten att nå ut med litteraturen. Vissa ansåg i debatten att en kanon inte vore lämpligt eftersom skolbarn inte är mogna att läsa t.ex. Strindberg och Lagerlöf. Man skulle därmed riskera att förstöra barnens intresse för denna litteratur för alltid. Kritikerna menade även att den litteratur en kanon skulle bygga på, automatiskt vore olämplig för ändamålet, eftersom den skulle riskera vara allt för snäv och exkluderande.

Det är förstås omöjligt att avgöra om alla skolbarn skulle bli skrämde av Lagerlöf och Strindberg eller om alla skolbarn i det långa loppet skulle känna sig mer delaktiga i samhället genom bekantskap med de svenska klassikerna. Det borde t.ex. fortfarande vara viktigast i vilken utsträckning man som barn får tillgång till böcker och tidskrifter i sin uppväxtmiljö – i sitt hem. Vad vi upplever ofta glömts bort i kanondebatten, främst av kanonförespråkarna – men även kritikerna – är att barn och ungdomar är olika. Vi har själva diskuterat mellan oss vilka som var våra stora läsoplevelser under högstadiet och gymnasiet och vid flera fall upptäckt böcker som en av oss älskat och den andra avskytt under ungefär samma period i livet. Att sätta ihop en lista med obligatorisk litteratur för alla skulle därför kanske inte vara den bästa metoden att öka läsningen. Att däremot öka skolornas satsningar på läsning av skönlitteratur överhuvudtaget vore kanske en bättre metod, istället för att göra upp en lista på bestämda verk som ska läsas.

Ett faktum som Jan Hansson, chef för Svenska Barnbokinstitutet, påpekar i en debattartikel är att barnböckerna helt tycks ha glömts bort i diskussionen av kanon. Var finns till exempel Astrid Lindgren och Ulf Stark? Det finns en mycket levande litteratur för barn och unga, att inte ens närma sig detta i samband med en kanon för skolan förefaller mycket märkligt. En naturlig ingång till den ”vuxna” litteraturen torde ske genom barn- och ungdomslitteraturen.

7.3 Hur relaterar de olika argumenten till teorin om kulturpolitiska rationaler?

Att kanon skulle vara en bra metod för att öka läsningen är ett argument som främst kopplats till den humanistiska rationalen. Med en humanistisk rational är det viktigt att sprida finkulturen till alla delar av samhället, oavsett social och ekonomisk bakgrund. Särskilt Cecilia Wikström har betonat att med en nationell kanon når man ut med skönlitteraturen till t.ex. invandrabarn eller barn från studieovana hem. Kanon ses här också ofta som en metod att få skolor att satsa mer på läsning, och få skolor och allmänhet att förstå att kulturen är viktig. Dock är det sällan som fokus ligger på att människor själva ska få välja vilken kultur som passar bäst för dem själva, utan snarare en fråga om att uppifrån föra ut den ”goda” litteraturen till folket.

Många av de debattörer vi placerat inom den sociologiska rationalen har tvärtom menat att kanon är helt fel metod att öka läsningen och framförallt läslusten. Här argumenterar man ungefär att uppifrån vald litteratur utan möjlighet för den enskilde eleven att påverka vad som passar skulle skapa en ovilja att läsa. Det här har ofta kopplats till gissningar kring vilka författare som skulle hamna på en kanon – ”döda vita män”.

Flera debattörer, både inom en humanistisk och en sociologisk rational har kritiserat att kanon enbart skulle innehålla verk av svenska författare, och menat att detta skulle leda till exkludering av invandrare. Andra, och ibland samma, debattörer har även befarat att den litteratur som kom med i kanon främst skulle vara skriven av och om vita heterosexuella män och därmed utesluta kvinnor, HBT-personer, invandrare och deras erfarenheter.

Å andra sidan har personer med ett humanistiskt kulturbegrepp menat att kanon visserligen skulle stärka en nationell identitet, men att denna inte skulle vara exkluderande gentemot någon, just därför att alla skulle få läsa den genom skolan.

Flera debattörer både för och emot kanon som sådant har dock menat på att kanonförslaget i sig var bra, eftersom det lett till en ökad kulturpolitisk debatt, och om en kanon skapades skulle urvalet antagligen föregås av en bred, djuplodande debatt om litteraturen, kanon, litteraturens funktion i samhället osv.

Å andra sidan har många inom sociologiska rationalen menat att en färdig kanon per definition skulle bli konservativ och få kulturen att stagnera. Det skulle göra slut på kreativa experiment. Experimenten och det nydanande skulle inte komma med i en kanon förrän långt senare, när det redan hunnit bli mossigt och konservativt.

Intressant nog är att i princip ingen i debatten har förespråkat den instrumentella rationalen. Snarare har båda sidor i debatten gjort starka markeringar mot den instrumentella rationalen. Särskilt tydligt har det varit bland folk som ansluter sig till den humanistiska rationalen, men det förekommer inom den sociologiska också, även om argumentationen på humanistiska sidan ändå haft fler beröringspunkter med instrumentell rational.

Å andra sidan kan den officiella kanon ses som ett flaggskepp, ett prestigefyllt imageskapande projekt tänkt att sätta orten, eller i det här fallet Sverige, på kartan som kulturnation. I det fallet är det tämligen anmärkningsvärt att så många kanonförespråkare gjort så tydliga markeringar gentemot just den instrumentella rationalen.

7.4 Slutsatser

I detta avsnitt redovisar vi våra slutsatser och jämför våra resultat med de uppsatser som tidigare publicerats om kanondebatten – c-uppsatsen *Läsning av skönlitteratur i skolan- vad ska eleverna läsa och varför?*²²¹ (2007) av Per Olvmyr och Patrik Svensson, samt magisteruppsatsen *Debatten kring en litterär kanon: En diskursanalys av artiklar på dagstidningarnas kultursidor* (2007) av Sylvia Buchberger Lantz.

Våra resultat och Sylvia Buchberger Lantz resultat skiljer sig på många sätt, men har också åtskilligt gemensamt.

Sylvia Buchberger Lantz har identifierat fyra olika kategorier där de olika argumenten placerats: Nationell diskurs/bevarande kultursyn, global diskurs/kommunikativ kultursyn, skolningsdiskurs/instrumentell kultursyn och självbildningsdiskurs/processinriktad kultursyn. Innehållet i dessa kategorier är alla fenomen vi känner igen, men gett andra namn.

Nationell diskurs/bevarande kultursyn motsvaras i vår uppsats av ett estetiskt kulturbegrepp, konservativ nationalism i frågan om syn på nationalism, men även till Skot-Hansens humanistiska rational.

Global diskurs/kommunikativ kultursyn motsvaras hos oss av ett antropologiskt kulturbegrepp, radikal multikulturalism och Skot-Hansens sociologiska rational.

Den instrumentella kultursynen/skolningsdiskursen motsvaras hos oss ungefär av den humanistiska rationalen, och av den politiska idé vi kallat ”Att nå ut med litteraturen”.

Den processinriktade kultursynen/självbildningsdiskursen liknar återigen den sociologiska rationalen, och ”Att nå ut med litteraturen”.

Sylvia Buchberger Lantz resultat liknar alltså i hög utsträckning våra. Intrycket vi fått är att inte heller hon funnit några spår av Skot-Hansens instrumentella rational, men däremot har två grupper vardera som motsvarar den humanistiska respektive sociologiska rationalen.

²²¹ Olvmyr, Per & Svensson, Patrik (2007). *Läsning av skönlitteratur i skolan- vad ska eleverna läsa och varför?* Malmö högskola/läraryrket

Olvmyr och Svensson skiljde i sin c-uppsats mellan de båda ämneskonceptionerna Svenska som litteraturhistoriskt bildningsämne och Svenska som erfarenhetspedagogiskt ämne. Svenska som litteraturhistoriskt bildningsämne, vilket är den modell kanonförespråkarna och Folkpartiet står för, påminner starkt om ett estetiskt kulturbegrepp och Dorte Skot-Hansens humanistiska rational. Olvmyr och Svensson verkar dock finna detta synsätt tämligen daterat, och frågar sig:

Frågan är då varifrån Folkpartiet hämtat sina idéer? Deras kanonförslag tycks ju inte ha någon förankring i vare sig nyare litteraturteori, litteraturpedagogik eller kunskapsteori. Det skulle kunna förklaras med att partiets representanter i skolfrågor blivit skrämda av att internationella undersökningar, som de vagt hänvisar till, enligt dem visat att den svenska skolan tappat mark i internationella jämförelser.²²²

Svenska som erfarenhetspedagogiskt ämne, vilket verkar vara en nyare och modernare pedagogisk teori, motsvarar snarare ett antropologiskt kulturbegrepp, parat med Skot-Hansens sociologiska rational. Detta är den linje som Olvmyr och Svensson menar att kanonmotståndarna, och de fyra svensklärare de själva intervjuat, argumenterar utifrån.

Anledningen till att vi börjat vårt slutsatskapitel med att på det här sättet ”översätta” tidigare forskningsresultat till de kategorier vi själva arbetat utifrån, är att på detta sätt göra tydligare för läsaren hur våra resultat kan relateras till tidigare forskning, men också att utifrån detta kunna gå vidare och se vilken forskning som ännu inte är gjord, och därmed kunna ge förslag på vidare forskning.

Vi har inte helt och hållet använt samma metod som de två tidigare uppsatserna om kanon, och vi har alla använt olika teoretisk ram, men när vi nu i uppsatsens slutfas läser om deras resultat känns det mesta bekant, och påminner tydligt om vad vi själva kommit fram till. Därför tror vi även att någon annan som gjorde om den här undersökningen skulle komma fram till liknande saker.

Vi har valt att teoretisera mer kring det eventuellt nationalistiska i kanonförslaget, en aspekt av frågan som vi tyckte var alldeles för utforskad, och de andra uppsatsförfattarna har inte heller använt sig av de kulturpolitiska rationalerna. Buchberger Lantz har dock, precis som oss, använt sig av Anders Frenanders distinktion mellan ett estetiskt och ett antropologiskt kulturbegrepp.

Att vi tvingats avgränsa oss till tre tidningar som samtliga var borgerliga kan i viss mån ha påverkat resultatet, men med tanke på det liknande resultat som Olvmyr och Svensson kommit fram till med ett hela annat urval pekar mot att så skulle ha varit fallet. Att undersöka kanondebatten i andra tidningar, eller i radio, TV, bloggar och kulturtidskrifter vore dock ett mycket intressant ämne för vidare forskning.

Vilka av våra forskningsresultat är det då som är unika, och gör den här uppsatsen till ett meningsfullt bidrag till forskningen?

Ingen av de andra som undersökt ämnet har tydligt visat att kanonförespråkare inte alltid har ett estetiskt kulturbegrepp, och motståndarna inte alltid ett antropologiskt. Detta såg vi tydligt genom den modell vi skapade.

Anmärkningsvärt är också, precis som Olvmyr och Svensson nämnde, att barnlitteraturen nästan helt saknas i Folkpartiets kanonförslag.

Vi har i stor utsträckning kunnat peka på olika nationalistiska tendenser som funnits hos aktörerna. Vi har även kunna skilja mellan två olika syn på hur en kanon bör utformas i detta avseende – konservativ nationalism respektive multikulturalism.

I analysen av hur de olika argumenten förhåller sig till Dorte Skot-Hansens kulturpolitiska rationaler har vi funnit att kanonförespråkarna oftare håller sig inom den humanistiska

²²² Olvmyr & Svensson (2007) s. 28

rationalen, medan motståndarna oftare bekänner sig till den sociologiska rationalen. Detta gäller dock inte över hela linjen, men för ett flertal av debattörerna.

Dorte Skot-Hansens instrumentella rational har vi dock knappast funnit några exempel på. Vi tror detta beror på att Skot-Hansens undersökningsområde är ett annat än vårt. Hon har undersökt olika kommuners kulturpolitik, där man på kommunal nivå sannolikt har större incitament att tänka praktiskt/pragmatiskt, än vad som finns behov av på kultursidornas idédebatt. Den instrumentella rationalen är också just en sådan pragmatiskt inriktad teori, där fokuset oftare ligger på vad som drar in/sparar pengar till den lokala kulturbudgeten. Att detta inte är något vi funnit några exempel på i den här debatten är alltså inte särskilt konstigt.

7.5 Förslag till vidare forskning

Vi analyserade kanondebatten genom att närläsning av debattartiklar från tre borgerliga dagstidningars kulturdelar. Förslag på vidare forskning är att studera kanondebatten i andra tidningar, till exempel kvällspress, fackpress eller kulturtidskrifter. Man skulle också kunna titta på kanondebatten i andra medier, till exempel tv och radio, samt genom att studera andra slags artiklar. Urvalet vi gjorde riskerar att stänga ute vissa röster och med ett annat fokus kan resultatet bli ett annat.

8. Sammanfattning

I den här uppsatsen har vi analyserat kanondebatten som fördes i Sverige under juli och augusti 2006. Folkpartisten Cecilia Wikström skrev en debattartikel i *Sydsvenskan* den 22 juli 2006 där hon föreslog att man borde inrätta en nationell kanon, en läslista på verk som alla Sveriges skolelever skulle få läsa under sin skoltid. Detta ledde till en häftig debatt under återstoden av juli och en stor del av augusti 2006.

Vi har valt att analysera debattartiklar i ämnet från tre svenska dagstidningar; *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet* och *Sydsvenskan*. Till att börja med har vi rätt ut vilka argument som framförts i debatten, och av överskådlighets skull delat in dem i åtta s.k. argumentgrupper. Som metod har vi valt att använda innehållslig idé- och argumentationsanalys.

Vår första frågeställning är vilka kulturbegrepp de olika argumenten kunnat kopplas till. Här har vi, med bl.a. Anders Frenanders terminologi skiljt mellan ett estetiskt och ett antropologiskt kulturbegrepp, där det estetiska fokuserar på finkulturen medan det antropologiska är mer inkluderande och behandlar alla kulturformer som likvärdiga.

Under undersökningen av kulturbegrepp har vi sett att, även om det finns fler kanonförespråkare bland debattörer med ett estetiskt kulturbegrepp och fler kanonmotståndare bland debattörer med ett antropologiskt kulturbegrepp, är sambandet inte okomplicerat, och det finns även kanonmotståndare med ett estetiskt kulturbegrepp och kanonförespråkare med ett antropologiskt kulturbegrepp.

Därefter har vi undersökt vilka politiska idéer de olika argumenten kan kopplas till. Här har vi hittat tre övergripande kategorier som vi kallat för nationalism, kanonkritik och att nå ut med litteraturen.

Inom kategorin nationalism har vi tagit upp diskussionerna om ifall kanonförslaget var nationalistiskt eller till och med rasistiskt, eller om en nationell kanon tvärtom vore ett sätt att minska rasism och främlingsfientlighet samt göra alla mer delaktiga i samhället. Eftersom den kanon Cecilia Wikström föreslagit endast innehåller verk skrivna på svenska är det flera debattörer som menat på att kanon skulle verka exkluderande mot invandrare, eller göra den svenska identiteten mer snäv och anti-universalistisk. Å andra sidan har andra debattörer menat att en kanon som alla får ta del av genom skolan skulle leda till en ökad integration av invandrare, och att människor blev mer inkluderade i samhället. Hos en av debattörerna, Mauricio Rojas, fann vi förutom en konservativ syn på nationen, dessutom uttalanden som kan uppfattas som högerpopulistiska, rent av främlingsfientliga.

Inom kategorin kanonkritik har vi tagit upp debatten kring ifall en nationell kanon automatiskt skulle missgynna kvinnor, homosexuella eller invandrare, något som flera debattörer menat på grund av den snedfördelning som redan finns i dagens inofficiella kanon. I teorikapitlet har vi här tagit upp dels Harold Bloom för att illustrera en mer estetiserande syn på kanon, där kanon bara är till för sin egen skull och inte ska läsas i relation till det omgivande samhället. Å andra sidan har vi tagit upp kanonkritiken som vi här exemplifierat med Anna Williams. Hon och andra menar att det finns en snedfördelning i dagens inofficiella kanon där kvinnor ofta förtigs eller helt enkelt glöms bort och försvinner ur kanon för att de är kvinnor. Kvinnliga författare ofarliggörs genom att deras könsproblematiserande texter beskrivs som tidsbundna, för att på så sätt inte bli en kritik av nuvarande ojämlikhet. I kanondebatten har de som diskuterat de här frågorna främst kritiserat bristen på kvinnor, invandrare och homosexuella i kanon, men också framfört förhoppningar till att framtagandet av en kanon skulle leda till en ökad debatt om de här frågorna.

I kategorin Att nå ut med litteraturen har vi tagit upp diskussionen om ifall en nationell kanon vore ett lämpligt sätt att nå ut till de grupper i samhället som idag inte läser, eller om en kanon tvärtom skulle hämma barns och ungdomars läslust. Här finns kopplingar till olika typer av solidaritetstankar, och idéer om skolan som en klassutjämnande faktor i samhället.

De barn som inte är uppvuxna med böcker och läsning i hemmet ska ändå få samma tillgång till god litteratur och förutsättningar att bygga upp en läsvana under livet, argumenterar man. Andra debattörer hävdar dock att en kanon är fel väg att gå för att öka läsningen, och menar att läsglädje inte byggs upp genom gamla klassiker, utan att det snarare är sådant man kan läsa när man vant sig vid att läsa ”lättare” litteratur.

Slutligen har vi analyserat de olika argumenten i relation till den danska kulturforskaren Dorte Skot-Hansens kulturpolitiska rationaler. De tre rationalerna (som på svenska skulle kunna översättas ungefär med ordet modeller) är den humanistiska rationalen, den sociologiska rationalen och den instrumentella rationalen. Inom den humanistiska rationalen (som har en stark koppling till ett estetiskt kulturbegrepp) betonas att föra ut finkultur och bildning till alla delar av folket, för att på så sätt öka demokratin. Inom den sociologiska rationalen, som domineras av ett antropologiskt kulturbegrepp, ligger fokus istället på att alla i samhället ska få ta del av och själva skapa kultur, för att på så sätt kunna frigöra sig. Den instrumentella rationalen betonar kulturen som ett instrument för ekonomisk utveckling och där stora projekt, t.ex. byggandet av prestigefyllda kulturinstitutioner för att sätta en ort på kartan, dominerar.

I vår uppsats har vi kunnat se tydliga inslag främst från den humanistiska rationalen. Cecilia Wikströms argumentation om att det är viktigt att litteraturen når ut till hela befolkningen – inklusive invandrabarn och barn från hem utan studietradition – kan tydligt kopplas till den humanistiska rationalen. En kanon skulle alltså fungera som en metod att gynna litteratur och läsning i skolan och förlängningen därmed visa att kulturen, i första hand finkulturen, är viktig. Enligt Cecilia Wikström skulle detta också leda till att man som invandrare känner sig mer delaktig i samhället och kulturen – och därmed till integration.

De debattörer vars idéer och argument vi kunnat placera inom den sociologiska rationalen har menat tvärtom. En kanon skulle inte alls leda till att barn och ungdomar börjar läsa. Kanon skulle riskera att bli för snäv och därmed exkludera stora grupper – på detta sätt riskerar man att skrämja bort potentiella läsare. Förutom att bli för snäv, menar debattörerna inom den sociologiska rationalen, att kanon skulle verka konservativt och kanske få kulturen att stagnera istället. Å andra sidan är det bra att kanonförslaget leder till debatt.

Det har varit svårt att hitta argument som passar in i den instrumentella rationalen. Kanske är detta inte speciellt förvånande, äldre och med avancerad kultur är sällan vad som ligger i fokus inom den instrumentella rationalen. Tvärtom har flera debattörer inom den humanistiska rationalen gjort skarpa markeringar mot instrumentellt och marknadsinriktat tänkande inom kulturpolitiken. De debattörer vi placerat inom den sociologiska rationalen har knappast nämnt frågan. Dock skulle man möjligen kunna se kanon i sig som en sådant prestigefyllt projekt som är typiskt för den instrumentella rationalen.

I vårt näst sista diskussionsavsnitt, 7.4, har vi förutom att redogöra för våra egna slutsatser också kortfattat presenterat slutsatserna från två andra uppsatser som behandlat kanondebatten – c-uppsatsen *Läsning av skönlitteratur i skolan- vad ska eleverna läsa och varför?*²²³ (2007) av Per Olvmyr och Patrik Svensson, och magisteruppsatsen *Debatten kring en litterär kanon: En diskursanalys av artiklar på dagstidningarnas kultursidor* (2007) av Sylvia Buchberger Lantz, och sedan jämfört dessa med våra slutsatser. Vi kunde konstatera att många likheter fanns, men också skillnader. Vår studie visar till exempel att synen på kanons vara och inte vara, inte är beroende av om man har ett estetiskt eller antropologiskt kulturbegrepp.

Den nationalistiska syn som i vissa fall är kopplad till en positiv syn på kanon kunde även gå så långt som att vara högerpopulistisk.

²²³ Olvmyr, Per & Svensson, Patrik (2007). *Läsning av skönlitteratur i skolan- vad ska eleverna läsa och varför?* Malmö högskola/läraryrket

Litteratur

Teori och tidigare forskning

Anderson, Benedict (2000): *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Bokförlaget Daidalos, Uddevalla.

Bergsten, Staffan & Elleström, Lars (2004): *Litteraturhistoriens grundbegrepp*. Studentlitteratur, Lund

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red, 2005): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur, Lund.

Gunnar Björnsson et al (1994): *Argumentationsanalys*. Natur och Kultur, Stockholm.

Bloom, Harold (2000): *Den västerländska kanon. Böcker och skola för eviga tider*. Brutus Östlunds bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag

Bohman, Stefan (1997): *Historia, museer och nationalism*. Carlssons bokförlag, Stockholm.

Buchberger Lantz, Sylvia (2007:127) *Debatten kring en litterär kanon: En diskursanalys av artiklar på dagstidningarnas kultursidor*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap/ Bibliotekshögskolan

Christensen, Hans Dam (2005): *Kanonkultur og kulturkritik. Om diskurser og moddiskurser i kulturpolitiken*. Nordisk kulturpolitisk tidskrift nr 2/2005

Danska kulturministeriets sida om kanon > <http://www.kulturkanon.kum.dk/> [2008-10-26]

Frenander, Anders (2005): *Kulturen som kulturpolitikens stora problem. Diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet*. Gidlunds förlag, Hedemora

Gellner, Ernest (1997): *Stat, nation, nationalism*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.

Holm, Birgitta (1995): *Kvinnor, kanon och kvalitet*. Tidskrift för litteraturvetenskap nr 3-4.

”Kanon”. Nationalencyklopedin på Internet <http://www.ne.se/> [2008-10-26]

Kanon och kanoner – En e-postdiskussion. Tidskrift för Litteraturvetenskap 2007:3.

Korsgaard, Ove (2006): *Kanon eller skyttegrav. Om att klargöra samhällets grundläggande värderingar*. Ord & Bild nr 3-4/2006

Liedman, Sven-Eric: ”Ideologi”. Nationalencyklopedin på Internet <http://www.ne.se/> [2008-03-26]

Miller, David (1999): *On Nationality*. Clarendon Press/Oxford Political Theory, Oxford.

Olvmyr, Per & Svensson, Patrik (2007): *Läsning av skönlitteratur i skolan- vad ska eleverna läsa och varför?* Malmö högskola/lärarytbildningen

Perleroth, Sara & Piekart, Alina (2002:59): *Den svenska kulturpolitikens ideologiska innehåll på 1990-talet*. Magisteruppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och Informationsvetenskap

Skot-Hansen, Dorte (1999): *Kultur til tiden – strategier i den lokale kulturpolitik*, s. 11. Nordisk kulturpolitisk tidskrift nr 1

Spencer, Philip & Wollman, Howard (2002): *Nationalism. A critical introduction*. Sage Publications, London/Thousand Oaks/New Delhi.

Vedung, Evert (1977): *Det rationella politiska samtalet. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*. Aldus/Bonniers, Stockholm.

Williams, Anna (1997): *Stjärnor utan stjärnbilder – Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*. Gidlunds förlag, Södertälje

Williams, Raymond (1983): *Keywords: A vocabulary of culture and society*. Fontana Press, Hammersmith

Åhlberg, Lars-Olof (1995): *Om kulturbegreppet*. Ur Liss, Per-Erik & Petersson, Bo (red): *Hälsosamma tankar. 11 filosofiska uppsatser tillägnade Lennart Nordenfeldt*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.

Analyserat material

Anderberg, Thomas: "Vaksamhet ja!". Dagens Nyheter 060731

Andersson, David: "Kanon underblåser inte nationalism". Svenska Dagbladet 060807

Astudillo, Luciano: "'Vanföreställningar om svenskhet'". Sydsvenskan 060809

Berggren, Henrik: "Kan nån kanon?". Dagens Nyheter 060809

Bergstrand, Mikael: "En riktig Malmökanon". Sydsvenskan 060812

Brunner, Andreas: "Andreas Brunner om en svensk litteraturkanon". Sydsvenskan 060731

Chavez Perez, Inti: "Litteraturen ska vara fri från tyglar". Dagens Nyheter 060814

Chavez Perez, Inti: "Makthavarna måste granskas". Dagens Nyheter 060721

Combüchen, Sigrid: "Globalt?". Dagens Nyheter 060822

Espmark, Kjell: "Samtalspartners". Dagens Nyheter 060823

Fleicher, Rasmus: "Otidsenlig kulturpolitik". Svenska Dagbladet 060727

Gellerfelt, Mats: "Tag och läs, och vi läste". Svenska Dagbladet 060827

Hansson, Jan: "Vad händer med barnlitteraturen?". Svenska Dagbladet 060805

Hjärpe, Jan: "Jan Hjärpe om den dubbla betydelsen av ordet 'folk'". Sydsvenskan 060807

Jiborn, Magnus: "Symbolfrågor". Sydsvenskan 060813

Jonsson, Stefan: "Folkpartiet på svenskjakt". Dagens Nyheter 060726

Jonsson, Stefan: "Litteratur som gränsvakt". Dagens Nyheter 060731

Jonsson, Stefan: "Världen bortom folkpartiet". Dagens Nyheter 060826.

Kullenberg, Christopher: "'Vi har inget att oroa oss för'". Svenska Dagbladet 060806

Lundberg, Johan: "Gärna en kanon – men av andra skäl". Svenska Dagbladet 060728

Mazzarella, Merete: "Dansk kulturkupp kolonialiserade Ibsen". Svenska Dagbladet 060817

Mellberg, Arne: "Kopiera inte en suspekt dansk kulturkamp". Svenska Dagbladet 060802

Nikolajeva, Maria: "Vad är du hungrig på, lilla vän?". Dagens Nyheter 060821

Raattamaa, Lars Mikael: "Disciplineringsmaskinen". Dagens Nyheter 060819

Rock, Yvonne: "Kanondebatten saknar genusvinkel". Dagens Nyheter 060731

Rojas, Mauricio: "Rättvisopolitik". Dagens Nyheter 060729

Rojas, Mauricio: "'Gemensamt arv gynnar mångfald'". Sydsvenskan 060829

Rudbeck, Carl: "Förslaget om en svensk kanon har bara brister". Sydsvenskan 060807

Sandström, Daniel: "Daniel Sandström om kanon i USA och Sverige". Sydsvenskan 060527

Schottenius, Maria: "Danmarks topplista blev en kotte". Dagens Nyheter 060820

Schwarz, Rickard: "Konsten och kulturen svävar inte fritt i luften". Svenska Dagbladet 060823

Stenport Westerståhl, Anna: "Skippa listmanin". Dagens Nyheter 060813

Svenstedt, Carl Henrik: "'Fp vill stärka svenskheten'". Sydsvenskan 060728

Tunedal, Jenny: "Vidga litteraturen". Dagens Nyheter 060817

Tørnæs, Ulla: "Der er ikke 'frit slag' i folkeskolens undervisning". Berlingske Tidene 040219

Werkelid, Carl Otto: "Jag väljer att tro på Wikström". Svenska Dagbladet 060730

Wikström, Cecilia: "'Skapa svensk litteraturkanon'". Sydsvenskan 060722

Wikström, Cecilia: "Därför behövs litteraturkanon". Svenska Dagbladet 060729

Wikström, Cecilia: "Bra böcker en rättighet". Dagens Nyheter 060803

Wikström, Cecilia: "'Litteraturkanon inte nationalistisk'". Sydsvenskan 060805

Witt-Brattström, Ebba: "Naiv syn på skönlitteratur". Dagens Nyheter 060809